

A CLAIRVAUXI FEHÉR PILLANGÓK

IRTA:

DELLE GRAZIE MÁRIA EUGENIA

A clairveauxi fehér pillangók

NOVELLA

IRTA:

DELLE GRAZIE MARIA EUGENIA

FORDITOTTA:

GOMBOS ELEK AMÁLIA S. M.

„Az 1925. évben Herder & Co. Freiburg im Breisgau kiadásában megjelent Marie Eugenie delle Grazie: Die weissen Schmetterlinge von Clairveaux. c. mü eredeti német kiadásából fordítva."

KIADJA A SZOCIÁLIS MISSZIÓTÁRSULAT 1930.

Nihil obstat.

Dr. Nicolaus Töttössy
censor dioecesanus.

Nr. 2898.

Imprimatur.

Strigonii, die 6. Octobris 1930.

Dr. Julius Machovich
vic. gen.

Germ Károly könyvnyomdája Budapest,X. Füzér-utca 28.

Tolong a nép Parthenay utcáin: — a dombokon fel és alá törekszik, mint maga a város, mely a Thouet völgyéből emelkedik, és páncélos hadiistennőhöz hasonlóan tör fölfelé a lejtőn, hogy azután mintegy vezekelve, odaboruljon a Notre-Dame-de-la-Couldre ősrégi templomának lába elé. De az is lehet, hogy Poitiers grófjának fenyegető vára kényszeríti erre a térdhajtásra.

Sötéten kék nyári napnak kora reggele van. A völgy legelői felől a nyáj bégetése hallik. Aki a sáncok mohos fala fölé hajlik, látja tovarohanni a Thouet fehér vizét, míg a távolság arany ködéből Poitiers falai emelkednek föléje.

De ugy látszik, hogy a tömeg, mely mind sürübben tolong az utcákon, ma nem ér rá mindennek szemlélésére. A mód, ahogy tova hömpölyög, egyáltalán nem sejteti, hova törtet. A sok száz ember mellett ugyanis, aki a kastély felé igyekszik, ugyanannyi hullámzik a völgy felé egy házhoz, melyhez hasonlóan szürke és sötét nincs egy sem ezekben az utcákban. Eresze nehezen ereszkedik az ablakok fölé, melyek vak táblákkal, durva, sulyos rács mögül, merednek a fénybe. A ráspolyt, mely ezt a rácsot átvágja, még csak ezután kellene kovácsolni. Az erős és gránitszerüen vasszürke kapu pedig még alattomosabban

őrzi azt, amit az ablakok rejtegetnek. Pedig éppen ide, a kapu elé tartanak a lefelé tolongók! Akik pedig felfelé kapaszkodnak, végül egy még hatalmasabb kapu előtt állanak, az „uraság" kapuja előtt, aki Poitiers grófja, és egyben Aquitania hercege is. Órák teltek el azóta, hogy itt ácsorognak.

De míg a völgyben levők, — csupa kíváncsi ember — mind hangosabbakká és türelmetlenebbekké válnak, a kastély és templom előtt álldogálók csudálatos módon türelmesek. Ott állnak, szemök mintegy rátapad két ablakra, mely semmiben sem különbözik a többiektől, melyekkel a vár lenéz a tájra... Ott állnak, mozdulatlanul, kezöket mellökre szorítva, némán, ájtatosan, tele lelkes várakozással. Mintha nekik is szobrokká kellene válniok, hasonlóan azokhoz, melyek a Notre-Dame-de-la-Couldre szürke fülkéiből néznek le rájok. Bár az ajkuk szüntelenül mozog, hang nem tör ki rajtok. És míg a völgy mind hangosabbá válik, itt felhőként nehezedik a csend mindenre.

Ekkor hirtelen hangos kiáltás töri meg a csendet. Valahonnan kelt, és ugyanegy csudálkozással egyesíti a magasságot a mélységgel, a kíváncsiságot az ájtatos hallgatással:

— Nézzétek! Nézzétek!

Nem fogják fel mindannyian, hogy mit. Csak arra gondolnak, amire olyan régen várnak derengő kíváncsisággal és kíváncsi hallgatással. Ezeknek az érzelmeknek felelnek meg a kiáltások is. A magasból lefelé, a völgyből felfelé:

— Hozzák a gyilkost!

— Nem, nem! Az Isten embere jön!

De nem válik valóra sem az egyik, sem a másik. Ekkor egyesek szinte önkivületi csudálkozással mutatnak az égre:

— Oda nézzetek!

És ujra itt van előttök a csudálatos, váratlan, amit senki sem sejthetett előre, bármennyien álltak is itt eddig, lélekzetöket visszafojtva. Vártak és álltak fenn és lenn. Mert a csuda most vonult el felettök, fenn a magas kékségben, a csudák honában.

Végnélküli felhője a fehér pillangóknak!

Sűrün egymás mellett, egymás fölé tolongva vonulnak el, és hullámzó fátyolként takarják el még a nap fényét is, mig a fény mindjobban halványul, egyre halványul, és végül már csak mintegy tejszínü selyemfátyolon csillog keresztül. Helyenkint sajátságos pontokat, vagy titokzatos árnyakat vet a pillangók felhője a földre, a számtalan lepkeszárny sötét árnyalatai szerint. Hasonlithatatlan áttetszőség a légben. Hozzá kisértetiesen félelmes zugás, hasonlóan a hangszer hurjaihoz, melyet láthatatlan kezek pengetnek. A földön pedig egyre járják táncukat az árnyak és különös pontok, a sors hieroglifjeiként, melyeket Isten ujja ír le.

A végnélküli csudálkozást mélységes csönd követi...

Legelsőnek egy várandós asszony kiált fel. Kezét szeme elé tartja és a Miasszonyunk templom lépcsőjén felfelé menekül.

— A gyerekem! A gyerekem! Megcsudáltam a pillangókat!

— Nem is volna a legrosszabb, ha ilyen szárnyai nőnének! — vág szavába egy pásztor,

aki koszorús pásztorbottal jött fel a völgyből, hogy a szent elé boruljon, akire itt várakoznak. De vajjon mit jelenthetnek, és hoznak magukkal ezek a kis állatkák?

— Mit? Mit? — kiáltják azok, akik ott fenn vannak, mig a lentiek csudálkozása mind hangosabb zajongásba tör ki.

— Azt biz én nem mondom meg nektek, — szól a pásztor elutasítóan, de ha a természet *igy* jelentkezik, valami szörnyűségnek kell a nyomában jönnie. Valaminek, ami éppenséggel sem szent. Vagy... és a bretagnei mintegy látnoki módon simitott végig szemén, — vagy talán egy ennél is nagyobb csudának.

— Az Isten embere, akire várunk! — kiáltották azok, akik fenn voltak, — clairveauxi Bernát!

Akik pedig inkább hitték a rosszat, csendesen csóválták fejöket: „Inkább a gonosztevő, akit amonnan lentről hoznak, a bitófa felé!...

Egy öreg parasztnak még ez sem elég:

— Ugyan már no! Tán elfelejtettétek, hogy milyen időket élünk, és hogy miért álltok itt mindannyian? Bizonyosan nemcsak azért, hogy az Isten emberét lássátok, akármilyen szent is. Hanem, hogy meg tudja-e végre szerezni nekünk is a békét?

— Igaz, — bólogatott egy polgár helyeslően, — ez az Anaklét a judás-zacskóval kezében pénzével még a trónt is megveszi magának. A mi uraságunk pedig...

— Csitt! Csitt!... hangzott a sorokban. Hiszen ezt mindenki tudta.

— No lássátok, — folytatta a paraszt a

többieknél bátrabban. — Mit gondoltok, vajjon a Thouetnak mennyi vize fog még a Loireba folyni, amig ott benn megértik egymást: az uraság enged és a hamis pápát megtagadja? Csak azután fogják megint igazi, Isten kegyelméből való papok mondani a misét, és csak azután csókolhatjuk meg előzött püspökünk kezét, addig nem.

— Azt beszélik, ő is itt van! — terjed el szájról-szájra. — Amott a végen, az apácáknál. A chartresivel együtt.

— Az odafenn van, mondott ellent valaki, aki eddig hallgatott, pedig látszott, hogy a többieknél alighanem többet tud. Az Isten emberével együtt igyekszik rábírni az uraságot, hogy helyezze vissza Poitiers püspökét helyére.

— Nem teszi az meg ezt sohsem! — szólt egy öreg zsoldos. És tudjátok-e, hogy miért?

A tömeg fülelt...

— Mert megfogadta, hogy nem hagyja nyugton. Férfi létére pedig meg fogja tartani, amit esküvel fogadott.

— Ugyan már no, kivel akarod ezt elhitetni? Az ilyen eskü tilos, — szólt a paraszt és újra neki hevült.

— Az Isten tiltja! vegyült egy savanyú képű magiszter a vitába. De a világ, meg az ott fent? A nagy uraknak más az Istenök!

Igy adják és veszik — de csak a szót. A szemek még egyre felfelé néznek, nem tudnak megszabadulni a képtől, mely véget érni nem akart: Hátul a legtávolabb messzeségig, egészen a szemhatár széléig, végtelen felhője a fehér pillangóknak! Mérföldnyi hosszúságban, mérföldnyi szélességben, beláthatatlan sokaságban!

Vajjon ez mit jelenthetett? Egyetlen szó sem hallatszott többé. És a sok ezer ember szinte összerezzent, amikor a völgyben megszólalt a lélekharang, és majdnem ugyanabban a pillanatban a Notre-Dame-de-la-Couldre mély hangon jelezte, hogy Clairvaux szent apátja im elhagyta a kastélyt, hogy misét mondjon az ősrégi templomban. Kezdetöket vették hát az események, melyekre vártak, amelyekért olyan nagy utat tettek meg, és melyekért ilyen türelmesen kitartottak. Hogy aztán még olyasmiben is legyen részök, mely olyan különös és csudás volt, aminőt ez a város még nem ért meg.

De a szemökkel látták! És a pillangó mind fehér volt! Lent a völgyben pedig ezalatt megnyílt a börtön és a sötét kapuból lassan kivonúlt a borzalmas menet, melynek iránya a vesztőhely volt. Az akasztófa már magasan állott, szinte közelebb az urasághoz, mint a templomhoz.

Odalenn már régen elcsendesültek. Csak a harangocska csengett tovább. Most már odafenn is elcsendesültek.

Ami onnan hirtelen fel-felvilágít, mindinkább közeledik, pirosságával túlrikoltja a napot: a hóhér és pribékjeinek bíborpompája. Az pedig, akit a hóhér kötélen inkább vonszol, semmint vezet, évek során át réme volt a környéknek. Épp oly kevéssé kímélte a paraszt nyáját, mint az utazó kereskedőt és annyi gyilkosság terhelte lelkét, hogy azok számát maga sem tudta volna megmondani, aki hajadon pedig védtelenül került az útjába: áldozata lett gonosz vágyának. Lépteit nyomon kísérte hát az átok.

Keze meg volt kötve. Nyakát és fejét le-

húzta a hóhér kötele. Igy haladt némán a bíborköpeny mögött, melyet a Thouet mélyéből kerekedő szél hol hangosan megsuhogtatott, hol véres zászlóként bontott szét feje felett.

Óh, ez a fej! Széles, darabos, sötét. A nap és szél megbarnította, minden bűn rányomta bélyegét. Ragyavert, mint egy hirtelen életrekelt mérföldjelző. Varjúszárnyakként lóg bozontos szemöldöke a szemhéjakra. Kurta szakállának borostája mindmegannyi tüske. Szájaszélén még ott a nyál maradéka, mellyel a pap arcába köpött, aki életének ez utolsó órájában ki akarta szabadítani a pokol tornácából. Ha a hóhér kötele nem húzná le vas erővel — egész a bitófáig fennen hordaná fejét.

Igy csak az utat látja maga előtt. Piros szemhéjainak szögletéből elleste a gyűlöletnek egy-egy pillantását, mely kísérte; a kárörömét, mely útját egyengette. Egyesegyedül van ebben az órában, bárha ezrek állnak is az útszélen. És ebben az órában csak egyetlen szív az övé, érezhette: „Utolsó órám ez.“

Annyit azonban megérzett, hogy kellett valaminek körülte lenni a gyűlöleten és borzalmon kívül is... Érezte a rándítást, mellyel a hóhér és pribékjei hirtelen megálltak, hogy lássák az eleven felhőt, mely az ő fejök felett is elvonúlt.

De mit törődött ő még ennek a világnak a dolgaival? Elég lesz neki az utolsó tekintet — ott fenn, majd ha a halál küszöbére ért.

— *Sacre Dieu!*

És fogát vicsorgatta.

Azt azonban mindenek ellenére tudta, hogy hol álltak meg, és tudta nagyon jól azt is, hány

lépéssel áll a bitófa magasabban, mint a kastély, melyhez a kínos menet közeledik. A Notre-Dame harangjai is mind hangosabban kiáltották a fülébe. Azután elhaladtak a kastély mellett és aztán — az önelégültség utolsó dúrva mosolyával gondolta el: hóhérjainak rá kell térniök az út meredek kanyarulatára, ahol tíz évvel ezelőtt ezüstös holdfényes éjen megszökött fogdmegjeitől azzal a merész ugrással, mellyel levetette magát a Thouet völgyébe, hogy zsákmányával együtt újból eltünjék az erdőkben, melyek a Thouet-t a Loirehoz vezető útjában kísérték.

Hogyan is felejthetné el ezeket az erdőket! A vadont, melynek évtizedeken át ő volt ura. A bitófáról még egyszer arrafelé akar tekinteni! És ezzel az utolsó tekintettel újra fiatal, szabad és a maga ura akar lenni. Csak egy pillantást oda, ahol erős volt és szabad és ezerszerte hatalmasabb Parthenay büszke uránál. Annak engedelmeskednie kell egy királynak, és tűrnie kell, hogy telebeszélje a fejét egy mocskos pap, amiért nem hisz az igazi pápában.

Ott, lej...

Ugyan minek állnak meg már megint? Éppen most, amikor már igazán jobban szeretné, ha végre egészen rajta lógna a kötelen, semhogy így vonszolják végig az utcákon, mint valami rühes állatot.

És vajjon miért hallgat el hirtelen mindenki? Még a hóhér sem nyomja le annyira; a kötél is könnyebb és lazább.

Nesz hallatszik, mintha ajtó nyílnék, mely megfordúl vassarkában. Aztán léptek, melyek alig látszanak érinteni a földet. És ami ránézve a

legkülönösebb: az emberek arca, melyet eddig nem láthatott, mert a hóhér kötele lehúzta! Hirtelen jobbról is, balról is elfordúl tőle mindenki, hogy szinte eláll a lélekzete. Míg aztán megérti ő is, amit lát:

A sok száz ember térdre borúl! Hirtelen és mintegy intésre. Elnémúl még a gyűlöletnek utolsó suttogása is, mely kisérte. Csak a harangok zúgnak tovább. Mélyen tömören és oly különösen. Igen különösen, ahogy eddig még soha sem hallotta.

Most már ő is felemelheti fejét, — csakugyan! És láthatja, amit a többiek látnak:

És látja Parthenay kastélyának tágranyitott kapuját, és azon keresztül, szinte lebegve közeledik egyenesen feléje egy hatalmas feszület. Nyers fából van faragva, egyszerű és dísztelen. Egy szerzetes viszi, kinek fehér kámzsáját csakúgy suhogtatja és lobogtatja a szél, mint előtte a hóhér bíborát. És amott... De...

— Félre az útból! Félre az útból! hallatszik most az ájtatosok bosszús kiáltása. Félre innen a hóhérral, az Isten embere közeledik!

Azt pedig nem vették észre, hogy ők magok az oka annak, ha a hóhér nem mehet sem előre, sem hátra, és hogy a magasan és nesztelenül lebegő feszület mögött haladó szerzetesek menete egyetlen lépést sem tehet úgy, hogy vele ne találkozzék. Sűrűn egymás mellé szorúlva térdelnek és elzárják az utat, ha csak az Isten maga nem nyit magának utat. A találkozásnak, mely gyalázatnak tetszik az emberek előtt, ebben a pillanatban csak egyetlen egy ember számára van jelentősége: a Szentnek, aki előtt amott a

feszületet viszik, mellyel hirtelen megállnak, és neki magának is elzárják útját. Mert ha a hóhér félre ugrott is, az, akit kötélen vezet, egyetlen lépést sem tehet. Csak áll, és a feszület mellett belemered olyan szempárba, aminőt még nem látott. Vagy mégis?

És ekkor felvillan és összetörik benne valami...

Ma éjjel — álmában! Olyan álom volt, aminőt a halálraítélt álmodik. Betegesen zavaros, a félelemnek lázas álmában látta ezt a szempárt, érezte e szem tekintetét — fenyegetően, de egyben édesen, és mindezt csak egyetlen remegő pillanatig.

Most szinte feldúltan látja újra azt, ami álmában is megzavarta. De nem érti meg, *mi* az, ami így lenyűgözi. Hiszen csak egy barát az, akinek arcából ez a szempár felé kisért! Egy gyönge, vézna, leheletvékonyságú barát, akin úgy fest a kámzsa, mintha csak csontvázat takarna. Előre hajtott feje mintha minden pillanatban leakarna esni nyakáról, mely nem elég erős ahhoz, hogy vigye. De meglátszik rajta, hogy nem az évek teszik ezt. Aranyszínű szakállában, mely ajkát és állát körülveszi, nincs egyetlen ősz szál sem. Fejének világos szőkeségébe pedig, mely koronaként köríti magas homlokát, a nap szinte földöntúli fényt sző... Ezt a fejet az alázat hajtja meg! A megadás szent gyöngesége álmodik ennek a mosolynak szelídségében. És ebben aztán benne van minden, amit az Isten és ember törvénye ellen lázadó, gyűlöl. Gyűlöl? Nem, csak — megvet. Ezzel a tudattal megint ura lett önmagának.

— Ez, meg — én? villan fel agyában. Ha

csak úgy kettecskén kerülnénk össze egy erdőben, még egy furkóra sem tartanám érdemesnek, nemhogy egy késszúrásra.

De persze az emberek! Vajjon mit látnak benne? Babona! és amit gondol, az felvillan a tekintetében, mellyel a szerzetes felé vigyorog.

De az hirtelen felegyenesedik és egyenesen feléje tart. Elhalad a feszületet vivő barát mellett, aki nem tudja, mit tegyen. El a térdeplő sokaság mellett, amely átszellemülten várja a csudát, mely ennek a férfinak az útjában, vadvirágok tömegében szokott jelentkezni. El a bénák, némák és világtalanok mellett, kiket ide vezettek. El a hit, remény és szeretet mellett egy — gyilkoshoz, és a hóhérhoz, aki fogja.

Hirtelen megint elcsendesül minden. Olyan csend lesz, hogy ebben a mély némaságban a harangok is elnémulnak, és nem hallatszik csak a hang, mely most megszólal:

— Adjátok nekem a gyilkost. Magam fogom felakasztani.

A pribékek hülyék módjára bámulnak a szerzetesre. Még a gazdájok sem tud mit felelni. Pedig ő már komaságban van a halállal is, már régen elfelejtett csudálkozni és borzadni, mint ahogy azt is elfelejtette, hogy mi a szánalom.

Ekkor megszólal a bíró, aki az ítéletet kimondotta, és akinek el kell kísérnie az elítéltet a bitófáig, hogy tisztesség adassék a törvénynek. Ájtatos tisztelője ő a szent apátnak, és szokszor vendége is Clairvauxban. Levett kalappal előrelép, mélyen meghajol, és bár zavartnak látszik, amiért éppen ma *így* kell kereszteznie Bernát útját, de mégis csak megszólal:

— Tisztelendő Atyám, mi a szándékod? Miért hivod el a pokol tornácából ezt az akasztófáravalót, aki ezerszeresen megérdemelte a halált? Azt reméled, hogy megmentheted, aki valóságos ördög? Az ő megjavulására ne számíts. Ő már csak egy jót tehet, ha meghal. Engedd hát útjára azt, akinek élete ostora mindannyiunknak.

Még mélységesebb lett a csend. Olyan mély, hogy hallik a figyelők lélekzetvétele, akik magokba szívják ennek a napnak csudáktól remegő levegőjét.

De Clairvaux apátja csak a fejét rázza. Azután kisiklik keze a kámzsája alól; a kéz, mely fehérebb a kámzsánál, amelyet visel; a kéz, amelyen mintha még a fény is keresztül látszanék. Egy pillanatra magasra emeli, azután ráteszi a hóhér durva öklére, és egyben a kötélre, melylyel áldozatát fogva tartja. És mintha titkon nevetne, amikor így szólt:

— Óh, jól tudom én — te emberek legjobbja, — hogy ez a férfi itt, nagy gonosztevő, aki megérdemli a legnagyobb kínokat. Ne hidd tehát, hogy büntetlenül akarom útjára engedni. Én olyan hóhérnak kezébe akarom őt adni, akinek büntetése sokkal igazságosabb lesz, mert sokkal hosszabb ideig tart. Te bitófára akarod felkötni, hogy mint halottat néhány napig ott lógasd. De én — keresztre feszítem és így mindenkorra elszenvedi a függés büntetését.

És még mielőtt a szigorú bíró újabb érvet eszelhetett volna ki, a hóhér pedig ráért volna arra gondolni, hogy neki az elítéltet erősen tartania kell, a barát egyetlen rántással lerántotta skapuláréját, és a gyílkos fejére borította. Igy a szo-

kás és jog szerint felszabadította. Hajlékot ígért neki Isten és ember előtt. A hóhér kezéből pedig kivette a kötelet, és egy gyilkost tett a clairvauxi fehér galambok társává.

— Óh Bernát! sóhajtotta egyik szerzetestársa a háta megett. Nivard volt, a saját testvéröccse. Az út mentén az ájtatosok pedig tágra meresztették szemöket, és a sorok végig megborzongtak. Földöntúli cselekedet volt-e ez, vagy őrület?

Csak Bernát haladt tovább, mintha mi sem történt volna. Míg baljával fogta a kötelet, jobbjával áldást osztott. És amerre elhaladt, egyre fakadtak csudák. Amerre elhaladt ő meg az egyszerű feszület, mely nesztelenül lebegett előtte:

— Látok! — Hallok! — Megint tudok járni!

Az öreg bretagnei paraszt pedig felemelte botját, a virágkoszorút oda dobta Bernát útjára és szólt:

— Áldj meg, te édes!

És hogyan tud mosolyogni, és mosolyogva áldást osztani! Ez a fínom, leheletszerű alak, aki gyönge kezével gyilkost vezet maga mögött, mint a gyermek egy oroszlánt.

— Igazán nevetni való! — gondolta a gonosztevő. Dehát akárhogyan van is, el kell, hogy viseljem.

Hogyan is gondolhatott volna itt szökésre? Jobbról-balról az út tömve emberekkel. Előtte pedig olyasvalaki, akire mindenki úgy vigyázott, mint a szemefényére. De már hallatszott messziről a dobogás, mellyel Poitiers grófjának nemesei, és zsoldosai a fehér barátok mögött vágtattak, hogy parancsolójoknak utat törjenek. Hallatt-

szott a pejmén patkóinak dobogása, mely Vilmost vitte, a francia királyok vasallusainak leghatalmasabbját, legrettegettebbjét.

— Engem is letepertek vérebei, és egészen az akasztófa alá juttattak, gondolta a vén útonálló magában. De hogy valamikor egy barát fog maga mögött vonszolni, azt még a legrészegebb állapotomban sem tudtam volna elképzelni. No de csak várjuk meg a végét. Nyugtával dícsérjük a napot.

Mivel pedig a menekvésnek módját sehogy sem látta, bárha szüntelenül erre gondolt is, végül ő is felfelé nézett, és mintegy megmerevedve, jó ideig le nem tudta venni szemét arról, amit látott. Mert a fehér pillangók még egyre ott röpködtek ég és föld között. Páratlan csuda. És bár már kevesebben voltak, és bárha kissé megritkult is a napot eltakaró fehér selyemfüggöny, mégis a vén gonosztevő volt az egyetlen, aki a nyomorúság és vég legnehezebb órájában ezt a rejtélyes repülő felhőt még nem vette észre. Mint ahogy ő volt az egyetlen, aki még ügyet vetett rá. Mert most már minden szem ahhoz fordult, aki szelíd hangon, de mégis erős kézzel maga mögött vonszolta:

Bernát felé!

Nem csuda hát, hogy a gyilkos szeme is az eleven felhőről megint reá tévedt, aki szerzetestársaival előtte lépkedett: fehérek voltak ők is, akár a pillangók, és mintha mint azoknak, nekik is szárnyaik volnának, ahányszor a nyári szellő fellebbentette kámzsájok széleit. És ahogy nézte a barátokat, és a repülő pillangókra gondolt, most először kezdett félni. Hasonlóan ahhoz, aki álom-

ból ébred, és már nem tudja, mit gondoljon arról, amit lát, és ami körülte történik. Mert mind ez csak nem lehet természetes! Fölötte a milliónyi fehér pillangó, — előtte a szegény barát, aki előtt az „uraság" városának egész lakossága térdre borul! Míg Poitounak eleven rémületét kutyamódra itt pórázon vezetik. Ez nem lehet más, mint...

Most már úgy vélte, tisztában van vele, mit gondoljon erről az egész dologról: beleszámítva magát és az egész helyzetét is: ez csak boszorkányság lehet! Ez a barátocska, aki vezeti maga mögött Góliáthot. Ő, a boszorkánymester, akinek ég és föld, az emberek, és még a pillangók is engedelmekednek, még ő, Poitou réme is... És ez a félelmes ember még a templom felé is elvezet mindenkit, hogy misét mondjon. A templomba, melyben az ég Királynője már nem egy csudát művelt. Ha pedig most ő is vele tart, akkor — bizony akkor már az egész városon sem lehet segíteni! Beleértve magát az uraságot, a herceget is. Ő maga pedig élete végéig sem szabadul meg ettől a kötéltől. Soha többé!...

A harangok pedig mindegyre csak zúgtak, míg a feszület, magasan és némán lebegve mindenki fölött, a menetet egyenesen a templom ajtaja felé vezette, ahova néhány sötét bazaltlépcsőn kellett felhaladni. Itt is tolongtak az emberek, és Bernát közeledtére jobbról is, balról is a porba borultak. Csupa koldusnép, a szegények legszegényebbjei: leprások és nyomorékok, vakon születtek. Az öreg dóm sötétjében felzúgott az orgona, a rózsák és liljomok fülledt illata nehéz felhőként függött a gótikus kapu borzongató hű-

vössége felett, és ahogy a feszület lassan emelkedett, lépésről-lépésre elhaladt a sok nyomorúság mellett — a tömeg valóságos önkivületi állapotba jutott. Már nem tudták, mit hallanak és éreznek: lelkök mélyén csak a csudában voltak biztosak, mely az Isten emberével feléjök közeledik. Közeledik, és elhalad mellettök: a pillangókkal, melyek előtte röpűlnek; Clairvaux feszületével, melyet előtte visznek, és Poitou „istenostorával", melyet a gyönge barát oly természetesen és csendesen vonszol maga után, mintha bárány volna, és nem a gonosztevők és utonállók legkegyetlenebbje, akiről szerte a környéken csak valaha is tudtak.

És Bernát körül megint kiáltották és ujjongták minden hangnemben:

„Látok!" „Hallok!" „Tudok járni!"

A rajongók pedig egyetlen hullámként oda borultak a feszület és az elé, aki előtt vitték, — Bernát elé.

Mindez csak azt nem kapta meg, akit a hóhér kötelén vezettek. Hideg és nyugodt maradt, és arra számított, hogy ezt a szent mámort, talán valamiképen kihasználhatja. Nem tévedett.

Mi fekszik itt előtte, és csillog a nap fénylő sugarában? Egy koldus bicskája, aki talán még csak az imént vágott vele kenyeret... Ott fekszik nyitott pengével... éppen az egyik lépcsőfok közepén, melyen a Szent most halad vele felfelé. És ha ő nem látja meg, és elhalad mellette, ki más láthatná meg? Talán a világtalan, akié és akinek koldustarisznyájából akkor esett ki, amikor térdre borult?

De a kötél, amelyen Bernát vezeti?

Vajjon elég hosszú-e, hogy észrevétlenül lehajolhasson érte? Igen... lehet! És a kés már ott van a kezében — a kés, a fegyver! Inge és zubbonya között a melle fölé rejti, de előbb összecsukja. A szeme újra fényes lesz. Felragyog gonoszul és révetegen, mint ahogy a vadállat pupillája szokott felvillanni. Ez a kifejezés egy pillanatig ott kísért, aztán újra eltünik. Páratlan ujjongás suhan át a züllött vonásokon. Mire képes egy kéz! Még akkor is, ha meg van kötözve! De persze — és széles ajka vigyorgásra torzúl, — hogy dolga sikerülhessen, az kellett hozzá, hogy ezek itt körülte mind olyan vakok és eszeveszettek legyenek. Ám neki ez a szabadságot jelenti. Ha nem is most mindjárt, de egészen biztosan még ma. Még ha gyilkosság árán is. És két szeme hegyes, és éles mint a tőr. Beleszúr a Bernát hátába. Mennyivel kevésbbé tart tőle most! A „varázsló", aki eget és földet megmozgat, megindít bénákat és pillangókat és dacosokat, amilyen az „uraság", Poitiers grófja — de azt még sem tudja, mi történik saját útján.

Lépcsőről-lépcsőre lépve, a menet végre megáll a Notre-Dame ajtaja előtt. És itt esett meg, hogy hirtelen megfordult Bernát is, először, amióta elindultak.

— Mégis észrevette volna? cikázott át a gyilkos agyán.

De a szent elnézett fölötte. Elnézett messzire, mind messzebbre... Egészen Poitou hatalmas uráig, aki lovagjaival és apródjaival megállt a lépcső alján, és éppen leugrott pejlováról, készen arra, hogy Bernát után a templomba menjen. De a pillanatnyi csendben élesen szólalt

meg a barát hangja, élesen és erősen, mint a kard pengéje, amikor érchez ütődik:

— Vilmos, Poitiers grófja és Aquitania ura, még egyszer kérdjük: kész vagy-e arra, hogy Poitiers püspökét, aki itt van a templomban, visszahelyezd jogaiba? Még egyszer megkérdjük tőled. Bár tíz nap óta hiába tanácskozunk erről veled. Mondd ki az igent, vagy a nemet. És mondd hangosan, hogy mindjárt itt tudomást szerezhessenek róla mindenek!

Vajjon ennek a hangnak a harangok felett is van hatalma? Hirtelen elnémúlnak. És az orgona dörgése nyöszörögve hal el, elkárhozott sóhajként terülve el Bernát lábánál.

Vagy ő nyögött volna ilyen boldogtalanul, kínosan — az uraság, Poitou hatalmas ura? Feldúltan a lelke legmélyéig, és mégis tele a régi daccal még most is? És...

— Nem tehetem! hangzott komoran a lépcső aljából Bernát felé. És gonosz állathoz hasonlóan, tompa morgással oda fekszik a lábai elé.

Igazán állat volna? Vagy mi más felé rug a szent? Ezzel a durva szandálba bújtatott, napbarnított, az időjárástól kérges mezítelen lábával.

És megint megszólal, és a hangja pengeéles, pengecsengésű.

— Akkor Poitiers grófja, én sem bocsájthatlak az Úr elé! Bárha a király leghatalmasabb vasallusa vagy is! De itt az utolsó vagy Isten előtt! Az átok miatt, mely rád nehezedik és amelytől nem szabadulsz, amíg Adelmusban, Róma legátusában el nem ismered Poitiers püspökét!

Tompa, erős csend. Egy férfi dacos hallgatása, mely erős falként emelkedik a szent erő

ellen. Csak az urak fegyvereinek csörtetése hatol fel a barátokhoz. A mintegy boldog álomból ébredt ájtatosok mély sóhajtása hangosan, szinte önkívületben leng Bernát felé:

Mi lesz most?

Végre Vilmos megszólal:

— Nem tudom, nem akarom, és nem fogom megtenni, értsd meg Isten embere! Ha te és Róma kitiltotok is a templomból, az előcsarnokhoz jogom van! Vagy talán ezt is máskép tudod?

Ezer meg ezer fej felemelkedik... Még egyszer annyi szem mered a barátra, amint ott áll: sápadtan, védtelenül, a szegénység és alázatosság köntösében — és mégis elég erős ahhoz, hogy Franciaország egyik legnagyobb urát kitiltsa a szentélyből, melyet ősei építettek a magok aranyával.

De Bernát csak bólint. És míg alig észrevehető mosoly suhan végig arcán, hangosan szól:

— Ehhez jogod van! És ha ezt a jogodat megőrzöd, Isten maga vezet oda, bárha az oltár elől eltilt is. Jer hát velünk Aquitaniai Vilmos, és jegyezd meg jól, amit Isten *itt kint* fog mondani neked.

A páncélosok erre felfelé haladtak a lépcsőn. De Vilmos úr, aki előttök ment, szemmel láthatóan fitymálva mosolygott. Mi lehet még odabenn? Prédikálás? És ez is mindig ugyanaz: „Segítsd vissza Adelmust a püspöki székébe!" Már torkig van vele! De a papok nem fognak ki rajta! Még ott benn sem. És még ha talán egy szent nyitná is ki ellene a száját. Ha a templom az övék is, de az ő telkén áll! Azt pedig őrzi fegyvere. A jogát meg fogja védeni. Az

előcsarnokig megy! És amit ki nem mondott a szája, nem árult el a mosolya, azt lépésről-lépésre kifejezte vas csörgésű lába, amellyel a lépcsőn felhaladt.

Csudálkozva, de némán nézte ezt a nép, és időbe telt, amíg annyira nekibátorodott, hogy parancsolója előtt utat törjön magának, amelytől az el volt tíltva. A gyilkos pedig elgondolta: No lám, milyen társaságba keveredtem! És bizonyos volt benne, hogy a templomból kiközösítettel neki is kint kell maradnia, bárha más fedezet alatt is. Igy szinte megijedt, amikor Bernát a magasan, és némán lebegő kereszt mögött haladva, csak húzta őt magával, egészen be a templomba. Csak a sekrestyébe vezető úton adta át egy fiatal barátnak, aki bár csak a vonásaiban, de nagyon hasonlított a szenthez. Nem tette abban a titokzatos modorban, mellyel mindenen és mindenki fölött uralkodni látszott. Egyetlen szót sem váltottak egymással. Csak éppen, hogy az egyik kéz átvette, amit a másik kéz átengedett. És az apát foglya most egy barát kezében látta magát, aki inkább gyermekifjúnak látszott még, semmint férfinak. Az arca finoman rózsás; keze, mellyel a kötél után nyúlt, olyan tétova; a szeme tele iszonyattal, amikor elkerülni igyekszik a gonosztevő tekintetét. Ez persze nem sok időt töltött vele, hogy továbbra is nézze. Míg keze melle fölött fogta a kést, ott állt a szék mögött, melyre őrzője leült, és vele együtt az idősebb barátok. A fiatalabbja követte az apátot, hogy felöltöztessék a misére, amely miséről senki sem tudta, hogy milyen szándékra ajánlja fel az Úrnak. Utolsónak maradt az, akit kötélen vezetett be. De a

vén utonálló nem erre gondolt. Neki csudálatraméltónak és teljesen lehetetlennek tetszett, hogy ő — ittben van a templomban, míg Aquitania hercege csak éppen az előcsarnokig jutott. Sok élménye volt máig, sokat tapasztalt és látott. Sötét erdőkben, magányos utakon, és titkos helyeken. Hallatlan dolgokban is volt része. De ez mégis csak mind között a legkülönösebb! gondolta, és szinte szégyenkezve csóválta fejét.

Az kint, — én meg itt bent!

Miért?

Amíg csak meg nem érzi, és tudja:

Mert én Isten előtt szegény bűnös vagyok! És még sem taszít el egészen magától. Míg az ott kinn, Lucifer büszkeségét pecsétként viseli homlokán. És mert kezemen a kötél, hogy elszenvedjem, amit az igazságszolgáltatás rám rótt. Nem fegyverrel a kezemben, hogy megalázzam azt, mint az a hatalmas ott, a hátam megett.

És egyszerre csak nagy csudálkozás fogja el: Isten!

És páratlan világosság dereng benne:

Az út, amelyen vissza lehetne találni hozzá! A szép, békés út, amelyen ő is járt valamikor. Valamikor! Gyerek korában. Az édesanyja kezén. Templomba is járt. Talán éppen ebbe...

De csak futólag, és mintegy nagyon messziről érinti ez a gondolat. Azután megint csak egyet érez: a kést, melyet az inge és zubbonya között tart! És, ami ebben a pillanatban újra azt jelenti, amire vágyik, és amit akar:

A szabadságot!

Fürkésző szemmel nézett körül. Leste az alkalmat, mely lehetővé tenné, hogy talán mégis

megszökhessék. Innen, ebben a tolongásban, amikor nem kellene megint embervért ontania, csak éppen a kötelet kellene elvágni, amelyet egy ifjú tart a kezében. Csak legvégső esetben ontaná annak a félelmesnek vérét, akit varázslónak tartott. Vajjon az ájtatosok ostobasága ennél jobbat hisz róla? Míg így körülnéz, lassankint észreveszi, hogy a tömeg megint hatalmas csudálkozásba merül. Követte a tekinteteket, és olyat tapasztalt, amit még ő sem látott soha: az egész templom tele volt fehér pillangókkal! Ugyanolyanokkal, mint aminők az imént vonúltak el. Mintegy megbabonázva futottak végig a falakon, körülröpködték az oltárokat, halálmámorban beletáncoltak a hatalmas viaszgyertyák lángjába. Élővirágokként egész bokrétában lógtak a tábernákulum körül. Végül már meg sem lehetett őket különböztetni a liljomoktól, melyek az oltárokat diszítették. Lehet, hogy ezek illata csábította be az állatkákat. Most pedig a szürke dóm fogva tartja őket. A liljom és rózsa megadja nekik még az utolsó mámort, mielőtt belerepülnek a napfénynek gondolt gyertyákba és lámpákba. De nem mind! Éppen azon az oltáron, melynél Bernát a miséjét készült mondani, ennél jobbat gondoltak, és sűrű tömegekben gyülekeztek az Istenanya márványképe előtt, majd fehér felhőként feküdtek Szűz Mária lába elé.

Némán látták ezt az ezrek, akik körül álltak, ültek és térdeltek. És bár a hely sokkal szentebb volt, semhogy ennek hangos kifejezést adtak volna, a csudálkozás mégis meglátszott minden arcon. Még a kórusban ülő két püspök sem tudott szabadulni a látványtól, s egyre fel-

néztek breviáriumukból. Pedig bizonyosan volt ennél komolyabb gondjuk. Az egyik Levesi Godofréd, a pápa legátusa, a másik Adelmus Vilmos, Poitiers püspöke, aki éppen szemben ült az őt megillető székkel, és amelybe mégsem ülhet bele, amíg az úgy tetszik annak a hatalmasnak, aki ott áll a templomon kívül. A fogoly pedig, aki még csak az imént szökésre és szabadulásra gondolt, hirtelen még tehetetlenebbnek érezte magát, most még bizonyosabb volt benne, hogy ez mind csak boszorkányság. Amikor aztán a mélységes csendbe még beleszólt a sekrestye csengője is, és Bernát a zárda legpompásabb ornátusában lépett az oltár elé, bizonyos volt abban is, hogy ennek a misének is egészen más a jelentősége. Ugyanezt gondolhatta körülte a tömeg. Olyan mélységes volt az arcokon a komolyság — a várakozás, mely benne égett minden tekintetben.

Bernát elmondta a lépcsőimát, eljutott a Glórián és Evangéliumon keresztül a Credohoz, és mélyen meghajolt, hogy az Offertoriumban felajánlja az Úrnak a kenyeret és bort, melynek színében meg fog jelenni. Sokáig, a rendesnél tovább borult rá imába merülten. Amikor aztán a ministráns csöngetyüje az átváltozást jelezte, és imádatra leborult, a sorokat megint várakozásteljes borzongás járta át. De nemcsak Isten felé, ezt mindannyian érezték. Olyan hatalmas volt az izgatottság, mely egyikről a másikra terjedt, és az oltár előtt levő szerzetesről a népre szállt.

A pillangók pedig, melyek fehér felhőként csüggtek Mária lábánál, hirtelen csudás hangokat hallattak szárnyaikkal. Zúgás és rezgés volt ez...

Mintha a nyomasztó csend egyetlen szóért küzdene, hogy végre megtalálja ott a megváltást. Vagy olyan cselekedetért, mely meghozná a csudát, melyre ez a sok lélek vár. Mintegy jelnek vették, amikor ugyanabban a pillanatban hallani lehetett a dübörgést, mellyel az eltántorodott Poitiers gróf embereivel együtt ottkünn térdre borult a templom és az Isten előtt, aki elől nem menekülhet el — senki.

Bernát is meghallhatta ezt a hangot. Ez újból eszébe juttathatta azt, aki még mindig engedetlenségében és Isten megvetésében megmaradt. És szinte látni lehetett a lökést, mely átjárta, amikor a szent szerzetes törékeny teste hirtelen kiegyenesedett, mintegy magából kinőni látszott. Mintha valamely láthatatlan erő mind magasabbra és magasabbra emelné. Vagy csak a nagy ájtatosság tette? Hiszen éppen szentáldozás előtt volt és a béke üdvözletére tárta szét karjait a hívők felé.

No de most.,. Valjon mi a szándéka?

Már nem az oltár felé, hanem majdnem egészen a nép felé fordulva, mintegy átszellemülten, a szentostyát hirtelen a patenára teszi... és lefelé lépkedve egyik fokról a másikra, lassan a dóm széttárt ajtaja felé halad, a kijárathoz, ahol Vilmos uraság állt kíséretével. A nép kétoldalt félénk tisztelettel tért ki előtte és mintha letarolták volna, úgy borult le előtte. Az Isten, akit vitt és az előtt, amit ennek az Istennek nevében megtenni szándékozott. Egyetlen hang sem hallattszott. Még a lélekzetét is elfojtotta mindenki. Némelyek itt is, amott is, eltakarták szemöket, mintha nemcsak az élet Ura volna az,

aki elhalad itt mellettök, hanem a halálnak még félelmesebb Ura.

A néma hallgatásba, mely vaskapocsként, egyforma várakozásban füzte össze mindnyájokat, kívülről hirtelen szavak csendültek be.

Bernát hangja volt! És mégis más volt: éles és kemény, haraggal telt hang volt, és szerzetestársai sem emlékeztek rá, hogy ezt a hangot valaha is hallották volna. Akik pedig ottkünn körülte álltak, mintegy feldúltan hátratántorodtak az arcától, mely egyetlen lángnak tetszett.

És láng volt minden szó, mely belőle kitört! Forró, emésztő, élő láng... Mintha nem a szent hitvalló melléből törnének elő e szavak, hanem magából az élő Isten testéből fakadnának, aki ott feküdt az arany paténán, és akit Bernát a hatalmasnak arcához emelt, aki dacolni mert Vele.

— Kérleltünk, és te megvetettél bennünket. Utolsó tanácskozásunkkor Isten szolgáinak körénk gyült sokasága könyörgött neked, — de te megvetetted őket! Nezd a Szűz Fiát, aki eljött hozzád! Nézd fejét és Urát az egyháznak, melyet üldözöl! Nézd bírádat, kinek nevében meghajol minden térd az égben, a földön, és a pokolban! Nézd bírádat, akinek kezébe kerül majd egyszer a lelked! Elutasítod őt is? Megveted őt is, mint ahogy megvetetted szolgáit?

Ekkor történt, hogy azok, akik a templomban voltak, hirtelen esést hallottak, — esést, mely súlyosan dörgött, mintha vasóriás dőlt volna összze. Akik pedig kiláthattak az előcsarnokba, látták ezt az esést. A föld egyik leghatalmasabbja volt, aki összeroskadt Isten, és annak szolgája előtt: X. Vilmos, Poitiers grófja és Aquitania her-

cege, aki még más is volt, amíg itt össze nem roskadt: az élö Isten élő ellenese. Akik látták, hallatlant láttak. Mert ez a bukás olyan mély, és szégyenteljes volt, hogy Vilmos lovagjai a sisakjok széléig elpirultak. Pedig mégis olyan volt ez a lebukás, olyan csudás és dicsőségteljes, mint aminő mindenkié, kit Isten kényszerít erre, hogy aztán olyannak emelje fel, aminő azelőtt nem volt soha. Olyan hatalmas, és olyan jelentős esés volt, hogy a lovagok mind együttvéve sem voltak képesek fenntartani azt, akit szégyenpírral emeltek fel, és akit valami hatalmas erő kiragadott a kezökből, hogy újra leborúlni lássák: Egész teste remegett, arcra borult, mintha Isten még nem elégelte volna meg szégyenét. Az Isten szószólója pedig, aki ezt a második lerogyást ugyanígy értelmezte, lábával meglökte Vilmost, és most már Isten nevében megparancsolta neki, hogy álljon fel, és állva hallgassa meg ítéletét.

És ő felállt.

De milyen volt! Sápadt, zavarodott, mint a magához tért eskóros. Beszélni akart, de nem tudott. Levegő után kapkodott, de mindig csak hangos nyögés tört ki belőle, mindegyre a legmélyebb feldúltságnak mélységes sóhajai. Milyen bambán meredt ki üregéből, a különben oly éles nézésű, büszke szem. Szakállán végig csurgott nyála... Ekkor egyik ember a másik után, a kíséret urai is, mind térdre borultak, és a koldusok, akik ott álltak az ajtóban. és a szegények. akik Bernát után az előcsarnokba tolultak, páratlan látványnak, a benső vigasztalás nagy elégtételének lettek részeseivé:

Milyen csekély a leghatalmasabb is Isten előtt!

Ekkor Bernát megint a templom felé fordult, és a még mindig magasra emelt szent ostyával a paténán a feltárt templom ajtón át az ősrégi székre mutatott, melyben Poitiers elűzött püspöke ült:

— Nézd itt Poitiers püspökét, akit elűztél templomából. Menj oda és békülj ki vele! Adj neki békecsókot és vezesd te magad vissza püspöki székébe! És vesd alá magad Innocens jogos pápának. Mint ahogy ezt az egész kereszténység teszi, hogy végre a te országodban is újból béke és egység honolhasson.

Vajjon az oly mélyen megalázott megteszi-e, amit tőle kivánnak? Ő, Poitou grófja, Aquitania hercege?!

Sok száz ember nyújtogatta nyakát — majd lassan fejöket csóválták: Ahogy ők ismerik, nem fogja megtenni...

Ő maga pedig, Vilmos uraság, Poitou ura és Aquitania hercege: behúnyt szemmel, két karját keresőn kitárva, elvánszorgott a félénk csudálkozástól néma tömeg mellett, és meg sem állt, amíg csak oda nem ért a kórus széke elé, melyben az ült, akiről arra esküdött, „hogy nem lesz nyugalma itt". És megadta neki a békecsókot! És míg alázatos szolgálatkészséggel a püspököt ő maga vezette székéhez, Bernát kezében a szent ostya az arany paténán titokzatos ragyogásban visszalebegett az oltárra, az oltárra, melyen még egyre őrt álltak a fehér pillangók. Felhőként pihentek a Malaszttal teljes lábainál.

Most aztán Bernát befejezte a misét.

Foglya pedig némán, mintegy megbénúlva nézte az egészet. A gyílkos, akit Nivard kötélen

fogott. Úgy állott ott ő is halálsápadtan, mint maga Vilmos uraság. A gonosz, mely lelkében hangosan lázongott, nem engedte, hogy csudában higyjen. De varázslatban igen, varázslatnak kellett mindennek lennie! Mint ahogy varázslat volt a sok pillangó, melyek százezrével lelték meg az utat az oltárokig. Mint ahogy varázslat volt a tekintet, mellyel a fehér barát a bírót és hóhért megbabonázta, és azok az ő kezébe tették le a jogot, és igazságszolgáltatást. És varázslat az is, hogy ez a gyermek mindeddig fogva tarthatta, bár titkon egyre a kést fogja, hogy a kötelet elvágja, és — ha kell — a nyakát is mindenkinek, aki útját merné állni. Ám amit az imént látott — Vilmos uraság térdreesését és engedelmességét.... a legbüszkébbet, a legkeményebbet és legerőszakosabbat minden uraság között, még a királyt sem kivéve . . . ha ebben nincs benne az ördög — akkor hát más volt az is, aki ott künn az ő helyében gyilkolt, megalázott, erőszakot tett és most csak olyan bambán és ostobán áll itt, mint Poitiers Vilmos uraság. Kételkedhetik-e abban, hogy ez a félelmes csuhás, aki éppen az „Ite, Missa est"-et mondja, nem fogja rajta is beváltani szavát? És „megkínozza, keresztre feszíti", mint ahogy a bírónak és hóhérnak megígérte?

Amikor Bernát ujra kifordult és a kereszt áldását vetette az ezrek fölé, a gyilkos először életében megremegett a tompa félelemtől és torzonborz fejét oly mélyen rejtette a köntösbe, melyet Bernát ráborított, hogy az ifjú Nivard, amikor felállt, hogy apáttestvérét kövesse, alig tudta a gyilkost tartja-e kötélen, vagy a clairvauxi szerzetesek egyikét?

A pillangók pedig, alighogy Bernát elhagyta az oltárt, hirtelen újra szárnyra kaptak és szerafok felhőcskéjeként repültek, repültek ki a templomból, csakolyan titokzatosan és különösen, mint ahogyan jöttek.

Álomszerűen vonult el a visszatérés is a fogoly előtt . . . a Bernátot fogadó ezrek ujongása, melynek visszhangja dörgésszerűen tört meg a dóm szürke oszlopain . . . A nyomorékok és meggyógyultak önkívületi kiáltásai . . . az eltiport liljomok és rózsák csudásan kábító illata, melyekkel a nép teleszórta Bernát útját . . . az utolsó pillangók fehér felhőcskéje, melyek oly híven röpködtek a sajátságos menet előtt . . . És mindig csak ő, Bernát! A halvány, szinte áttetszően sovány szerzetes a fehér csuhában, melynek színe hasonlított az összetiport liljomokéhoz; a felhőkhöz, melyek a nap közelében vonulnak el; a fehér pillangókhoz, melyek maradványa most tűnik el a Thouet völgyében — ugyancsak álomszerűen.

Azután, mintha hirtelen nehéz kapu fordulna meg sarkaiban és a léptek halkan csikorgó bazalton csoszognának végig. Amikor pedig a vén utonálló mintegy álomból ébredten körül nézett, a couldeiek kolostorában látta magát a szerzetesekkel együtt.

— Hát már ennyire vagyunk? — gondolta magában és még erősebben fogta kését a zubbonya alatt. Annyira bizonyos volt benne, hogy a félelmes barát most beváltja szavát és keresztre feszíti. Ám, amikor kereste, Bernát már eltünt és a szerzetesek beszédéből megtudta, hogy az apát Poitiers grófjának vendége és vele meg a Bretagnei hercegnővel két vallásos alapítvány-

ról tárgyal, melyeket azok adományozni szándékoznak. Csak este jön meg, hogy velök töltse az éjet a couldeiek „fogadójában". Holnap aztán tovább mennek Clairvauxba.

— No legalább még egyszer jól lakhatom, gondolta a fogoly magában és szinte tágultak orrcimpái, mert a klastrom konyhája közel volt és úgy szagolta, hogy „húsnap" van. De menynyire elcsudálkozott, amikor a fiatal szerzetes bevezette a refektóriumba s a többiekkel leülhetett a „fogadó" asztalához; csak egymaga kapott a gödölye húsából, mely oly kellemesen csiklandozta orrát. A többi hat szerzetesnek egy kis zöldségleves, meg egy tál bab jutott, amihez nem tálaltak sem húst, sem szalonnát, csak egy hatalmas karéj kenyeret és friss vizet.

Ezt ő persze máskép képzelte! Ő, aki néhány leromlott kolostor után minden barátot komédiásnak, színlelőnek képzelt. És szinte jól esett látnia, hogy mindenesetre vannak a világon még olyanok is, akik komolyan veszik a vezeklést és sanyargatást. De nagyon hamar elvetette magától ezt a gondolatot is: „Ki tudja, mit művelnek titokban. Ki tudja, nem játszanak-e végig valami komédiát, hogy egészen kezessé tegyék, mielőtt keresztre feszítik?"

De erről persze egyelőre még nincs szó. Az asztali imán kívül különben sem beszéltek egyetlen szót sem. Ehelyett a refektórium egyik mély fülkéjében egy barát egyhangúan olvasott valamilyen vastag könyvből. Legenda volt, melyben ugyancsak egy utonállóról volt szó. Az pedig, aki itt ült az asztalnál így gondolkozott; „Nekem

ugyan beszélhettek!" és egyáltalán oda sem figyelt. Még csak jobban meg volt győződve róla, hogy mindezt csak az ő megtörésére eszelték ki és így mindenféle kerülő úton gyónásra bírják, amit a couldeiek barátjának megtagadott. Aztán mit is használna neki a gyónás? „Igen, ha életben hagynának!" gondolta magában és szomjas pillantást vetett a szabadba, ahol a nyári szellő ott lengett a gótikus ablakok előtt virágzó hársak közt. De a kötélért és keresztért erre nem kapható. Az ördög dolga lesz, hogyan boldogul majd vele.

Így esett, hogy a végén, bár az ablakok keskenyek és a falak vastagok voltak, mégis már csak azt látta és hallotta, ami kívül történik. Erre való volt a füle, a finom hallása, mellyel az erdők mélységes csendjében megtanult hallgatózni és megkülönböztetni. Elég hamar tisztában volt vele, hogy a kolostor melyik részében van az épület, amelyben most tartózkodnak, ebből aztán képet alkotott magának annak fekvéséről és elképzelte az innen való menekülés lehetőségét is.

Mert ottkünn nemcsak a nyárs nyílott, hanem forró hullámokban csapott be a rózsa és viola illata is . . . Akkor hát itt kert van! És ha az ember belefigyelt a mély csendbe, melyre ránehezedett a déli nyugalom, tisztán hallani lehetett egy arra zúgó víznek egyhangú csobogását. Ez pedig a — Thouet! És ha a kertnek bizonyosan van is fala, az még nem a legnehezebb feladat átkerülni rajta olyasvalakinek, aki már egyszer keresztül ugrotta az uraság sáncát. Ép bőrrel ért le a völgybe és az erdő sűrű bozótjában sikerült elmenekülnie. De persze, előbb —

kint kellene lenni a kertben! Hozzá még túlságosan keskenyek az ablakok. A refektórium ajtajában pedig a kaldéiek két markos laikus barátja áll és mintha meg volnának babonázva, úgy merednek rá, a gyilkosra, akit a clairvauxi apát keresztre akar feszíteni.

Ezalatt a fehércsuhás barát csak egyre olvasott mindig hangosan és mindig egyformán egyhangúan. Hozzá meleg is volt és a vén útonálló bizony fáradt volt mindattól, amit reggeltől mostanig átélt. Előbb ott volt előtte a bitófa, aztán egyik csudát a másik után kellett megérnie. Legszívesebben elaludt volna. De a Thouet hangja ébren tartotta. Félt a kés miatt is, melyet ott rejtegetett zubbonyában és amelyről senki sem tudott. Az a hang ott künn és a kés itt benn mégegyszer megadhatják neki a szabadságot. Ébren kellett hát lenni és várni.

Úgy látszik, mégis csak elszundikált. Mert, amikor amolyan félálomban felijedt és kissé hülye szemmel körül nézett, az olvasóasztal mellől eltünt a barát és vele a napsugárnak a fülkébe hatoló csíkja is. A refektóriumra a késő délután álkonya pihent és hiányzott a barátok közül is néhány. Csak a fiatal Nivard fogta még egyformán türelmesen a kötelet és a két hatalmas laikus testvér, mintegy segítségre készen, most is ott állt az ajtóban. Ahogy pedig jobban figyelt, az udvar felől majd halk, majd hangosabb imát és éneket hallott.

— Barátok nyafogása! — gondolta megvető bosszúsággal. De legalább most már azt is tudta, hol keresse innen a couldeiek kápolnáját és hogy ha sikerül menekülnie, védve van hátulról is.

Megint csak maga körül kezdett leselkedni, mint a ragadozó, mely ketrece rácsai közt titkon levegő és szabadság után neszel. De ennek hamar meg kell lennie! Hamarabb, mint talán gondolná. Már észrevehetően leszáll az alkony. Ott, ahol a párkányokon és ablakokon az imént még a nap mosolygott be, most már az alkony lila fátyola lengett. Estére pedig haza várták kinzóját és akkor nyomban keresztre is feszítik! Nem hiába fogja az egyik olyan kétségbeesetten erősen és áll a két hatalmas laikus testvér most már órák óta az ajtóban. Hogy meneküljön meg ezektől? Bár úgy tesznek, mintha ők is imádkoznának, a szemöket le nem veszik róla. Hogy menekülhetné meg az ökleiktől?

A kápolnában megszűnt a zsolozsmázás. Csak még a harang kongott néhányszor finoman, gyorsan és háromszoros megszakítással. Az Úrangyalára szólt a harang . . . Azután újból hangos lett az udvar bazalt kőzete és egyszerre csak ott állott a fehérek egyike az ajtóban; vékonyan, árnyszerűen és mégis sajátos fényben:

Bernát volt . . .

Testvére gyors léptekkel sietett felé és szinte haragosan vonszolta maga után azt, aki miatt egész napját elvesztette. De az apát szigorú pillantása megakasztotta útjában. És míg Bernát a kötelet kivette kezéből, szinte kedvetlenül mondotta:

— Őrizetedre bíztam, és nem kényre-kedvre! De jöjj velünk, itt az álvás ideje.

— Hol akarja tiszteleendőséged, hogy ezt itt őrizzük? szólt most az egyik laikus testvér.

Bernát mosolygott.

— Azt bízd csak rám! Ti mehettek békével!

És elhaladt a két laikus testvér mellett olyan gondtalanúl vezetve a gyílkost, mintha egy ölebecskét vezetne pórázon, és nem egész Poitou rémét.

— Most, most, gondolta a gonosz, és lazán tartott kezével a zubbonyában levő késhez nyúlt. Hát még amikor az esti szellő feléje hozta a közeli erdő friss lehét, ahogy elképzelte talán utoljára — szuszogva tágultak ki orrcimpái és szeme fehérjének véres erei piros mohóságban csillogtak:

— Most vagy soha! Ezt érezte. Amott a kert, az odavezető ajtó nyitva van, és a homályban látta a falat, mely a Thouethez visz, és amely sokkal alacsonyabb, semmint gondolta. Lenn meg zúgott a folyam, lehét idáig érezheti; vad futásban száguldva olyan hangot hallat, melyet akár egy vadállat kiáltásához lehetne hasonlítani. És — igen... amott nem a kolostor felé halad-e már két hatalmas őre? Mit jelent az, hogy Nivard még ott halad mögötte és a testvére mögött?

— Egyiknek a hátába, a másiknak a mellébe! — gondolta a gonosztevő, mialatt kése után nyúlt. De vezetője éppen most fordult hátra — szinte mosolyogva nézett rá, majd rámutatott egy ajtóra, mely egy komor lépcsőre vezetett, és éppen ott volt a refektórium mellett.

— Itt alszunk...

A gyílkos képtelen volt csak egy szót is szólani, csak rámeredt Bernátra. Jól hallotta? Vagy talán csak Nivardnak mondta?

Ekkor Bernát egyenesen rámosolygott:

— Te is itt alszol, velünk!

Ezzel már az ajtón belül is voltak a hideg

folyosón, amelyből a lépcső a hálóterembe vitt, és mint a kutya, úgy követte oda. Ő, aki az imént még gyílkolásra és menekülésre gondolt, kezében a késsel.

Csak a szeme tévedt még egyszer vad vággyal az egyik csúcsíves ablakon keresztül. És azt látta, hogy a dormitóriumba vezető folyosó ablakai is a kertre nyílnak. Olyan enyhe hűvösség áradt be, a virágoknak oly enyhe lehe — közbe pedig egyre a Thouetnek vad hívása:

— Jer utánam, ha szabad akarsz lenni!

— De minek is jöttem ide be? — kérdezte a gonosztevő magában. És ahogy a folyosó mind sötétebb lett és mindjobban szűkült, hirtelen úgy érezte, hogy kelepcébe került és vezetőjének minden egyes jóságos szava csak csapda volt, hogy becsalja ide, a keresztrefeszítésre! Mert ennek a folyosónak végében nem lehet csak kínzókamra! Mennyire elcsudálkozott tehát, amikor az egyik fordulónál, Bernát egy egészen új folyosóra vezette: széles volt, mint egy előcsarnok, és még most is elárasztotta a hosszú nyári nap fénye, mely egy román kettős ablakon keresztül beáradt. Lóherelevélhez hasonló nyílásában halvány ezüstbe foglalt jácinthoz hasonlóan benne volt az ég kékje... Ez az ablak még rácsos sem volt! Csak virágzó folyondár és borostyán kúszott fel rá a kertből, sűrűn és kuszán. És nem bólogat ott a szélben még egy szőlőlevél is? Akkor hát ott lent lugas is van. A Thouet hangja pedig oly hangosan és oly közelről hallatszott, hogy a fogoly nyomban tisztában volt vele, milyen részen van most: a sáncon, mellyel a kolostor kertje a várhegyről a völgybe ereszkedik és őrszem mód-

jára őrízte a tágas épület hátrészét. Nagy meglepetésében elfüttyentette magát. De amikor megint az ajtó felé fordult, amelyen át az imént idejöttek, azt látta, hogy az egyik barát éppen most zárja be egy hatalmas kulccsal. Ezután néhány lépcsőn felfelé haladtak egy másik ajtón keresztül, melyet ugyancsak bezártak, de ezt a kulcsot a barát lehúzta. Ezután egy terembe értek, mely igazi hálóterem volt, és nem kínzókamra, mint amitől a fogoly félt.

Nagyon szegényes fekhely volt valamennyi, amint egyik faltól a másikig ott állottak egymással szemben. Pokróccal letakart szalmazsák, és egyetlen szalmavánkos.

Az apátnak a fülkében felállított ágya is csak annyiban különbözött a többiekétől, hogy otromba karikákon függöny lógott, úgy, hogy az alvó, ha akarta, ezzel elválaszthatta magát a többiektől. Csak éppen ennyiben különbözött az alattvalóitól! Más előny itt sem volt látható. Még gyertyája sem volt. Védelmét és álmát a Keresztrefeszítettre bízta, akinek durván faragott képe csendesen nézett a magasból az emberre.

Bernát megint odafordult foglyához és néma pillantást vetve a feszületre így szólt:

— Úgy gondolom még emlékszel, milyen kikötés mellett vettelek el a hóhérodtól. Ne hidd tehát, hogy amiért még egyelőre örülhetsz az életnek, meg akarjuk szegni szavunkat. Ám a rémes éjszakáért, melyet át kellett élned, mielőtt megkezdted utadat a bitófa felé, Isten általam még egy nyugalmas éjszakát szán neked, mielőtt végrehajtjuk rajtad, amit megfogadtam. De megtalálod-e

az álmot és méltó leszel-e rá? Te, aki csak egyetlen dolgon töröd az eszedet, amióta itt haladsz mögöttem,: hogy megölj?

Szemtől szemben a szörnyü emberrel, akinek hatalmas alkata jóval meghaladta az övét, mondta el Clairvaux gyönge testalkatú apátja ezeket a szavakat. És szerzetestársai megint tudták, milyen mélyen nézett megint egy ember lelkébe! Mert aki itt állt előtte és Isten tudja mióta nem pirult vagy halványult el életében, előbb olyan fehér lett mint a barátok csuhája, — hogy aztán a következő pillanatban olyan égető pirosság borítsa el, melytől rovott arcának minden forradását mint annak megannyi bélyegét tűntesse fel. És mindenikre rá volt írva „gyilkosság" A kéz pedig, mely ott függött Bernát jobbjában a kötélen, önkénytelenül a késhez nyúlt. Ez a félelmes barát mégis csak meglátta volna, amikor lehajolt, hogy felvegye? Vagy keresztül lát a lelkeken s a ruhán? A vörös arc egyszerre tisztán kifejezte a mélységes rémületet, pedig csak lelkiismeretét érték tetten.

— Az Isten legyen vele! hebegte az egyik barát önkénytelenül. Nivard volt, az apát testvére.

Az pedig, aki a kulcsot kezében tartotta és arcában és modorában szintén hasonlított valamiképen az apátra, lehet hogy rokona volt ez is, szinte magánkívül nézett Bernátra és így szólt:

— Te ezt tudod atyám és mégis felhoztad ezt a szörnyeteget, hogy itt aludjék veled és velünk?

Ez az, igen! És hogy a szent mindennek ellenére így gondolta és ezt elhatározta, egyszerre még nagyobb rémület formájában volt a fogoly arcában olvasható.

Mert ezzel meg mi célja volt? Ha olyan biztosan vélte tudni azt, mitől kell az ő részéről tartania? —

De a rejtélyes szerzetes csak fejét rázta:

— Ezzel Andrásom, te ne törődj! Csak a jó Isten tudja mi a célja vele, ha így vezet engem. És csak az Isten tudja, hogy ez a szerencsétlen miért nem tette meg már régen, amire minden lépésnél gondolt, mialatt ott haladt mögöttem és Nivard mögött. Most pedig — szökésre gondol! Tudom! Vagy nem így van? —

És mialatt egy lépéssel hirtelen a fogolyhoz közeledett, szeme oly világosan és áthatóan szegeződött annak arcára, hogy ez menekülő nézéssel fejét mélyen a válla közé húzta és hátrálni kezdett, — mind tovább, amennyire a kötél csak engedte. Most már aztán az utolsó titka is fel volt tárva és ott tekergőzött kigyó módjára mindenki szemeláttára.

— Látod! bólogatott Bernát mintegy kielégülten. És mivel a szökésed, ha kitutódnék, biztos halálodat jelentené, már csak az én holttestemen keresztül menekülhetsz! De mert tudom, hogy ma nem csak én találtam rád, hanem az Isten is, ezt a kulcsot átadom neked és vele együtt a kezedbe teszem le életünket. Légy tehát erre az éjszakára te a kapusunk!

Ezzel Bernát eleresztette a kötelet, amelyen foglyát oly sokáig tartotta. És ugyanazzal a kézzel nyúlt a hatalmas kulcs után, melyet András testvér erősen fogott.

Csakhogy ez egyszer emberére talált.

— Apátom! kiáltotta nagy aggodalmában — és nem csak apátom, hanem testvérem. Azt hi-

szed rávehető leszek arra, hogy atyánk vérét ilyen kezektől engedjem kiontani? Vagy nincs-e nekem is kötelességem? Hogy a te és társaim érdekében én őrizzem ma a kaput, mint ahogy ezt magad kívántad? De ha csak megpróbáltatás akar ez lenni, — akkor hagyj fel vele, kérlek. Nagyon kegyetlen és olyan játék, mint a tigrisé nyitott ketrec előtt! —

Élesen, keményen visszhangoztak a dormitorium szürke falai az erőteljes barát hangjától, és a tekintet, mellyel az apátra és egyben testvérére nézett olyan félelmet árult el, mely kételkedni látszott abban, ami egy embernél a legtermészetesebb: a józan eszében.

— De „engedelmesség!" hangzott Bernát ajkáról feléje. És most nem a testvér szólt hozzá, hanem az apát.

Ekkor a kulcs kihúllott kezéből.

Bernát maga emelte fel, hogy odanyújtsa annak, akitől még az erdők éjszakája is megborzadt, mert sohasem látott tőle egyebet, mint gyűlkosságot és erőszakot. Hihetetlenül különös látvány volt, ahogy itt állott és egy futó pillanatig szinte félt a kulcs után nyúlni, valósággal meghátrált előle. A kulcs után, mely szökést és szabadságot biztosíthatott neki és az állatnak minden vad gyönyörűségét, még egyszer, ott túl az erdőkben! Amikor végre mégis átvette, szinte megremegett bele a keze.

— Most pedig menj! szólt Bernát. És hogy a padló deszkája ne legyen nagyon kemény, fogd ezt . . . ezzel odament fekhelyéhez és elhozta a vánkost, mely az ő fejének volt szánva.

A fogoly ajkán nem jött ki egyetlen szó. Csak a keze remegett újra. A kéz, mely a vánkos után nyúlt, hogy egy olyan éjszakát töltsön el rajta, melyről csak a pokol tudott, meg ő. Majd az ajtó felé csoszogott, melyen óriás módjára mélyen lehajtott fejjel kellett keresztül haladnia. Olyan csekélynek és elégtelennek látszott számára minden természetes méret.

— És ennek szolgáltattad ki magad! szólt mögötte egy haragos gyermekhang. A Nivardé volt. De András meg én virrasztani fogunk; a reggeli imáig le nem hunyjuk szemünket.

Vajjon Bernát felelt-e valamit? Ha igen — kimondhatatlanul szelíd hangon tehette. Mert nyomban utána mélységes lett ottbenn a csend. Egyetlen szó sem hallatszott többet. Bármennyire odaszorította is a küszöbön gubbaszkodó gonosztevő fülét az ajtohoz: csak a saját szíve dobogását hallotta és az éjszaka hangját, mely egyre szólt hozzá: a thoueti erdők éjszakája.

Sötéten és leselkedve terült el ottkünn az éjszaka csakúgy, mint ő itt. Bármilyen ártatlanúl néztek is be csillagszemei a nyitott ablak kőívezetén keresztül. Állat az is, csakolyan mint ő — vad, gyilkosságra szomjas és erőszakos. Ki tudhatná ezt nálánál jobban? Vagy nem ez az ideje annak, amikor a farkas és a menyét előkerül a bozótból, barlangból, hogy gyilkoljon, fojtogasson? A dombon fel és lefelé elterülő erdő ilyenkor visszhangzik az áldozatok rémkiáltásától, mialatt erőszak és ravaszság jól lakik és diadalmaskodik? Ott nincs törvény. Nincs jog. Ott az erősebbé a világ. És valamikor ez volt az ő világa is.

Valamikor? Nevethetnékje volt. És mint a vészes mélységből fakadó víz, úgy duzzasztotta a mellét a gonoszság. Csak nem fog komolyan itt fekve maradni? Hogy ezen az egész csábító éjszakán keresztül néhány barátnak az álmát őrizze? Kezében a kulcs, — zubbonyában a kés — a küszöbön pedig a szabadság? De valóságos szamár hogy még mindig itt fekszik és azon tünődik, hogyan lehet valaki olyan esztelen, hogy felszabadítja a farkast láncától és azt mondja neki: „És most őrízd a nyájat?"

Oh, ha most jól nevethetne! Mint egykor odaát! Szabadon, önelégülten, mint ahogy a farkas és menyét morog, amikor már rávetette magát áldozatára. De persze — és már ugrásra emelkedve, megint lefeküdt a küszöbre — azok körülölálkodják áldozataikat! Mint ahogy ő tette. Van türelmök. Oh, nem is hinnék, mennyi türelem kell az ugrásig, mely azonban már egy a győzelemmel. Az állatoktól tanulta ezt is. A türelmet is! Akkor várhat itt is, amíg eljő az ideje. Mert ha két okoskodó virrasztani akart is, az útját még sem merné állni egy sem. Vagy! No azt szeretné látni! És keze megint a kés után nyúlt. Ez megvan! És vagy tizen, akik „odaát" vannak tapasztalhatták, hogyan tud bánni vele.

És megint hallatszott a hörgő hang — mint a gonosz vízé, mely vészes mélyből fakad. Ki akadályozhatja meg, ha ő akarja? Így hát már csak az ő akaratától függ minden. Igen de...

Miért fekszik még itt?

— Nekem is jól esik egy kicsit heverni, dörmögte magában. Azután meg nem eleget éltem-e át tegnapról mára? Csak az a fehér ne

volna — Bernátot értette alatta. Milyen különös, hogy ettől nem tudok szabadulni! Mindig újra magam előtt látom mindazzal, amit ma tett — és nem tett. Engem elereszt az éjszaka kellős közepén! Azután, hogy egész nap medve módjára maga mögött vezetett. Miért? Nekem adja a kulcsot éjszakára? Amikor tudja mi forr bennem? Miért?

És mint ahogy a bika nekimegy szarvával a falnak és az állja, úgy kezdett ő is száz gondolattal nekimenni ennek a „miértnek". Belefáradt és mégsem tudta megfejteni a rejtélyt, melyet a sápadt barát nyújtott neki az igazán bolond beszéddel: „Tudom, hogy meg akarsz ölni. De nesze itt a kulcs és őrízd az álmomat!"

Csakugyan olyan ostoba volna, vagy olyan merész és elhiszi, hogy ő ezt megteszi? Ő, Poitounak réme, akinek még egyetlen ember vinnyogása sem remegtette meg kezét, még kevésbbé a szívét?

És mégis! Mégis itt fekszik. Az ott benn pedig talán nevet rajta. Vagy talán ugyanaz a mosoly van száraz szája körül, mint ma, amikor Aquitaniai Vilmos odabukott eléje a porba teljes fegyverzetével. Inkább látszott halottnak, mint elevennek. Az az ember, aki egyébként csakolyan merész volt mint az, aki itt fekszik. Vajjon az a barátocska ott benn hogy csinálta meg ezt? Hogy bírta térdre kényszeríteni azt az embert?

Csak az éji szél, mely beárad a nyitott ablakon, borzongatja meg ennyire, vagy . . .

— Biztos, hogy varázsló! gondolja el újra. És most már én is a kezében vagyok! És míg én itt ülök, töprengek, tétovázom, — ő bent fekszik

és titkon mulat rajtam, mert tudja, hogy úgy sem kerülök el innen. De még az is kitelik tőle, hogy alszik. Alszik nyugodtan. Mert hiszen ez a fajta, azt mondják, még álmában is lát és tud mindent! De . . .

— Miféle gondolatok! És mint aki most ébred, végigsimított homlokán és szemén. Nem, nem, — hiszen valamiképen megis csak férfi volnék vagy mi, tudom mit akarok és mire vagyok képes. Csak persze: ha mégis — arra kerülne a sor . . . akkor meg kellene, hogy öljem; meg, ha el akarok innen kerülni.

Az éj csendjén és a folyam egyhangú zúgásán keresztül mélyen, tisztán, kimondhatatlan nyugalommal tele, becsendül egy hang: a kolostor öreg órájának hangja. Lassan és óvatosan számlálja a tizenegy ütést.

Nemsokára itt az éjfél!

Hogy eltelt az idő! Mennyit mulasztott belőle. Mikor pedig azzal a gondolattal hevert le itt a küszöbön, hogy egyetlen pillanatot sem veszít el és visszaszerzi szabadságát. Még ha gyilkosságon és halálon keresztül is.

— Csakugyan idekötött volna a varázslatával? járja át a gondolat tétovázó agyát. És én itt fekszem, mint Vilmos úr, Poitounak második réme. Ő meg bent nevet rajtam.

E pillanatban valami végigsiklik rajta, — fehéren és halaványan . . .

Csak a holdnak egy sugara. De miért ijedt meg annyira e földöntúli fénytől?

— Aki ottbenn az erdőben valamikor megjósolta volna ezt nekem! gondolta mégában. De,

sacre Dieu! Azt a kiéhezett barátot ottbenn, nem ilyen halvány fénysugár vette-e körül az imént a sötétben?

Igen, egész tisztán látta! Vagy csak a félelme űzött játékot vele? A kereszttől való félelem? . . . És most itt fekszik, a kulcs a kezében előtte a szabadság és . . .

De nem gondolja végig. Egészen más dolog jut az eszébe. Valami arról a sápadt barátról ott benn, akit „Szentnek" neveznek és amit róla beszélnek. Vagy nem a saját fülével hallotta már évekkel ezelőtt? A csoda-mesét Mária üdvözletéről a clairvauxi kolostor csendes folyosóján?

„Üdvözöllek Bernát! Én szolgám!"

A Thouet leghírhedtebb korcsmájában beszélték ezt. Ital és szitkozódás közben. De a vad legények egyike sem mert nevetni . . .

„Üdvözöllek Bernát . . .?

Vajjon attól maradt-e meg az a fény a feje és a haja körül, meg a mélyen fekvő szemében?

A magányos embert megint megborzongatja az ablak felől beáradó szellő. Az éjjeli szél behozza a ciklámenek illatát, melyek most nyílnak a Thouet mentén, és behoznak egy hangot — édeset és forrót, mely elveszi az ember észét.

— A fülemüle, gondolja magában, énekel ott lent! Ez az ének is hívja. Hívja mindahhoz a kéjhez, mely onnan lentről csábít. A Thouet erdőjének sötétjében.

És még csak most ragadja magával mindez egészen és igazán! felemeli, ökölbe szorítja kezét megélesíti fülét, mellyel hallgatódzva fordul az ajtó felé. Hihetetlenül kifinomúl a hallása, mint

a ragadozóé ott lent, amikor megneszeli a bozótnak leggyengébb rezzenését is, mely mögött áldozata rejtőzik.

De semmit sem hall. Halotti csend van. Kezét a kilincsre teszi abban a szilárd meggyőződésben, hogy azok ott benn éppugy lesik, mint ő őket. Bernát „nyitott szemmel" alszik, mint minden boszorkánymester, készen arra, hogy az első lépésnél, melyet a szabadság felé tenne, egészen megrontsa.

Igen, látni akarja, amit nem akar elhinni, nem tud elhinni: hogy csakugyan aludni mer az ő közelében! Abban a hitben, hogy Isten rátalál. Ő rá! halkan, nagyon halkan megnyomja a kilincset, kinyitja az ajtót és belép . . .

Világosan és a holdfényben kékesen terül el előtte a kopár szoba. Az egymás mellé sorakozott ágyakból az alvók mély lélekzetvétele száll feléje. És a kettő, aki virrasztani akart — ujjé! Megint csak felhörög benne a nevetés: fejjel egymásnak, a falhoz támaszkodva, ülnek éppen szemközt vele. De nem látják. Mert ők is alusznak.

De az az egyetlen, akitől tart, akiről nem akarja elhinni, hogy alszik . . .

Gyengén libeg szegényes fekhelye előtt a függöny, lengeti az éjji szél, mely itt is betolúl a tágra nyitott ablakokon. Be sem húzta a függönyt! Mindenki szabadon láthatja, ahogy a fáradsággal teli nap után fekhelyére vetette magát . . . Gyönge testét nem takarja más, csak a kámzsája, melyet nem vetett le. Feje alatt nincsen vánkos, — hogy az jobban fekhessék, aki most késsel a kezében itt áll előtte, de a késnek mégsem veszi hasznát. Miért?

Ha ő azt tudná!

Egyszeriben teljesen megfeledkezett róla, hogy van keze a bosszúra, lába a menekülésre. Csak áll és néz, néz . . .

Pedig milyen kevés az, amit lát: Sovány arcot, melynek csontjait csak bőr takarja. Hervadt a böjtöléstől. Halálra fáradt a küzdelmektől, melyekről csak ketten tudnak — az Isten meg ő. De milyen béke pihen rajta, milyen béke . . .

Vagy csak a holdfénytől ragyog úgy ez az arc?

De akkor miért nem ragyog a többieké is, amelyeken éppúgy pihen e fény?

És a szája . . . Ez a száj! . .

Vajjon látott-e valaki emberi ajkat így mosolyogni: bölcsen és mégis tele a legédesebb alázatossággal!

Mintha angyalról álmodnék és azzal beszélne! Hacsak nem Vele magával, akiről még a rablók is azt beszélték, hogy megszólította:

„Üdvözöllek Bernát!"

Borzongás járja át a leselkedőt: édes, földöntúli borzongás, mely behatol a lelkéig. A szegény, szennyel belepett lélekig, amelyről mind mai napig nem tudott, soha nem akart tudni. És amelynek most hirtelen öntudatára ébredt. Mint a virág, melynek még van egyetlen gyökérkéje és feléled; és egyetlen bimbója, mellyel a fény felé forduljon. És a lélekben harmatcseppként fogamzik meg, amit egy szerencsétlen szinte tompa csudálkozással mérlegel:

Itt fekszik a Szent és alszik, mert bízik bennem!

Vajjon ő e az, aki zubbonyából kihúzza a kést és odateszi az alvónak lábához? Nem tudja.

Mint ahogy a lépteket sem igen hallja, melyekkel a még mindegyre mélyenalvó András felé halad, hogy a kezébe tegye a kulcsot, melyet oly ijedten elejtett.

Csak a mély, a kimondhatatlan jóleső sóhajtást érzi, mely mindezek után kitör belőle. Milyen édes is lesz az álom, mely most hirtelen erőt vesz rajta, mialatt nagy csudálkozva elhelyezkedik a küszöbön, mely még csak most lett igazi börtönévé.

Nagy volt a meglepetés, amikor András és Nivard felébredt — Bernát ébresztette fel őket! Az, aki miatt virrasztani akartak, hogy baja ne essék. Mélyen megszégyenülve bámultak rá, hogy aztán kedvetlenül vádolják egymást:

— Nem kértelek, hogy költs fel? — vetette szemére Nivardnak. És ő is elaludt, a fiatalabbik!

— Éppen azért! Vetette közbe Bernát — szelíd mosollyal.

— A portásnak kell virrasztania, ha csakugyan az! gúnyolódott Nivard.

Ekkor Bernát a kulcsra mutatott, mely ott feküdt András előtt:

— Nem megmondtam nektek, hogy ma éjjel az Isten maga lesz a mi őrzőnk? Ám lássátok!

András csak most vette észre a kulcsot és halálra vált az arca. Milyen közel volt mindnyájokhoz a halál! És nem is hallotta, amikor odalopózott hozzá, akit pedig még a legneszteleneb lépés is felriaszt álmából. Akkor hát ez nem volt természetes álom! Ezt árulta el a Nivard arca is, amint lassankint öntudatra ébredt. És hihetetlen csudálkozásában gyengén, nagyon gyengén megcsóválta kalászszínű fejét:

— Atyám, ez nem volt természetes álom! szólt és összekulcsolt kézzel nézett Bernátra. És tudom azt is, mikor lepett el bennünket ez az álom.

— Mikor? kérdezte Bernát mosolyogva és alázatosan lehajtotta fejét.

— Amikor Isten nevében megparancsoltad nekünk, hogy aludjunk és leheleted homlokunkat érte, amikor megáldottál bennünket.

Bernát bólintott:

— Akkor hát azt is tudjátok, kinek a tiszteletére kellett mindennek meglennie. És kit kell egyedül érte dicsőítenetek.

— Valóban! szólt András halkan, de a lelke mélyéig meg volt döbbenve. És mialatt kinézett a nyitott ablakon, melyen már látszott a közelgő hajnal első derengése, halkan szólt!

— Milyen hajnalra ébredtünk testvéreim!

— De — ő! kérdezte Nivard fiatal éveinek minden türelmetlenségével. Ha olyan mélyen aludtunk, hogy ennyire közel jöhetettt hozzánk, anélkül, hogy egyikőnk is észrevette volna, bizonyosan már régen túl van hegyen-völgyön! A kulcsot pedig csak azért hagyta itt, hogy csúffá tegyen bennünket.

Bernát a fejét rázta:

— Tévedsz, ám de győződjetek meg magatok! Ezzel az ajtóhoz ment és kinyitotta azt.

Igen, a félelmes kapus itt feküdt és teljes hat láb hosszában kinyujtózva oly édesdeden aludt, hogy alig lehetett felébreszteni.

— Már láttad előbb is? kérdezte András, akit a bizonyosság, mellyel Bernát ezt is előre megmondta, csak jobban megdöbbentett.

— Csak egy álomlátásban! hangzott a válasz félénk alázatossággal. De ha a jó Isten úgy akarja egyetlen álomban többet megmutat nekünk, mint amennyit az ébren-levők szemmel láthatnak. No de mozog is!

És most megtörtént az éj eseményeinek legcsudálatosabbja:

Két gyilkos szem megnyílt és egy borzalmas pillanatig olyan kifejezhetetlent beszélt egy szentnek a szemébe, hogy körülöttük a csend is megremegett töle.

— Gyere! szólt Bernát végre és jókedvűen intett. Oly biztossággal beszél, mintha tudj' Isten milyen jól értenék egymást, bárha egyetlen szót sem váltottak is egymással. — Amit pedig ma éjjel álmodtál, azt majd máskor mondod el.

Ezzel maga segítette talpra a hatalmas embert:

— Imádkoznod kell, mielőtt hazamegyünk, hogy keresztre feszítsünk! Csak a kötelet hagyjuk itt, jeléül annak, hogy komolyan veszed a keresztet, mely Clairvauxban vár rád.

Ezzel lementek a couldeiek kápolnájába, hogy elimádkozzák a reggeli zsolozsmát valakivel, akire tegnap még a bitófa várt.

Ragyogó reggel volt, amikor szerényke reggeli után a kis sereg elhagyta a parthenayi kolostort, hogy gyalog induljon el Nantesba, ahol már várt rájok a hajó, hogy a Loireon felfelé vigye őket. Ám bármily titokban tartotta is Bernát elutazásának idejét, valaki mégis ott állott az útszélen, aki erről az útról tudni látszott; — apácafátyol lengett feje körül.

— Apátom, Larrey apátnője! tette figyelmessé Nivard a bátyját, aki mélyen lehajtott fej-

jel, kezét keresztben kámzsája ujjaiba mélyesztve, kolduskénti tette meg ma azt az utat, melyet tegnap diadalmasan hagyott el. Mintha álomból ébredt volna.

— Csakugyan — Irmengard! Utána egy pillanatig egymásba mélyedt a tekintetők. Az apátnő lehajolt, hogy megcsókolja kezét.

— Ki ez? — kérdezte egy durva hang, egyenesen az András fülébe szólva. A foglya volt, akit az utazás idejére olyan szigorúan bíztak az őrizetére, mint tegnap Nivardéra.

— Majd hamarosan le fogsz szokni a kérdezősködésről, dörmögte András nem a legbarátságosabban. Persze, hogyha majd már Clairvauxban leszünk. De mert, hogy még útközben vagyunk, felelhetek neked. Tudd meg hát, hogy akit itt szegénységben és fátyolban látsz, azt valamikor Bretagnei hercegnőnek nevezték és apátunkkal ott fenn a kastélyban egy új zárda alapításáról tárgyalt, melyre a fiát kötelezte.

— Azt! csúszott ki a fogoly száján.

— Ismered?

Durva nevetés volt a válasz:

— Nem jobb ő nálunknál. Bár ha a nagyokat futni engedik is. De ő! és halkan füttyentett. Őt láttam egyszer, sok évvel ezelőtt, amint keresztül lovagolt a thoueti erdőn. Akkor azt mondták, hogy Dijonból jön. És ki tudja, — ha nem lett volna olyan nagy a kísérete ... — Felcsillogott két durva fogsor. — Csudaszép volt! De különös módon bánatos. Szomorú volt, még most is emlékszem! Mert ahogy ott rejtőztem az erdő sűrűjében, olyan közel haladt el mellettem, mint

amennyire most áll az apátotok előtt. Azóta persze valamivel megvénült. De, nom de Dieu! De szép volt! Valóságos Valandine!

— Ha ilyen szentségtelen gondolataid vannak, akkor ne nézz oda, — szólt András haragosan és lehajtotta fejét. Mert hirtelen az ő homlokán is végigsiklott ifjúságának napjaiból egy kis nyári felhőféle, bárha nem volt is hajlandó másoknak beszélni róla. Körülbelül akkor, abban az időben lehetett, melyről ez itt beszél. Még ő is tisztán emlékszik a hercegnő fényes kíséretére. És csak egyetlen egyszer járt ily közel Dijonhoz. Csak egyszer. És akkor Bernát is — fiatal volt! Bernát, az Aleth és Tettzelin fia. Szép volt, mint az édesanyja, lovagias mint az apja és még nem volt szerzetes. És milyen nyár volt az akkor ott Dijon körül . . . Azt a viharos éjszakát pedig, mely őt és testvéreit és még néhány társukat arra kényszerítette, hogy a kastély urának vendégszeretetét igénybe vegyék, akinek akkor kis pihenőre Irmengard is vendége volt, azt mai napig sem felejtette el. Bárha azóta soha sem beszélt is róla. Utóljára, — Bernáttal.

Így a feje még mélyebbre hanyatlik a hosszú hallgatás súlya alatt, bárha nem is viharfelhők azok, melyek emlékezetében feléje szállnak. Végül szinte pajzán mosoly játszik a kemény szerzetes ajka körül, a rég elfelejtett ifjúság napsugaraként.

A másiknak ilyenformán volt ideje, hogy egész közelről nézhesse azt a kettőt, aki olyan sokáig búcsúzkodik.

Az apátnő még most is karcsú, karcsú és magas, mint hajdanában, amikor amott, az erdőn

keresztül, hazafelé haladt. Haza — és olyan közel mellette, hogy szinte még most is látja hosszú aranyhaját a szélben lengeni és látja a kis fürtöket homloka és orcája körül. Fehér lovon ült, melyet két apród vezetett. Sötétkék selyem köpenye libegett és az ugyancsak kék selyemkalpagról kócsagot lengetett a szél. Csak egész könnyedén fogta a gyeplőt. Hanem a keze! Milyen szép volt, liliomfehér, vékony ujjakkal, hogy még ő — ő! — sem ügyelt a kezén ragyogó smaragdra, bár csillogó kigyószemként ragyogott a napfényben, mely maga is álmodozóan és titkon lopózott az erdő zöldjén keresztül, mintha nem akarná ezt az úton levő varázst megzavarni. És nem haladt-e el mellette is a szép asszony és kisérete, — hogy szinte inkább tetszett álomnak, mint valóságnak?

Mennyasszonyi menet, mely előtt ezüst kürtök ujjongtak, büszke lovagok adták meg a védelmet, karcsú apródok tartották a lovat, míg az, akinek mindez szólt, halottként ült a nyeregben: halványan, mereven — szemhéja ránehezedett szemére, kerek álla a mellére horgasztva . . .

— Ez nem örül annak, hogy hazamegy! gondolta akkor magában. És most itt áll és apácafátyolt visel.

Mi minden történt azóta!

Még mindig szép, — ördögbe is! Bárha levágták is haját, mely akkor aranyszövedékként csillogott a napban. De a szeme: nagy, sötét, kimondhatatlanúl mélységes szeme, mely mintegy átszellemülten csüggött Bernát arcán! Ez pedig lehajtott fejjel áll, kezét kámzsája ujjaiba mélyesztve és nem néz fel, csak amikor az apátnő

lehajol, hogy mégegyszer megcsókolja a kezet, melyet az áldásra emel. Azután elhaladt mellette és folytatta útját. De amikor a kis menet a völgybe vezető útnak egy kis hajlásánál utóljára megfordult, Bernát foglya látta a királyi apácát, amint még ott állt: halványan, mozdulatlanúl, lehajtott fejjel, mint — akkor.

Csak az új zárda miatt való gondok teszik?

— Az ám! és megint csak halkan füttyentett egyet. Azt hiszem már kezd derengeni agyam erdejében!

Csakhogy az „akkor" és ma között húsz esztendőnél több múlt el! És amit az a csendes apácaalak ott fenn búcsúfájdalmával elárúlt, azt mintha az előtte haladó barát mindenki elől eltörülni szeretne, oly buzgón rebegte imáit.

— Lám! Lám! gondolta a vén utonálló magában. Talán ő is olyan, mint azok, akik csak úgy tesznek, mégha „szentnek" nevezik is? Titkon pedig . . .

Nos hát ő sem fog komédiát csinálni! Ott Clairvauxban.

— Ha csak igazán nem feszítenek keresztre! gondolta magában. Aki harminc esztendeig farkas módjára az erdőben lakott, azt nem lehet hamarosan kezes báránnyá változtatni. Ezt majd csak hadd vegyék észre. Ha buta meghatottságában, mely az éjjel erőt vett rajta — ha ugyan nem az akasztófától való félelem volt — most itt fut is mögöttük, az ilyen róka mégis csak hamar megérzi merről fúj a szél. Őt nem fogják semmiféle tömjénnel megtéveszteni!

Ezzel megint fürkészve nézett körül. Még csak most örült igazán a reggelnek, melyen mind

beljebb haladt a kacagó tájba, míg a bitófa, mely ott fenyegetett mögöttük Parthenay felől, már csak a körvonalaiban is elmosódott a fényben. Homloka felderült, orrcimpái mint egy állaté, úgy mozogtak a levegő felé, mely hozta az erdő illatát, az erdőét, melynek valamikor réme volt és amely most örökre eltűnik mögötte: el, amott a távolság kék ködében, Parthenay tornyaival és ormaival. Csak még egyszer ijedt meg:

Egy fehér pillangórajtól, mely az út közepén telepedett meg és még a közeledtökre sem rebbent fel. Maradványa volt a szárnyas felhőnek, mely tegnap oly titokzatosan vonult el Parthenay fölött . . .

Mély komolyság véződött hirtelen az arcába mialatt ment előre. És most először életében, egészen befelé fordított tekintettel.

Néhány nap múlva bevonultak Clairvauxba. A völgy, amelyből a kolostor kiemelkedett, nagyon mély és sokkal barátságosabb volt, semmint képzelte. Az „Ürmök völgye" ahogy a nép nevezte. Patak csobogott rajta keresztül és elárasztotta a napfény. Mert a völgy elég tág volt, korán lehetett világos. De hamar esteledett is. Nyugat felé erősen szűkült, míg egy hirtelen emelkedő domb elállta útját. A dombon ősrégi erdő terült el. Vajjon ez az erdő teszi ezt a völgyet oly komorrá és örömtelenné, dacára a napfénynek, mely reggeltől estig elárasztja? Vagy csak a magányos kolostor vetette előre árnyékát? Az pedig, aki a legsötétebb erdő mélyéből jött, maga sem tudta, tulajdonképen hányadán is van? Míg csak meg nem érezte, hogy itt „vége minden szabadságnak."

Már nyílt is a kapú, hogy bebocsássa őket.

Erősen meg kellett hajolni, olyan alacsony volt, teljesen dísztelen és jelentéktelen. Inkább csak lyuknak volt mondható a kopár falban, mely sok száz lábnyira vonult el a hosszúkás négyszög körül, melyet Clairvauxnak neveztek. Már bent is voltak. Mélyen fellélegzett és megállt, mialatt körülnézett. Itt is az az egyforma kietlenség, mint odakinn. Udvar udvar mellett. Fal fal mellett. Mindenik dísztelen és kopár. A kolostor maga alig különbözött valamilyen magtártól. Közből hosszan elnyúló színek és pajták, melyekből visszhangzott a munka. Olyan munka, melyben volt valami félelmes: mintha némák végezték volna. Ha ugyan nem voltak világtalanok is. Mintha szerzetesek és laikus testvérek színte részvétlenül a túlvilág iránt, csak önmagokba merednének. Mintha már csak a kezök volna ezen a világon, ők magok pedig olyan helyen, ahova még árnyéka sem kerül azoknak a dolgoknak, melyekkel halvány kezöknek itt még foglalkozniok kell.

Csak egy gyümölcsösnek gyümölcsterhes csúcsai, melyek a hatalmas négyszög keleti részén a nap felé tárultak, leheltek egy kis színt és örömet az itt végig elterülő szürke egyformaságba. Emögött nyilván virágoskert is van, meg alighanem veteményes is. Olyan édes és fanyar illat szállt onnan feléje.

De nem nézhetett tovább körül. Súlyos kéz nehezedett a vállára.

— Az apát úgy akarja, hogy bejöjjön ide hozzánk.

Szikár laikus testvér volt, aki ezt mondta: szürkén, mint az árnyék tűnt fel előtte — és mint az árnyék, úgy tünt el egy ajtó sötétjében, mely

megnyílt előttök egy végnélkülinek látszó folyosón. Valahonnan káposzta szagot lehetett érezni — és egyforma mormogás hallatszott.

— Az asztali ima! szólt vezetője. Magának is előbb imádkoznia kell, mielőtt velünk eszik. A többit aztán majd megmondja az apát.

Így kerültek a refektóriumba.

Itt csupa laikus testvér volt együtt, rögtön észrevette ezt, de róla egyik sem látszott tudomást venni. Sietve és mélyen elmerülve fogyasztották el étköket. Mintha ez is csak munka volna. Még az sem nézett fel, aki mellé a vezetője durván összetákolt széket tett a számára. Annál több módja volt arra, hogy jól szemügyre vegye azokat, akik között ezután élnie kell. Élni, hogy felejtsen és hogy elfelejtsék. Mert most már kezdte megérteni: itt mindannyian kereszten függtek! A szent így érthette a dolgot vele is. És a kevés után, amit ebből a keresztből látott, bizonyosan nehezebb volt rajta teljes lemondásban és önmegtagadásban a halált elszenvedni, mint egy búsás siralomházi lakoma után a bitófán meghalni.

De ha már itt van, körülnézett.

Milyen különös arcok voltak, melyek a tányér és kanál fölé hajoltak. Sohasem látott ilyen arcokat. Szőke, barna és fehér szakállból nőttek ki — sovány, szikár, de mélységes összeszedettséget elárulo arcok. Nem látszott egyik sem fiatalnak, vagy öregnek. Az ajak oly keskeny lett a sok hallgatástól, hogy csak két vonalként pihent egymáson. Mély szemöket elfödte a szemhéj és a szemöldök és szempilla szintén teljesen mozdulatlannak látszott. Csak épp hogy némi vö-

röses duzzadás látszott rajtok: a megrövidített éjszakát árulták el, a megzavart álmot. A kéz durva és a munkától kérges.

— És a lélek? gondolta most a vén gonosztevő magában. Nem, nem! Nem tudta, nem akarta elhinni, hogy bensőjökben is úgy van minden, ahogyan kívülről mutatják. Ő, aki az erőszak és kéjek világából került ide, aki máig alig tagadott meg magától valami kívánságot, mint a ragadozó, mellyel együtt tanyázott.

— Majd résen leszek, gondolta magában, és tele volt haragos ellenszenvvel. Előttem nem rejtegethetnek semmit. Ostobaság volt tőlem, hogy idáig hurcoltattam magamat. De a bolondjuk nem leszek!

Ezzel végre ő is neki akart látni a levesének. De megint csak ránehezedett egy kéz a vállára:

— Az apát várja.

— Hiszen még nem is ettem! fortyant föl.

— Nálunk azzal hamarabb szoktak végezni! hangzott szilárdan. Imádkozzék tehát és jöjjön. Azután a templomba kell mennünk.

Engedelmeskednie kellett.

Amikor keresztvetés nélkül akart felemelkedni, a barát, aki érte jött, rászólt:

— Ott!

Csak most látta a hatalmas feszületet, mely éppen vele szemben függött a falon: vörös bükkfából, nyers faragású volt, de ahogy ott függött és alázatosan, megváltóan lemosolygott rája, megrázó volt a hatalma. És egyszerre csak keresztet vetett lassan ő is, félig habozva, félig tudatlanúl. Negyven év óta ez volt az első keresztvetése....

Megint csak kifelé mentek egy ajtón, majd megint befelé. Utána egész sor meredek lépcsőn fölfelé. Az est már bevetette árnyait a kicsiny ablakokon. De sehol sem égett világosság, sehol sem hallatszott egyetlen hang. Szürkén szerteszőve lebegett mindenütt ugyanaz a némaság. És amikor, szinte agyon nyomva a némaságtól kérdésre nyílt a szája, a mellette haladó barát a fejét rázta és ujját az ajkára illesztette.

Így jutottak fel végre a lépcső végére. Egy ajtó nyitva volt, — ez magasabb és szélesebb volt a többinél. Vajjon ez vezet az apáthoz? De vezetője emellett is elhaladt. Csak most látta, hogy ez hálóterem. A barátok hálóterme. Dehát ilyenek az ágyak? Nyomorúságos ládáknak látszottak. Egyik csakúgy, mint a másik, négy gyalulatlan deszkából volt összetákolva; egyik sem volt hat láb hosszú és még fél olyan széles sem volt. Inkább koporsóhoz hasonlított mindenik, semmint alvásra szánt helyhez. A legutólsó volt a többinél egy kicsit különb. A terem még üres volt. A tágranyílt ajtóval szemben megnyílt egy második, és be lehetett látni egy keskeny folyosóra, melyre — ahogy arra menet még elleshette, — kápolnának kellett nyílnia. A helyiség maga mély és sötét volt, csak az örök mécses vöröses fénye világította meg, mely mögött a Szent Szűz bájos alakjának oltárképe tűnt fel, míg a barátok fehér kámzsájokban nesztelenül és némán siklottak elő a ház minden zugolyából a nap utolsó imájára...

De vezetője megint feléje fordult és megálltak egy kis ajtó előtt, melyet eddig még nem igen látott. Éppenúgy aligha látta a második lépcsőt sem, mely az ajtó előtt vezetett lefelé. Veze-

tője ennek az ajtónak a kilincsére tette kezét, miután előbb háromszor olyan félénken kopogtatott, mintha imádkoznék.

Végre kinyitottta az ajtót; előre bocsájtotta, de egyúttal szelíden félretolta, hogy maga mögött újra betehesse az ajtót, mert a cella, amelybe beléptek nagyon szűk volt. —

A helyiség alig volt öt láb hosszú és négy láb széles. A falak szürkék, mint ottkünn az est. A tető boltozatos. Egy része vakolatlan. Ha a nyitott ablakon keresztül nem lett volna szabad a kilátás, és azon keresztül nem látott volna egyenesen a völgybe, azt hihette volna, hogy megint Parthenay börtönében van. De nem, ez itt a Bernát cellája! Ő maga most áll fel helyéből, ott, annak a falnak egyik sarkában, mely a tetőt tartotta egy lábnyira a földtől kifaragva.

Sápadtan és szikáran állt foglya előtt: balja a mellén pihent, jobbjában egy kis feszületet tartott és — jóideig szótlanúl, mélyen nézte emberét.

Mért hogy nem bírja az apát tekintetét? Menekülni vagy gyilkolni tudott volna miatta. És még sem tudott szabadulni tőle! Tőle és sajátos mosolyától, mely csakúgy mint a tekintete, mindent tudni látszott.

Még nem törte meg egyetlen hang a csendet. De bár a szerzetes ajka néma volt, — egyet a fogoly már most is bizonyosan tudott: aki önmagával szemben olyan kérlelhetetlen, mint ez itt, az háromszor olyan kérlelhetetlen lehet azzal szemben, aki a hatalmába kerül. És máris gyűlölte emiatt.

Egyszerre hangos lett körültök a remegő némaság. Egy olyan szelíd és gyermekes hangtól

mely mintha sohasem lett volna azé az emberé, aki Parthenayban a kereszttel fenyegette meg. Bár a száj körül az önmagát megsemmisítő lemondással teli élet egyik barázdát a másik után vonta, a mosolya mégis oly jóságos volt, mintha mindenről tudna, csak arról nem, amit ez a száj Parthenayben mondott.

— Most tehát nálunk vagy. Hogy tetszik-e itt az élet, azt nem kérdem, mert hazudnod kellene. Mivel azonban nincsen más választásod, meg kell tanulnod, hogy szeretni tudd ezt a helyet. Mint ahogy mindannyian, akik itt élnek, megtanulták szeretni azt, amitől eleinte mindenikönk irtózott. Nem könnyű dolog. Kemény munka és egyforma keresztje mindeniknek. Ez a -- te kereszted. Vedd és tedd magadnak édessé türelemmel és szeretettel.

— Türelemmel és szeretettel! hörögte bele egy durva hang a csendbe. Szinte nevetésnek tetszett. — Nehéz munka lesz.

— Miért? kérdezte Bernát szinte együgyűen, mintha semmiről sem tudna.

— Uram én . . . gyilkoltam, loptam . . . és ha egy nő megtetszett, a magamévá tettem . . . Úgy véli, hogy ezenközben az ember szeretetet és türelmet gyakorol?

— Hogyne, bólogatott Bernát rendíthetetlenűl. Vegyük csak a fáradságot, mellyel mindez járt. A kitartást, mellyel a rosszat tetted, használd fel a másik irányban és lesz szeretet és türelem benned.

— De amikor nincsen bennem semmi jó sem? Pedig ugy-e, a „másik irány" alatt ezt érti? Még magát is szivesebben lebunkóznám, semhogy rá-

nézzek. Már most gyűlölök mindenkit, aki körülöttem van.

— Miért mondod el mindazt, amit úgyis tudok? kérdezte Bernát szelíden.

— Hogy óvakodjék!

— Még sem zavartad Parthenayban az álmomat! szólt Bernát még mindig ugyanazzal a gyermekded mosollyal. — Ugyan eredj... Tudunk mi egyebet rólad.

Tompa morgás volt a válasz.

— Arról úgy látszik megfeledkezel, hogy itt mindenkinek dolgoznia kell, — folytatta Bernát rendíthetetlenül. — Így kevés időd marad majd arra, hogy gyűlöletedet szítsad.

— Dolgozni?

Bernát bólintott:

— Ezt ezelőtt is megtetted.

— És ezt — munkának nevezi?

— Miért ne?

— Gyilkosság és lopás és, — amit nem szeretnék megismételni egy szerzetes előtt?

— Akkor ne említsd többet és gondolj csak a munkára.

— Melyikre? hangzott kis idő múlva tompán a néma csendben.

— Melyet Krisztus akar itt rád rakni a keresztjével: a sírok — és a kertek gondozását.

— Uram... dörgött az erőszak emberének melléből a hang. Komolyan gondolja, hogy más egyébre nem vagyok való?

Bernát szelíden, de egyben komolyan nézett rá.

— Ezzel adtam neked a legnehezebb munkát. Olyan fárasztó munkát, hogy szinte bánt a lelkiismeret, hogy ezzel akarlak megterhelni.

— Engem? És hat láb magasra kinyúlt. Két vaskemény és erős ököl nekifeszült: Ide nézzen!

— Látom . . . mondta Bernát, mialatt alig észrevehetően mosolygott. Egyúttal lehajolt és fölvett valamit a földről . . . A feszületet, melyet az imént adott a gyilkosnak és melyet az önfeledt féktelenségében elejtett.

— Látom: még ezt a keresztet sem bírod el! Pedig éppen ebben a munkádban nagy szükséged lesz rá.

— A keresztre?

Bernát némán és nagy szemekkel nézett rá egy ideig. Azután bólintott:

— Hogy képzeled, hogy különben elbírod ezt a munkát? Hiszen minden sírnál, melyet megásol és melyet gondoznod kell, a lelkiismereted emlékeztetni fog valakire, akit agyonütöttél, hogy aztán meg nem szentelt földben elföldeld. Olyan halál után, mely oly váratlanul érte, hogy talán a lelke is elveszett miattad . . . És minden kis palánta, melyet a földbe ültetsz, hogy nagy gonddal felneveld, eszedbe juttatja majd, milyen balgán és bűnösen bántál el azzal a palántával, melyet Isten maga öntözött meg vérével és te pusztulni hagytad, nem gondoztad: saját lelkedet. Ha ilyen munka és emlékek előtt állanék, — én belehalnék.

— És ebben a kereszt legyen a segítségemre, morogta a gyilkos. Még egyenesen állott, de már olyan hangon beszélt, mely minden szóval lerombolta azt, amivel az imént még úgy kérkedett.

— Természetesen! felelte Bernát szilárdan és alakja, melyet a türelem és alázat oly sokáig

lehajtott, egyszerre mintha megnövekedett volna. A szeme szinte világítani látszott: — Minden pillantás, amit a keresztre vetsz, azt fogja mondani neked: Bármennyit vétettem is — az Ő vére lemossa rólam, ha megbánást érzek! És bármily mélyen szunnyadt is lelkem a bűnben, — a kegyelem egyetlen pillantásával felébresztheti, hogy újra éledjen és virágozzék, mint a kertem virágai.

A gonosztevő ajkán nem jött ki egyetlen szó sem. Csak a feje hanyatlott mind mélyebbre. Mintha sötét felhők gyülekeznének forradásos homlokának redői közt. Ökölbe szorított keze lehullt és félig zavartan, félig dacosan simítottak végig bőrnadrágján. Látszott rajta, hogy nehéz harcot vív magával. De Bernát egyetlen szóval sem segítette. Végre felemelte fejét!

— Ám jó, viselem, amit itt rám ró. Imádkozom is magukkal, ha már ez itt szokás. De ha azt hiszi, hogy — rávisz a gyónásra, akkor mondhatom, nagy tévedésben van.

Bernát csudálkozva, szinte jókedvűen nézte jó ideig . . . Azután felkacagott, gyermekesen, derűsen . . . Mintha angyalok kacagnának. És nevetés közben szólt:

— Minek is gyónnál, barátom, miután éppen az imént már meg is gyóntál! Most pedig jöjj velünk a templomba, hogy a Bárány lábainál megkapjad a penitenciát vagy bűnbocsánatot.

Erősen előrehaladt a nyár a csöndes „Ürmösvölgy" felett, és már négy hete szolgált a furcsa laikus testvér Clairvauxban. Senki sem kérdezte tőle, ki fia, és egyformán idegen volt mindenkinek. Hamarosan tisztában volt hát vele, hogy Bernát és a kevés barát, aki a multját ismerte,

a szerzetesek és testvérek előtt ezt titokban tartották. Örült neki, bárha nem akarta is beismerni és titkos haraggal még egyre istápolta gonosz dacosságát.

— Csak ki ne fogjanak rajtad... Csak maradj meg férfinak! Igen, emellett akart maradni. Amellett egyre élesebben fűrkészett maga körül. Csakugyan olyan csupa erény és tökéletesség itt minden.?

Az első kételye akkor támadt, amikor munkatársul Bernát Nivard-t állította melléje. A vén róka véleménye szerint a „szentnek", ahogy titkon, tiszteletlenűl csúfolkodva nevezte — csak két oka lehetett erre. Az egyik: hogy minél szigorúbb és buzgóbb őrt állítson melléje. Merthogy Nivard ismerte titkát. A másik: mert talán valamikor az is csakolyan volt, mint ő. Most aztán hadd végezze ő is azt a munkát, melyet Bernát oly nehéznek mondott. De hát majd rájön ő a dolog nyitjára.

Sötétkék nyári est volt, amikor Bernát legfiatalabb testvér-öccsével elhantolta egy barát sírját, aki még Bernáttal együtt jött át Citeaux-ból, és együtt ujonckodott vele.

Édesen csengett az estben a madarak éneke. Bódítóan illatoztak a virágok. És ha itt csak sírokon, holtak felett nyíltak is, — olyan óra volt ez, melyben az élet még itt is a maga hatalmát követelte. Érezték ezt mindaketten...

— Miért állította bátyja éppen ide, hogy nekem segítsen? Kérdezte a vén gonosztevő. N e k e m, és — itt?

Nivard, aki éppen egy követ akart kiszedni a földből, ránézett. Meglepődött, majd mindjobban

elpirult. Szabályellenes dolog volt munka közben a beszéd. Az meg szinte hallatlan dolog volt, hogy egy laikus testvér ezt meg merje tenni. De Nivard még sem a haragtól pirult el. Inkább Bernátnak egy parancsától, aki meghagyta neki, hogy e n n e k, és csak ennek az egynek „mindenre feleljen. Bármikor és bárhol."

Ma esett meg először, hogy ez meg merte ezt tenni. És ahogy a kérdést hozzá intézte, Nivard azonnal megértette bátyjának szándékát. Amikor e n n e k itt felel, ha *igazat* mond, önmagát kell megaláznia. Így rá nézve figyelmeztetés az, ami a másiknak vezeklés.

— Mivel még, — még fiatal vagyok... — hangzott alig hallhatóan a forró csöndben, és még nem mondtam le egészen az életről.

A másik rekedt nevetést hallatott:

— Lemondani az életről a maga korában? Ki tudná ezt?

Nivard nagyot sóhajtott. Egy szó nehezedett rá, talán ugyanannak a kőnek sulyával, melyet ásójával most akart félre dobni. De csak ennyit mondott:

— Mindenki meg tudja tenni. Csak kegyelemben éljen és meg legyen hozzá a jóakarata.

— A jóakarata! hangzott kígyó szíszegéssel a sír tulsó oldaláról. Mit tud e r r ő l a — vér.

Nivard sötét pillantást vetett rá. De emberünk rögtön látta, hogy ez a tekintet nem fejez ki megvetést... Rögtön eszébe jutott egyéb is: „Az első napokban ez itt még nem dolgozott velem! A laikus testvérekre és a klastrom szolgáira ügyelt fel. Amikor behordták az életet." A szolgák legidősebbjéért mindig eljött egy fiatal

nőszemély, annak legfiatalabb leánya; úgy látszik mindig más kifogással jött. És mindig Nivardtól kellett e kis időt elkérnie. Itt, a klauzurán kívül szabad volt vele beszélnie. Ő akkor a virágos kertben dolgozott és a galagonya sövény mögül kileste őket. És ha csak úgy szőtte is a maga gondolatait erről a két emberről, akik a fiatalság és szerelem meséjeként álltak szemben egymással a magányos mezőn — másoknak is észre kellett venniök azt, amit ő látott. Azóta aztán Nivard itt dolgozik vele: Sírokat ás, — halottakat földel el. Enyészetet és rothadást szagol, mint jómaga. És még harminc esztendős sincs... de hogy a tekintete olyan különösen kerüli az övét, és hogy máskor oly sápadt arcáról nem akar múlni a pirosság, az elárulta a dolog végét is.

Jól kiegyenesedett, beleköpött a tenyerébe és nevető pillantást vetett Nivardra:

— A kegyelem! Annak a maga korában két vastag szőke varkocsa van. Liliomfehér nyaka és gömbölyű válla. És ha ott áll a — kalászok közt és felemeli buzakék szemét, akkor a legjobb akaratnak is vége. De én talán még többet is tudnék erről mondani.

És most már ki is tört belőle hangosan is a nevetés.

Azért volt-e, mert hívogatóan megszólalt a rigó: édesen és szomorúan, ahogy csak a szerelem szólhat? A már felemelt ásó csörömpölve hullt ki Nivard kezéből. Vele nehezen és tompán visszahullott a sírra a kő is. És kitört belőle:

— Minek titkoljam, amit — meglestél? Bűnös vagyok, csakolyan mint te!

— No lám! Bólintott a kísértő. Hirtelen oly szelíd és atyai lett, amilyen az ördög lehet, amikor egy művét be akarja fejezni. Ő pedig ide küldi a halottakhoz.

— Megteszem, ami tőlem telik, szólt a fiatal barát összeszorított fogakkal. Viselem az elviselhetetlent. Éjjel nem alszom. Nappal dolgozom. De az oltárnál... Most aztán már mindakét kezével eltakarta szemét. De bármennyire odaszorította is, a könnyek utat találtak.

— Hogy került ide be? súgta a gonosz.

— Általa. Mintahogy mindannyian testvérek. Még Veit is, akinek már felesége és gyermekei voltak. Bernát ilyen erős.

És ezt nemcsak mondta. A legmélyebb csudálkozással fejezte ezt ki a szeme, mig keze tehetetlenül lehanyatlott.

— Hát maga, maga nem férfi?

— És te? — felelt Nivard gúnyosan. Azután magasra kiegyenesedett és oly soká elnyomott büszkesége mintha vele nyúlt volna meg. Én ne volnék férfi! Aki lovagnak vagyok a fia. Ezt ne feledd! De persze, kimarad meg annak az ő közelében? És a megvetés, amellyel tekintete az imént elutasitotta a porban születettet, nyomban olyan kifejezésnek adott helyet, amely nemcsak alázatosság, hanem valóságos félelem volt. Aztán megint magába roskadt össze.

— Igen, dörmögte a rab önkénytelenül. Ha nálam talán ez csak a bitófa elől való félelem volt... de ahogy a másikat leverte vértestől, fegyverestől, az még sokáig fog motoszkálni a fejemben.

— Aquitania hercegét gondolod, bólogatott Nivard. De ez még semmi. És miután félénken körül nézett, szinte lehelve sugta: Ahhoz itt kellett, hogy élt legyen az ember évekig. És látnia kellett, milyen erővel ruházta fel az Isten, ha arról van szó, hogy embereket és sziveket meggyőzzön. Még akik legjobban ellenkeztek is. Egyszer, nem is régen, tíz nemes ifju tért be hozzánk. Burgundiak voltak. Harci versenyekre voltak indulóban. Közel volt a bőjt ideje. Bár vendégeink voltak, Bernát, aki értesült szándékukról, beszélt annak bűnös voltáról és hogy az egyház tiltja. De ők csak kacagtak. Ám, amikor indulásra készültek, apátunk elhozatta a cserép csészéket, melyekből a növénysörünket szoktuk inni. És mielőtt megtöltötte és megáldotta, igy szólt: „Induljatok tehát oda, ahol vért ontanak. De én bízom benne, hogy Isten meg fogja adni nekem a fegyveres békét, melyet ti megtagadtok tőlem. Fogjátok és igyatok tehát. A ti lelketek javára!

— Én nem ittam volna.

— Néhányan közülök szintén nem akartak inni. De amikor a többieket inni látták, megtették valamennyien. És mit gondolsz, mi történt?

— Csak sör volt a korsókban? — kérdezte a gyilkos gúnyos hunyorgatással.

— Magam hoztam fel a pincemesterrel, a mi hordónkból. Én is ittam velök.

— Letettek a versenyről?

— A versenyről? — szólt Nivard és most már hangosan kacagott. Ha csak a verseny lett volna! Igaz, hogy innen apródokkal és szolgáikkal együtt el lovagoltak, mintahogy jöttek. De

három óra mulva mind a tízen újra bezörgettek. És azóta az — ujoncok köntösét viselik.

A gonosztevő szinte szótlanul bámult jó ideig a fiatal szerzetesre. Azután lassan megcsóválta fejét. Ha nem is mondta, de gondolta:

— Varázsló. Tudom . . .

— És maga? — kérdezte végre.

— Én?

— Hát csakúgy gondolom. Aki ezt meg tudta tenni, annak gyerekjáték lehet, megszabadítani magát szerelmi bánattól, szívfájdalomtól. Feltéve, ha tudná . . . És csupa gúny volt a hangja. Két gonosz szem pedig leselkedett.

De Nivard nem felelhetett. Egy pacsirta, mely eddig nyugodtan kuksolt az út közepén, hirtelen felrepült. Gyors léptek hallatszottak. És előttük állt Bernát maga, soványan, sápadtan, majdnem áttetszően.

Az esti fény bearanyozta szőke fejét. Fehér volt a karcsú alak köntöse. Kék szeme fénylett. És mosolygott — oly nyugodtan, de egyben oly fölényesen, hogy a másik kettő önkénytelenül lehajtotta a fejét.

Vajjon kihallgatta-e beszédöket?

De, amint megszólalt, hangja csakolyan szelíd és halk volt, mint rendesen.

— Virág kell holnapra az oltárra.

— Ha kivánod azonnal mehetünk! — szólt Nivard sietve.

— Nem te, ő, parancsolta Bernát.

Máskor is kurtán beszélt, nem sokat tekétóriázott. Mégis érezték mindaketten, hogy volt ebben a parancsban valami, amit ki nem mondott.

— Vajjon a sátán hozta-e ide, hogy engem elároljon, vagy az Isten, hogy ezt a tejfeles szájút megmentse? — gondolta a gyilkos magában. De fogta a szerszámját. Most itt ennek a hangnak a varázsa alatt állott, mely előtt meghajolt az első napon, bárha minden fellázadt is benne ellene. Nivard pedig, ahogy egyedül maradt testvérével, még egyszer nagy buzgón ránézett ásójára.

De Bernát megállott:

— Nézd Nivardom, mit hoztam. Ezzel egy rózsát nyújtott feléje.

— No lám! — csudálkozott Nivard némi keserűséggel a hangjában. És te magad méltatod tetszésedre? Te, aki számára már az Isten virágai sem virágoznak többé?

— Hogyne tetszenék? — hangzott a mélabus válasz. Hiszen Dijon-rózsa, Anyánk kedvenc virága. És hozzá, az első, mely kertünkben nyílik. Legszívesebben „Aleth-rózsának" nevezném. Láthatod, hogy mégis csak vannak dolgok, melyeket nem felejtek el.

— Hiszen sokkal idősebb is vagy, hangzott a válasz. És . . .

— És? Mondj csak meg mindent, Nivardom, kérlek erre. És nem csak az apátnak, hanem a testvérednek is.

— Arról az apát már régen megfeledkezett! — hangzott a sóhajszerű válasz a mély csendben.

— Gondolod, Nivardom, gondolod? . . . Nem állnék itt, ha ez így volna.

— Egy idő óta minden percben elém állsz, — morogta Nivard kedvetlenül és alig hagysz egy órára magamra.

— És mit gondolsz, miért? — kérdezte Bernát kimondhatatlan szelídséggel.

Nem kapott választ . . .

— *Látod* . . . Megmondom hát neked: hogy megtartsam számodra az eget, melyet egykor magad irigyeltél testvéreidtől, akkor, apai kastélyunk udvarán. Amikor útban a kolostor felé eljöttünk, hogy még egyszer a szívünkre szorítsunk. Játékos gyermekként, kinek fürtei még hosszan lógtak a homloka körül, úgy csüggtél a karomban és sírtál. És, amikor András azt hitte, hogy ezzel megvigasztal, és azt mondta, hogy ezután csak magad leszel atyánk örököse, és milyen örökségnek az ura . . . emlékszel-e még, hogy mit feleltél akkor?

— Gyermek voltam! — felelt Nivard összeszorított fogakkal.

— De olyan gyermek, akiből akkor a Szentlélek szólt Nivardom, — felelt Bernát egyformán szelíden, — és egy halott anyának a hangja. És ez a gyermek akkor ezt mondta:

— Hogyan, engem a világgal akartok kielégíteni, a magatok számára pedig megtartjátok a — mennyországot? Ez olyan csere, melybe nem megyek bele! Olyan bölcseség volt ez, melynél különbet most sem mondhatok neked én magam sem, én a te apátod és hozzá: huszonhárom év mulva.

Semmi válasz. Egyik követ a másik után szedegette ki Nivard a földből és behantolta a sírt. Fejét oly mélyen lehorgasztotta, mintha nem látna ennél a sírnál egyebet.

Bernát tekintete fájdalmas gonddal pihent rajta. A férfi elkövetné-e azt az esztelenséget,

amelytől a gyermeket megóvta az esze? Kisiklik-e az érett ember a karjából, melybe a gyermek védelmet keresve menekült, sírva, mintegy teli sejtésekkel? Igen, talán éppen ezt a harcot sejtette már akkor? Oh mennyire fájt a szíve megint egy lélekért, amelyben már oly erősen hitt! Hirtelen kiegyenesedett. De beszéljünk most egyébről, Nivardom. Miután a nap mindannyiunktól munkát és kötelességteljesítést akar és te itt már végeztél, úgy látom...

— Parancsolsz? kérdezte Nivard és felegyenesedett.

— Nem nagy dolgot. Csak éppen... És tekintete, mely eddig oly bánatosan pihent testvérének aranyszőke fején, mintegy keresve fordult a fal felé, mely a temetőt a szabad mezőtől elválasztotta... Ott van a mi szolgánk, akit te is ismersz.

Nivard feje megint lassan lehanyatlott és a feje búbjáig elpirult.

De Bernát nem igen látszott ezt észrevenni. Csak éppen, hogy még egyre a falat nézte és azon túl a mezőt. Majd bólintott:

— Derék ember, akinek tehetünk egy kis szivességet. Képzeld: tegnap azt kérdezte, hogy a gyógyfüveink között nincs-e olyan szer, melylyel az izzadt láb szagát el lehetne űzni? Kinevettem és megmondtam neki, hogy ezt az izzadást egészségesnek mondják, bárha a szaga kellemetlen is. Az ő korában levő ember pedig jobban teszi, ha a lelki épségére gondol, mint az ilyen hiúságra. Erre megvallotta, hogy asszonyi dologról van szó és hogy a lányának nagyon izzad a lába...

És Bernát csak most nézett megint a testvérére.

Mereven, szinte szótlanúl meredt ez rá tágranyílt szemmel. Látszott, hogy szólni akar, de még sem jött ki szó a torkán. Csak az ajka vonaglott.

De Bernát mintha mindezt nem látta volna. Csak belenyúlt bő zsebébe, egy kis vászonzacskót vett ki belőle, melyet a mozdulatlanul állónak szelíd pillantással odanyújtott.

— Kérlek, vidd el ezt a zacskót annak az embernek. Hiszen te végeztél ma elsőnek a munkáddal. Vagy inkább add át annak, — akinek kell, szólt, miközben kissé felemelte a hangját. Néhány nap óta valami füvet látszik keresni a temetőfal tövében, úgy veszem észre. Add ki neki innen a kapunk keresztül, melyet — i s m e r s z.

— Oh milyen vagy...

Úgy hangzott ez a verőfényes csendben, mint a legnagyobb kín kiáltása. Azután két szempár egymásba olvadt: az egyiket elhomályosította a fájdalmas csalódás, — a másik tele volt vigasszal. És két remegő kéz kinyúlt, hogy elvegyen valamit, ami egy kis füves zacskónak látszott, pedig kereszt volt, melynél nehezebbet férfi még nem cipelt.

— Vidd ezt a — rózsát is! szólt Bernát elfúló hangon, amikor testvérét készen látta. Neked nyílott és Aleth küldi neked — e b b e n az órában.

Azután ő maga is mélyen megrendülve, elsietett.

Amikor pedig a kisértő egy kis idő múltá-

val visszajött, olyasvalakit látott a Nivard helyén, akire alig ismert, bárha Nivard volt is. Komolyan hallgatott. Hirtelen olyan zárkozottá lett az arca. Olyan rejtélyes nyugalom ragyogott homlokáról a megrontó felé. Kezében pedig ott tartotta a rózsát...

— Azalatt bizonyosan sok mindent meggondoltak és megbeszéltek szigorú urunkkal? kérdezte a vén kéjenc leselkedő pillantással.

Nivard pedig felelt:

— Csak azt, hogy itt a földön semmi sem tökéletes. Ezt be kellett ismernem. Még a nő sem.

Ezzel fogta az ásóját és ment.

Beköszöntött az ősz. A napok megrövidültek. Parlagon hevert a föld és a kertekben hulltak a falevelek; egy a másik után. Kevesebb lett a munka is. A „melegedő szobában" összegyűltek a laikus testvérek. Itt szabad volt beszélni és mindenik fecsegett valamit. Nem sok volt, amit mondhattak, mert hiszen félig barátok voltak ők is és amit az egyik elmondott, az körülbelül élménye volt a másiknak is. Az pedig, akí még mindig idegenként ült köztök és sötét árnyként nehezedett tüzükre, csak az ő beszédökből tudta meg, milyen ember az apát, milyen szelíd az élete kezdettől fogva. Mert hiszen csak róla beszéltek. Elsőnek kél, utolsónak fekszik, amióta itt mindnyájokról gondoskodik. A keze még ma is csupa kéreg a sok nehéz munkától, melyet végzett. És nem volt olyan munka, melyet alantasnak tartott volna. Szép volt, mint egy fiatal Isten és nem egy hölgynek a szíve bánata Dijontól Chatillonig. De szűzi volt, mint talán a nők egyike sem. Mint Krisztus, ő sem szerette, csak

a lelkeket. Bőjtölt és annyira sanyargatta magát, olyan hallatlan módon, hogy a püspöke megtiltotta. Az Istenanya iránt pedig olyan mély, olyan lovagias tisztelettel viseltetett, hogy biztosan megtalálnák benne nevét, ha egyszer ezt a szívet megnyitnák. Már gyermekkorában is a kisded Jézussal játszott — félig álmában, félig ébren, mikor St. Vorles harangjai misére hivtak. Eddig senki emberfiának nem volt olyan éjszakában része, mint Bernátnak. Itt pedig a Mi Aszszonyunk egyszer meg is szólította:

„Üdvözöllek, Bernát!

És többen is állították, hogy jelen voltak.

Aztán meg a hitszakadárokkal gyűlt meg a baja. A gonosz ellenpápától lépésről-lépésre visszahóditotta Rómát. Lépésről-lépésre előkészítette a kereszténység igazi atyjának útját. Hol tudhatják ezt jobban, mint itt Franciaországban, és itt, ahol a pápa maga ült velök egy asztalnál? Lencse és növénybor mellett. Szegényen és alázatosan, mint ők magok. Ahányszor pedig Bernát kint járt a világban, kint a messze világban — a csudák virágokként nyíltak útjában, gyógyultak és megtértek ujjongtak feléje: „Hála és üdv neked, te Isten embere!“

Maga pedig ezalatt éhezett és fázott, sebesre járta a lábát, akárcsak az Úr maga. Ahányszor hazajött, holtbetegen kellett őriznie szegényes fekhelyét.

Halkan, tiszteletteljesen és a legnagyobb áhitattal beszéltek minderről. Inkább súgták, semmint mondták mindezt bele az alkonyatba, bele a kandalló vörösen pislogó tüzébe. Mintahogy csudákról beszél az ember, olyan dolgokról, melyek oly valószínűtlenek, hogy senki ember

nem tudja megérteni. És itt esett meg, hogy Bernát foglya másoktól is először hallott olyan dolgokat, amelyeket nem akart hinni a saját szemének ott, abban a végzettel teli parthenayi éjszakában.

A fehér fényről, mely néha körül ragyogja Bernátot! Belőle árad, anélkül, hogy ő maga tudna erről. Hogy a legbátrabb és legerősebb embert is a félelem szállhatja meg, ha néha így találja: fénylőn, mint a felhő, mely mögé elrejtőzött a hold. És ezt a sötétség közepette!

A fogoly mindezt hallotta. És ha hozzá számítja azt a végtelen jóságot és kíméletet, mellyel Bernát mindez ideig időt engedett neki, hogy ebbe a neki oly idegen világba beleélje magát, és ahogy napról-napra ugyanazt a türelmet és szeretetet tanusítja iránta, melyet ő maga egykoron a legnehezebb munkának mondott, akkor néha ő is megkérdi magában: hogy lehetséges az, hogy lelkének elsatnyult palántája még most is oly hervadtan fekszik a földön és a megbánásnak még egyetlen könnyét sem sírta el, hogy ezt a szegény palántát megöntözze vele? Így hát az alázatossága csak tettetés, mintahogy a gyónása is, melyre végre rászánta magát csak komédia, hogy feltünést és kellemetlen kérdéseket elkerüljön. Hogy is mondhatta volna el annak, akinek az életét és gondnélküliségét köszönhette, ami magát is iszonyattal töltötte el néha:

— Hiszesz bennem és én gyilkos voltam. Én pedig nem hiszek neked, bárha szentnek mondanak is!

Csak egy dologban volt Bernátnak igaza, amely még most is kígyó módjára tekergőzik benne:

A temetőtől való borzadálya minden sírral csak nőtt, melyet meg kellett nyitnia, be kellett hantolnia! És amióta Bernát már nem adott neki társat ehhez a munkához, már azt sem tudta, hogy legyen ura ennek a borzadályának. Hiszen már minden varjúban, mely egy-egy csőndes hantra leereszkedett, valamelyik áldozatának a lelkét vélte látni. A félelmes madarak minden kiáltásából hallani vélte, amit a meggyilkoltak tőle kértek!

„Sírt! Sírt!"

És csak ő tudja, hányat földelt el meg nem szentelt földbe, egy-egy támadás után, melynek kígyószerű ravaszságától és farkasszerű kegyetlenségétől titkon néha már maga is megborzadt. Míg egy nap félig csudálkozva, félig rémülten azt vélte észrevenni, hogy minden ilyen sírnál valaki más áll vele szemben. Aki alakban és lényében hozzá hasonló, de mégis mindenben idegen, mintha a múltja csak rémes álom volna. Vagy jelenléte csupán félelmes kisértet volna?

Annál erősebben kapaszkodott aztán a bizalmatlanságába. Meglesett mindent és mindenkire leselkedett. Mind hallgatagabbá lett. Míg egy nap az az érzése támadt, hogy medve módjára fekszik saját énjének bozótjában, és senki és semmi nem hozhatja már ki onnan. De ha a novemberi vihar gonosz állatként járt a ház körül és minden szent falon és éneken keresztül a múltjáról beszélt neki, néha az az érzése volt, hogy egy ilyen estének végre az ő számára is meg kell hoznia azt, amire szüksége van, hogy ennek a bénító félemberségnek ura lehessen.

A teljes megváltást, vagy még mélyebb — bukást!...

És éppen egy ilyen estén, és éppen e gondolatok közepette hirtelen megkopogtatták a külső kaput: három rövid, kemény kopogás volt — férfi öklére vallott...

— Egy vándorbarát! — találgatták a laikus testvérek, aki a hideg ellen keres menedéket és a vihar elől fut, mely a gonosz módjára tombol ott kint. Nyomban utána azonban bejött a kapus és egy levelet adott át nekik azzal az utasitással, hogy vigyék azonnal az apátnak és mondják meg neki, hogy a küldöncnek a válasszal azonnal tovább kell utaznia.

— Neked ugyis fel kell menned, hogy a dormitóriumot éjszakára elkészítsed, így hát egyúttal ezt is elintézheted.

— És ha a Főtisztelendő, mint oly gyakran, most is imádkozik? És nem felel, hogyha kopogtatok?

— Akkor mondd, hogy a larreyi zárda szolgája van itt, szólt András, de most már menőben. Mert a szolga siet.

— Larrey, Larrey? gondolkozott a sötétlelkű, míg jobbjában a levéllel, baljában a nehéz vizeskorsóval felfelé csoszogott a dormitórium felé. A fele úton hirtelen megállt.

— Larrey?

És csakhogy ki nem ejtette a korsót a kezéből. Hiszen az apátnő ott van, ő, a hajdan oly szép Bretagnei hercegnő! Hajdan? Gúnyosan mosolygott. Szép az még most is, akár mit takar is a fátyol. És, mint valami álomkép, körülvéve illattal és erdei varázzsal, tünt fel újra az emlé-

keztében oly élénken, mintha ott lebegne előtte a lépcsőn . . . egyenesen ahhoz, akit szeretett. Vagy ha nem igaz, akkor sohasem látott valakit vágyva várni, búcsú miatt szomorkodni . . .

És ő, éppen ő, itt tartja levelét a kezében! Egy gyantázott fáklya, mely a falon karikába volt erősítve, lobogó fényt vetett rá és a lépcsőre. Ehhez a fényhez tartotta oda a levelet.

— Ha latinul írta, akkor úgysem értenék belőle egy szót sem; így végzett hamarosan a lelkiismeretével. De a címzés az úgynevezett rusztikus latinsággal van megírva, és ezen a nyelven nemcsak beszélni tudott, hanem még olvasni is, hiszen vallásos anyja már korán a szerzetesekhez küldte iskolába, amíg aztán egy rablólovag durva zsoldosai magukhoz nem vették. Azóta persze egészen más abc-t gyakorolt.

Különben is vastag viaszkpecsét zárja el a levelet. De meg balgaság volna kibontani — mondta szinte hangosan. Megint felfelé haladt a lépcsőn, a dormitórium előtt letette a korsót, majd háromszor kopogott a Bernát celláján:

— Főtisztelendőséged, levelet hoztak Larreyből! — hangjából a nevetést kiérezhette az ördög, amely ott settenkedett körülte.

— Milyen nagyon siet a — Főtisztelendő! — gondolta gúnyosan, amikor meghallotta Bernát lépteit. Azután egy kisérteties kéz kinyúlt az ajtónyíláson és két fénylő szem vette át az üzenetet.

— Jól van, majd sietek.

És az az ajtó már is bezárult.

A gonosz pedig nem tehetett egyebet, mint — hogy bosszúsan letapogatózott a két lépcsőfokon a dormitóriumig, hogy elkészítse a szegényes

fekhelyeket éjszakára és egyik mosdótálat a másik után megtöltse vízzel a másnapi mosdáshoz. Ma a rendesnél is kedvetlenebbűl végezte ezt a munkát, melyet éppen neki kell elvégeznie. Mintha csakugyan mindenkorra magára vette volna ezt a nőies kámzsát, melyet itt valamenynyien viselnek. Ő, „az erdők réme!"

Jóideig motoszkált így, míg fel nem fülelt a lépcsőn lefelé rontó léptekre, Nívard állt előtte sápadtan, lelkendezve:

— Betegünk halálán van és még egyszer látni szeretné apátját!

A beteg kedvence volt Bernátnak és ő maga állította Nivardt ápolónak melléje. Itt csak kevés szóra volt szükség. Szorosan egymás mellett haladt a két testvér a távoli betegszoba felé. A Bernát cellája őrizetlen maradt.

— Ott benn most ott van az apáca levele, és a válasz is! Vagy legalább is annak kezdete. Ha sietek, mindakettőt elolvashatom.

Ezt a kisértést nem csak gondolta, szinte hallotta! Szóról-szóra. Mintha idegen hang szi-szegte volna a fülébe. És már bent is volt.

Amikor Bernát fél óra múlva visszajött, celláját úgy találta, ahogy elhagyta. Csak a viaszgyertya, melyet égve hagyott, a rendesnél erősebben könnyezett, mintha erős léghuzam mozgatta volna lángját. Pedig úgy emlékezett, hogy az ajtót betette maga mögött. De nem ért rá ezen gondolkozni. Be kellett fejeznie levelét.

És szeme megint felragyogott olyan szépségben, aminőben csak az Isten látta, hogyha az oltárról felnézett hozzá, és a „Vorlesi szent Szűz", akihez már gyermekkorában is imádkozott. A Szűz

kicsiny szobrocskája, melyet egyik szerzetes társa lemásolt és kifaragott, legbájosabb angyalként díszítette az álló íróasztalt, melyen Bernát — egy nőnek írt.

Ha a halál ezen az éjszakán egy ájtatos barát szemét örökre lezárta, volt itt egy másik szempár, mely egész éjjel nem tudott álomra térni. Egy szempár, mely meglopta azt, amihez nem volt joga, elolvasta azt, amit megérteni úgy sem tudott. És egy gonosz száj hányszor belevigyorogta az éjszakába, amiről azt hitte, hogy valami bűnöset lesett el:

„Kedves, drága lelkem . . . Ha olvashatnál a szívemben! Hidd meg, bosszúságomra vannak a dolgaim, mert hátráltatnak abban, hogy lássalak, és örülök az alkalomnak, mely ezt lehetővé teszi . . . Így hát eleget teszek hívásodnak és a hét végén nálad leszek. És viszek magammal valakit, aki téged is emlékeztetni fog a nekünk oly szép parthenayi napokra. Bár ő most is még csak fekete pillangó . . .“

Az Irmengard levelét azonban ezek a ravaszul a sötétbe meredő szemek hiába keresték. „Ezt magával vitte“ gondolja a vén gonosztevő magában és belenevet az éjszakába. De kell-e ennél több? Ennyivel is meg lehet elégedve! Mégis csalódást érez. De, hogy miért, azt nem tudná megmondani . . .

Édesen és halkan énekelték a barátok álomba azt, akire nézve befejeződött minden, ami földi.

Larrey kapusnőjének ablaka előtt lassan és szüntelenül hullt a hó, nagy pelyhekben odatapadt, hogy a következő percben éles jégtükörré

merevedjék. Kemény fagy köszöntött be a földre. A szél pedig keresztül marta magát minden kis résen, minden kis hasadékon. De, ha valaki már nem a legfiatalabbak közül való, mint Soror Scolastica, a portásnő, és hozzá még a zsábával is kínlódnia kellett, az találékonnyá lesz és egy nap a szél elől is elzárja annak rejtek utait. Így Scolastica nővér is éppen a réseket tömte be száraz mohával. Még nem igen ért rá ügyet vetni az óriási laikus testvérre, akit a szélvihar Clairvaux szentjével együtt hozott el ma hozzájok. De, ahogy éppen el akart tünni az ajtó mögött és még — egyszer megfordult, — ez előtte állt. Magas, sötét nézésű, piszkos ember volt és nem egészen jó szándékúnak látszott, bárha egy laikus testvér kámzsáját viselte is.

— Még nem kapott leveskét? — kérdezte soror Scolastica olyan szívnek az aggodalmaskodásával, mely attól fél, hogy a saját ügye miatt valamilyen kötelességet mulasztott.

— De megkaptam! — kongott a folyosó mélyéből, ahol az idegen állt.

— Vagy talán szeretne egyet az arany almácskákból, melyeket a jobbágyok gyermekeinek szoktam sütögetni?

— Olyannak látszom én? — nevetett a félelmes ember maga elé, oly hirtelen és oly hidegen, mintha maga a szél lett volna.

Ekkor a jó öreg a homlokára csapott:

— Mon Dieu! Már tudom! Bizonyosan hideg van ott?

— Én meg azt mondom, hogy legszivesebben kidobnám az utolsó fahusángot is ebből az átkozott kandalóból, nehogy magam is megsüljek, mint az alma.

Egy pillanatig Soror Scolastica rémülten nézett rá, egy laikus testvér, aki azt mondja, hogy „átkozott"! De, mert tudta, hogy egy szenttel jött, könnyebben vette a dolgot. És igaz, hogy ottbenn a kandaló ontani kezdte a meleget, bizony valóságos pokol volt ott benn.

— Tudja mit? — szólt végre. Nyissa ki az ajtót itt mindjárt balra. Ugyanabba a folyosóba visz, ahol a társalgó van, ott pedig éppen az apát úr van bent, a mi tisztelendő apátnőnkkel. De ha mindjárt elől leül és szépen ott marad, nem fogja őket zavarni, sem nem fogja azt hallani, amit esetleg nem mindenki fülének szántak. Én azalatt a porta ablakát is betömöm mohával.

Ezzel eltünt.

Itt ült hát ahova vágyott!

Hosszú, keskeny folyosó volt ez és majdnem egészen sötét. Nem volt benne egyéb, mint a szüette klastromszék, mely recsegett alatta. Volt itt még egy gótikus kandaló is, melyről bájos kis Madonácska mosolygott le rá. A kandaló körül cserepekben és ládikákban az ősznek utolsó virágai, melyeket talán már csak a tizenkettedik órában mentettek ide a haldokló kertből: rezeda, őszirózsa és sötétszemű árvácskák abból a fajtából, melyek emberszemenként merednek ránk, el is fordította hamar a tekintetét. Eszébe jutott a sok szem, amely a földről éppen így meredt rá, a csapásai alatt a rémülettől és haláltól elhomályosúlva.

A sarokban levő homokóra szemeinek pergése volt az egyetlen hang, mely a mélységes csendet megzavarta.

Még egy pillantást vetett a porta felé. De

ez már be volt zárva és a klauzurán túl soror Scolasticának sem volt szabad hozzá közelednie. Így hát nyert ügye volt. Kezdett a sötétben előre tapogatózni, lépésről-lépésre, visszafojtott lélekzettel, mint szarvaslesen a vadász. A folyosó hosszabb volt, mint hitte. De már ott volt az ajtó előtt. Ám hangot még nem hallott belülről.

— Közöttük van a beszélőrács! — jutott eszébe olyan gondolatok közepette, melyek tisztátalanok voltak, mint a lelke. De ott-e a rács csakugyan? És ha igen, miért hallgatnak olyan sokáig?

Ekkor különös hang ütötte meg a fülét: Mintha gyors kéz pergament-lapokat forgatna. Végre megszólalt egy hang, — az apáté!

— Igy hát ezzel rendben van minden, Irmengard. Nekem pedig már csak az a dolgom, hogy a te és fiad nagylelkű alapításába lakókat küldjek Clairveaux fiaiból. Már össze is válogattam őket. Gondos voltam, mint a kertész, aki tudja, milyen vesszőt ültethet új talajba. Bizony, hamarább megcsináltam azt, semmint fiad a nevét ez okirat alá irta, mely által, mint látom, Buzay* a mienk lett.

— Igen, — hangzott belülről egy női hangnak sóhaja; az apácáé volt. Már magam is aggódtam a dolog miatt, és szégyeltem magam előtted, mert eddig nem tudtam beváltani szavamat. De Conan az apja fia... És bár anyja vagyok ennek a fiunak...

— Ha Conan kapzsiságára és mohóságára

---

* Ez a neve a kolostornak, melyet III. Conan, Bretagne hercege, anyja: Irmengard kezdeményezésére alapitott.

gondolsz, akkor csakugyan az apja fia. De ezért nem neked kell majd felelned! — szólt Bernát szeliden a hallgató apácához.

Jó ideig mélységes volt a csend. A hallgatózó hallotta a homokszemecskéket egyenkint hullani a homokóra poharába.

Végre megszólal egy hang, mélységes fájdalommal, mintha a legbensőjéből törne elő:

— Ha az én lelkem is ott lett volna abban az órában, akkor nem volna csupán az apja fia. De a szívem még mélyen gyászolt valaki miatt, akinek nem kellettem...

— Ezt még nem mondtad el nekem, — hangzott tompán a mély csendben. Annál forróbban fogom ezután az Urat kérni, ahányszor az édes Bárányt a kezemben tartom; Miatta is:..

Az apáca most hangosan felzokogott:

— Oh ha én is olyan tiszta volnék, mint te, olyan angyali tisztaságú! Valóságos szeráfnak kell, hogy érezd magad, ahogy végigtekintesz a magad életén! Minden csupa fény és szeretet, a legtisztább, a legszebb szeretet. De én... Óh bár megcsókolhatnám a kezedet, mint Parthenayban! De ez a rács!...

— Áldott legyen, kedvesem, áldott legyen ez a rács! Azok fogtak ki legjobban a gonoszon, akik ezt a rácsot kieszelték. Nem is gondolod, hányszor megy neki a szarvával egy ilyen rácsnak itt is, ott is egy napon!

És Bernát nevetett, oly édesen és szívből, úgy telve volt ez a nevetés tisztasággal, hogy a vén gonosztevőnek is nevetnie kellett, akár akart, akár nem, mind hangosabban, mindinkább megkönnyebbült szívvel, hogy azután éppen olyan

hirtelenül könnyekre fakadjon. Mert csak most látta, milyen egészen másfajta szeretet az, mely miatt bűnösnek tartotta őket, gyanúsította és kileste őket: az apácáé a megmentetteké és felemelteké, a szerzetesé a megváltóé. Ez az igazság annyira erőt vett rajta, hogy még csak most érezte, milyen csudát művelt vele is ennek az embernek a szeretete. Bárha ennek a hatásnak tudatára csak most ébredt, most, annak a szobának a küszöbén, mely előtt Judásként áll. Mind hangosabb lett a zokogása, mind sűrűbben folynak könnyei . . . Folynak, egyre folynak, mint a forrás, mely gyógyít, s egyúttal tisztít, és elmossa a szemek elől az utolsó homályt is, s azok most néznek először az Isten világosságába, és most tudják meg:

— Ezt csak a szeretet tudja megtenni . . . Csupán csak a szeretet!

Bernát már jó ideje állt a küszöbön, melyen a vén gonosztevő térdre-roskadt. Ránézett és tudta: hallgatózott! De csak egyet érzett: „A megbánás az, amely itt zokogva sír! És milyen megkapó, bármennyire leverő is!"

Azután lehajolt, hogy felemelje. Mert — oh, milyen öreg lett egyszerre ez az arc! Majdnem mégegyszer olyan öreg! És amit dacból és vezeklési ellenkezésből oly sokáig önmagának sem akart megvallani — hirtelen bele volt vésve ebbe az arcba, mintegy örök vésővel. Ott volt minden ráncban a szeme körül, a homlokán, a száj körül, mely vonagló kínjában hallgatott.

Ekkor Bernát egész gyengéden, szelíden megérintette:

— Kelj fel, barátom! És ezt megismételte,

de most már szinte tiszteletteljesen, mert öreg ember volt az, akit a megbánás idedobott a lába elé, egy megtört ember, aki gyermekként sírt.

Ez feldúlt arccal felemelte fejét, rámeredt megmentőjére, de nyomban utána visszaesett. És az imént még oly hatalmas teste mintegy ájultan vonaglott, miközben zokogva mondta:

— Lépj keresztül rajtam, te szent, nem érdemlek egyebet. De mit mondok? Jobb lenne, ha a lábaddal eltipornál.

Erre Bernát nevetett, csengőn, vidáman:

— Eltiporjalak, amikor az Isten így felemelt? Senki sem áll előtte, — ha csak egyszer is így nem feküdt előtte.

És gyengén, nagyon gyengén végig simította a vezeklőnek homlokát, — onnan a könnyeit, míg megtalálta jobbja a kezet, melyet keresett, hogy megcsókolja. Azután felemelte. De az arca egyszeriben mélységesen komoly lett.

— És most büntetésül a hallgatózásodért mondj csak egyet.

— Amit akarsz, te áldott. Még ha meg kellene is nyitnom a szívem utolsó rejtekét.

— Mit álmodtál akkor Parthenayban? azt szeretném tudni.

— Ott? Oh, azt könnyen elmondhatom, uram! Kései álom volt, mert majd az egész éjszakát átvírasztottam. Harcoltam a jó és rossz között. De reggel felé aztán... Akkor álmodtam azt, amire azóta is sokszor gondoltam! Mert egyszerre csak a sok fehér pillangó, mely reggel Parthenay fölött elvonult, mind-mind fölöttem volt. Felhőkként jöttek. De nagyok voltak, fehérek és fénylők. És amikor közelebbről megnéz-

tem őket, láttam, hogy nem pillangók voltak, hanem mindmegannyi fehér barát. Fehér barátok, mint ön atyám. Az pedig, aki az élen repült, hirtelen leszállt elém, mélyen, mélyen. És a szemembe nézett — mélyen, mélyen, míg sírva nem fakadtam. És amikor felébredtem, ön állt előttem! És bárha akkor nem sírtam is és ön nem térdelt is előttem, mint álmomban, — úgy megtörtént most! Valóvá lett az álmom, éppen ebben a percben... Igaz? És mint aki álomból ébred, végig simított homlokán.

Ekkor Bernát a keze után nyúlt.

— Nem mondasz te nekem semmi újat. Mert ugyanakkor én is álmodtam... És a hangja különös módon remegett. A szeméből pedig oly titokzatos, olyan félelmes fény sugárzott, mint ahogy a villám keresztül tűz a felhőkön. Az a bizonyos fehér fény! A térdeplő megborzongott, de egyúttal titokzatosan jóleső érzése is volt, mintha ránézve is volna valami ennek a szempárnak a fényében és ez az örökkévalóságtól fogva. És ha nem merte is megkérdezni, hogy mit álmodott a Szent, aki előtt az ég feltárult, de a dac, mely oly régen karmai közt tartotta lelkét, végre utolsó cseppig leolvadt és hangos kiáltásban tört utat annak, amit Bernát már régen sejtett: A kétségbeesésnek!

— És még sem tudok soha sem örülni, uram. Soha-soha! Mert ha ön megbocsájt is, és a megvakulásig el szeretnék is mosni minden csepp vért a könnyeimmel — én még sem tudom ezt megtenni, látja, én nem! És amíg én magam nem tudom, hogyan tudhatná azt az Isten?

Bernát még mindig a testében és lelkében

remegő fölé hajol és rámered, aztán felkacag, tisztán, édesen, mint az Irmengard vallomása után:

— Ugyan már no... Hogy lehet valaki ilyen balga?

Égő szemekkel bámult rá a bűnös:

— Tudom mit gondol, uram: A megbánás, a gyónás, a könnyek, vezeklés és elégtétel. És mégis... A fejét rázta.

— Dehogy, dehogy, — nevetett Bernát tovább, és most már olyan csengően, olyan tiszta csengéssel, mintha egész titkon egy üdvözült is vele nevetne. Dehogy hozakodom elő olyan dolgokkal, melyeket a te agyad még nem fog fel! Itt más bizonyítékra van szükség. És lelkes szemének tekintetét erősen és mereven a padló egy pontjára szegezte, mely ott volt a térdeplő és a nevetésétől még gyengén remegő rezeda és árvácska közt, majd hangosan szólt:

— Nem látod azt, aki ott fekszik m e l l e t t e d? És ezt oly határozottan oly keményen mondta, hogy a térdeplő ijedten felemelkedett és a szentnek tekintetét követve, mintegy megbűvölve meredt a helyre, amelyen nem látott csak egymást keresztező két árnyékot és az ember lehétől, és valahonnan behatoló légáramlattól mozgó virágfejecskéket.

— Mellettem? — De a bűnösnek csak a tekintete kérdezte ezt. A hangját fogva tartotta bizonyos borzadály.

— Oh te! Szólt a szent és egyre jobban nevetett, mind vidámabban és egyben oly hangosan, szinte tiszteletlenül, hogy mögötte és előtte lassan, nagyon lassan megnyílt két ajtó. Alig

arasznyira és nem tovább, mintahogy ezt a klauzura megengedte. Csak sejteni lehetett: itt az apátnő, — ott a portásnő. De ki tudja, mögöttük még hány fátyol?

— Hiszen maga szent Pál van melletted! — szólt Bernát és még lelkendezett a sok nevetéstől.

— Az apostol? — hebegte két halvány ajak. Nézett rá két csudálkozó, még mindig könnyben úszó szem.

Az „erdő réme"!

Oh, néha még a szentnek sem könnyű eligazodnia a valóságban, ha a csudák, melyekről a múltban tud, a szeme előtt megismétlődnek! És mialatt boldog csudálkozásban a keresztet a szívére nyomta, Bernát gyengén bólintott!

— Szent Pál, igen . . . Gyilkos, mint te.

— Uram, mit akar velem elhitetni?

— Amit úgy látszik elfelejtettél, ha ugyan valaha hallottál róla.

Egy égő szempár lecsukódott. Két hatalmas ököl oly erősen kapcsolódott egymásba, mintha valamit erősen fogva akarna tartani. Két fakó ajak halkan megmozdult. Azután megszólalt egy hang idegenül, félénken, akárcsak álmában beszélne valaki. Olyan mély és hosszú álomban, hogy maga is csudálkozott szavain:

— „És a tanuk letették ruháikat egy ifjú lába elé, akit Saulusnak hívtak és megkövezték Istvánt. Saulus pedig örült a halálának" . . .

Szóról-szóra és fejbólogatással kísérve, mélyen lehajtott fejjel figyelt Bernát, míg jobbja még mindig a melle felett a kereszten pihent, mely köré aranyszínű szakála vont fényt.

— No lám, mi mindent tudsz te még! — szólt csudálkozva, nemcsak meghatott volt, hanem szinte megdöbbent, hogy az „erdő réme", a gyilkossággal és gyalázattal teli élet után éppen *ezekre* a szavakra emlékezett! Hacsak nem kell még nagyobb csudára gondolni és ezek a szavak nem az időkön keresztül maradtak meg emlékezetében, hanem már öröktől fogva neki voltak szánva.

De a másik félénken és csüggedten rázta meg fejét:

— Nem tudom, uram, hogyan jutott ez eszembe, bárha valamikor tanultam és tudtam is. De egyet tudok, hogy ezerszerte rosszabb vagyok Saulusnál.

— És miért gondolod ezt?

— Ő nem ölt.

— De megtűrte a köveket a lábánál? És örült egy igaz halálának?...

— Az ő keze mégis tiszta maradt, Uram.

— De a lelke, a lelke? — kérdezte Bernát. Halkan, félénken, mintha a legbensőjében megremegtetné egy misztérium, melynek végét csak az Isten tudja.

Csudálkozó tekintet kúszott fel hozzá, félig idegenkedéssel, félig öntudatra ébredéssel:

— Örömöm nekem nem telt benne. Olyan voltam, mint az állat, mely fázik és éhezik . . . Mezítelen, hajléktalan... De mégis. Nem, nem! — és megrázta torzonborz sörényét, mellyel nem birt olló Clairvauxtól máig sem:

— Én tudom, amit tudok . . .

A félig nyitott ajtó mögül, mely mögött soror Scolastica leselkedett, bátorító nyerítés

hallatszott, Larrey udvaráról, ahol a szolga a két vendég öszvérét nyergelte meg az útra. Bernát hirtelen felemelte fejét:

— Mennünk kell! Korán esteledik.

És a két ajtó között, melyet félénk női kezek még egyre félig nyitva tartottak, jobbra, balra köszöngetve, Clairvaux apátja szívélyesen és vidáman mondta:

— Köszönet Krisztusban!

Ennél többet nem mondott, ami egyúttal büntetés is volt a két hallgatózónak. Kifejezte ezzel, hogy soror Scolastica olyan helyen állott, mely ebben az órában nem illette meg . . . A portásnővérnek pedig, hogy ugyanakkor az apátnő sem volt tökéletesebb. Az alárendeltet a kötelességére figyelmeztette, az előljárót a méltóságára. Mindkettőt pedig a fogadalmára. De milyen kedves formában tette! Köszönéssel és mosollyal, ahogy csak a mennyország tud mosolyogni.

Amikor az apácáktól mindenféle élelmiszerrel megrakott öszvérek kivitték lovasaikat Larrey klastromának udvarából, a vihar éppen hogy kifújta magát. A hóvihar kelet felé vonult és a nyugat zöldes kékjében fenn ragyogott a nap, hogy mielőtt lement volna, mégegyszer lenézzen egy képre, aminőt a tél is csak ritka költői kedvében alkot meg:

Zuzmara!

Még Bernát is, aki különben egészen magábatért szokott lenni, és már régen megszokta, hogy a világból ne lásson semmit, ájtatosan nézte a csudás képet. Bensőjében egészen bizonyos volt benne, hogy a vihar és fagy, a hó és zuzmara ezen a napon az Isten szolgálatában olyan képet

fejezett be, amelynek így-e, vagy úgy, de mindkettőjökre még az úton lesz valami jelentősége, bár még maga sem tudta, hogy minő. De, amikor a lelke tele titkos örömmel, *így* érezett, akkor az Isten mindig tartogatott számára valamilyen kegyelmet — ezt tudta! Tudta és engedte is a lelkét cselekedni. A kutató elmének *egyetlen* ajtaját sem nyitotta ki, vagy éppen a kíváncsiságnak sem, mint amott a larreyi szent nőknek.

Így haladtak hát előre a lemenő napban, elől az apát, mögötte a laikus testvér; előbb egy havas útat kereszteztek, majd egyenesen be az erdőbe. De milyen erdőbe!

Amikor idefelé jöttek, csupa recsegő galy és régi avar volt ez a vén erdő. Most valamilyen mesetündér kristálypalotájának látszott. Ami szögletes volt, kigömbölyödött; minden csúnyaság el volt leplezve, egyetlen csillogás volt minden, amerre a szem csak nézett. A bükkfák között néhány fenyő állott, lehettek négyszáz évesek. Ugyanazok voltak-e, amelyeket jövet láttak? Megmeredve a fagytól egészen az utolsó fűig, bárha zölden állták is a telet. Most csudafa módjára, mint egy más világból, nőttek bele a kékségbe, csillogó szövedéket szőttek magok körül, merev ágaikat kecses hanyagsággal lelógatták, mintha ezüstös óriás páfránynak volnának legyezői. És ha a már elalvóban levő szél halk lehével még megérintette is időnként, olyan csillogás és ringás járta be a levegőt, mintha már az is merőben kristály volna.

A lombos fák ágazatáról pedig, melyek még nem régen csontvázakként zörögtek a szélben, olyan fény áradt, hogy alig bírta a szem, ha a

már lemenőben levő nap még utat talált a fehér vadonba. Mert a legfinomabb kristályocskák milliárdjai még milliárdjai rakódtak ágról-ágra, gallyacskáról-gallyacskára. Mindmegannyi jégpáncél gyanánt telepedtek meg a didergő fára, hogy üvegként csillogtassák meg ott, ahol a nap érte, vagy a szivárvány százszoros fényében villogtassák meg. Aki látta, úgy érezhette, hogy csak kezét kell kinyújtania és annyi gyémántot, meg opált szedhet az ágakról, amennyit csak akar. Még a fagytól és patáktól letaposott útszéli fű is fehér ünneplőt öltött és a legkülönösebb alakulatokban símult a földhöz. Emitt csillogó lapdákat lehetne látni, amott remegő ezüst tűket, ha ugyan nem olyan volt, mintha csillogó óriás pók másznék az út közepén. Mélyen benn az erdőben volt egy kis nádas, melyet káka szegélyezett. A vihar már félig letördelte, de a zuzmara új támasztékot adott neki és minden egyes levele gyémántos pengére változott, míg a káka bunkója kísérteties fegyverré merevedett. De lehet, hogy kristályos kormánypálcája a királynak, aki itt parancsol, a nádast őrzi, mely alighanem megmerevedett vizének kékes-zöld tükrében rejtegeti ennek az elvarázsolt erdőnek utolsó titkát. Bár a hó lábnyi magasságban feküdte meg a keskeny ösvényt, mely járatlan volt, jeges és a fagytól száraz, mégis a patának minden dobogására felszállt és lovast meg állatot gyémánt porba burkolt. Ha valamelyik ágról varjú vagy ölyv szállt fel, a zuzmara csillogó golyócskákban hullt alá vagy csudaékszernek odadermedt a két öszvér takarójára, amelyhez hasonló ékszer még aligha ékesítette királynak lovát.

És milyen mélységes volt a csend köröskörül! Milyen mennyeien csendes volt minden! Mintha itt mindent el lehetne felejteni, minden elszenvedettet el lehetne temetni ebben az ezüstös csudaerdőben, melyben a csend hófehér meseállatként látszott őrködni valahol az áthatolhatatlan sűrűben. Talán maga az állatok legritkábbja és legtitokzatosabbja volt: az egyszarvú talán?

Csak éppen, hogy egy fürge patakocska siklott tova a bokrok közt. Még szabad volt, béklyóktól mentes, és a két lovas mellett olyan bizalmasan és együgyüen csacsogott bele az estbe, mintha még sok mondani valója volna mielőtt kikerülnek az útra. Ott aztán vége a csudáknak! Ám itt még van mód az ünnepélyes elmélyedésre.

Bernát is érezte ezt, érezte olyanformán, mint egyikét ama hangoknak, melyeket csak a lelke hallott meg néha sokkal előbb, semmint testi füle figyelt volna rá. Míg a fülelésből aztán engedelmesség lett.

— Fordulj meg! fordulj meg! fordulj meg! mintha a sietö patakocska ezt kiáltotta volna feléje, de már jó ideje. És amikor végre a füle is figyelmessé lett erre a sürgetésre, hirtelen a fülével és a lelkével is megérteni kezdte, amit az Isten ezzel a hanggal ebben a csendben parancsolt:

— „Most beszélj, — most!"

Rántott egyet a gyeplőn és a nyeregben megfordúlt társa felé, aki a laikus testvért megillető tisztelettel és szerénységgel néhány lépésnyi távolságban haladt mögötte. Milyen kimondhatatlanul komor arc volt Bernát előtt: a szeme félig lehúnyva, ajka és szájszöglete oly keserűen le-

biggyesztve, hogy azonnal észre lehetett venni: ez ugyan mit sem látott, csak az utat maga előtt és gondolatai oly feketék és félelmesek voltak, mint a hatalmas varjak, melyek hol itt, hol ott felrebbentek. És megint mintha az Isten szólna:

— Erdő az, amin keresztül hatoltok...

Mi történhetett annak a lelkében, aki még ma is az „erdő rémének" mondta magát?!

Igy azt sem vette észre, hogy Bernát megállította öszvérét és csak akkor emelte fel fejét, amikor a saját öszvére félig megfagyva örvendezett, hogy megint öreg társának közelében lehet. Gőzölgő nyakát a másik felé nyújtotta. Bernát társa hirtelen felijedt és — „vajjon minő gondolatokból!" gondolta az apát magában. De nem árult el semmit, és csak kezével, meg tekintetével mutatott a környezetre:

— Milyen szép!

Bosszúsan és sötéten nézett az emigy megszólított maga elé. Azután megrázta fejét és felhúzta vállát:

— Ez már nem nekem való, uram.

— A te számodra is szépnek teremtette Isten a világot, szólt Bernát komolyan és ünnepélyesen. Nézz hát körül, ha egyébért nem, hát hogy meglásd, mit tett le a te számodra is, mind ebben a szépségben.

Engedelmesen, de egyformán érzéketlenül jártatta tekintét a szerencsétlen fáról-fára, bokorról-bokorra. És a szeme, mely csak most látta meg, amiben Bernát már régen gyönyörködött, lassan felélénkült. Nem fog-e a végén ő is elragadtatásban csudálkozni? De hirtelen megijedt — szinte felágaskodott a nyeregben, — mint akit

kimondhatatlan ijedtség kínoz, de nyomban utána újra összeesett sápadtan, mereven, — mint akit véghetetlen kín gyötör.

— Ott!

Csak a szeme mondta, nem az ajka — és a tekintetet követve, Bernát meglátta azt, ami kísérőjét olyan nagyon megrázta:

— Vérnyom... az út közepén, és bevezetett a bozótba! Itt egy, ott egy. Madárnak a vére volt, ezt hamar észre lehetett venni a tollakon, melyek szerte hevertek a nyomok mentén, amerre a gyílkos zsákmányával utat váltott. De — vér volt, vér! Itt az erdőben... Olyannak a szeme előtt, aki egykor szintén ontott vért — erdőkben, éppen olyan szent, csendes és szép erdőkben, mint ez.

És a csend, mely eddig mint az Isten angyala mélységes és felséges némaságban vette körül őket, — hirtelen démonként látszott kijönni az erdőből és odaállni közéjök: sötéten, fenyegetően. mint mindaz, ami e percben a gyilkos lelkében dúlhatott.

Még Bernát is visszafojtotta lélekzetét, bár nem félelemből. Rá nézve ez az Isten közelsége volt.

A vezeklő végre újra felemelte fejét, kurtán és szinte ész nélkül nevetett. Azután kitört belőle a hang, tompán, hörögve, — egy lélek halálküzdelme:

— Most megint meggyőződhettem róla, hogy Isten mit tett le a számomra.

— Egy állatnak vérét, felelt Bernát mintegy vigasztalásul.

— De vért — uram, vért! hangzott ugyanaz

a félelmes nevetés. És ha meggondolom . . . csak azon csudálkozom . . . Elhallgatott, mint aki magába akar valamit fojtani.

— Min csudálkozol?

Megint kurta nevetés, majd olyan tekintet következett, mely mélységesen sötét volt, mint az örvény.

— Hogy e l ő t t e m mer haladni! Még most is . . . Bele az éjszakába és egy erdőben . . .

— Csak nem gondolod, hogy félek tőled? szólt Bernát nevetve és nevetése oly ezüstös tisztán csengett, mintha ő maga volna ennek a fehér erdőnek hangja.

— És miért nem? hangzott tompán a válasz.

— Olyas valakitől, akit ú g y láttam az Isten lába előtt?

— Isten sem csinálhat belőlünk többet, mint amennyit mi magunk engedünk. Ezt ön tudja.

— Éppen azért! Mert hogy te engedted. Nem láttalak-e sírni? Nem töröltem-e le magam könnyeidet? Igy fog majd egyszer Isten tenni a lelkeddel.

— Mit tud ön az én lelkemről, uram?

— Amit láttam.

De a szerencsétlen csak csüggedten, fejrázással felelt. Azután lehajolt a nyeregből egy ág után, mely éppen az út közepére nyúlt, — ezt is zuzmara díszítette, ez is csakúgy csillogott, mint a többi, a már félig letünt nap fényében.

— Önnek uram csak a fénye tetszik! De elfelejti, hogy mit takar: egy szegény félig halott galyat, mely dideregve fázik. Tudja meg, igy van ez az én lelkemmel is! És igy is fog maradni,

amíg élek. De e z ... és visszapattantotta az ágat, ez volt a második jel, melyet Isten itt letett a számomra és önt bízta meg, hogy velem — megtaláltassa. És mindennek örüljek?

Most a szenten lett volna a csüggedés sora. De mert tele volt irgalommal és szeretettel, szeráfként nőtt ki belőle a bizalom. És ime, már megis találta azt, ami ezt a kétségbeesettet megvigasztalhatta. Hasonlatként tarthatta eléje a válasz után, melyet sorsára nézve ilt megtalálni vélt. Ahogy meglátta a kís csudát, hirtelen mosolyra derült a Bernát szeme is, mélyen, bensőségesen kékes csillogásban, mint fölöttük az égbolt és ez az erdő, a viharral és vésszel teli nap után.

— E z t tette le számodra jelképen az utadra!

Azzal felemelkedett a nyeregben és ugyanazt az ágat húzta le, melyet a bűnös éppen olyan csüggedten, mint keserüen elengedett. Az aggodalomtól sötét szempár pedig csak most látta, hogy az ágon nem csak fagy és jég van, — nem, é l e t is, gyönge és jól megőrzött élet:

Egy kis hernyó! Saját szövedékében, mint ezüstös bölcsőben, új élet felé szunnyadva. Csak néhány szál, leheletszerű, vékony szál tartotta az ág villái közt. A szálakat a zuzmara befonta, jegesre, keményre és játékszere volt még a szellőnek is. És mégis tartották, amit tartaniok kellett: szegényes, csúnya burokban egy új életet, egy új nap felé!

— És ha mindennek ellenére fehér pillangó lenne belőle? kérdezte Bernát, aki megint úgy érezte, mintha az Isten keze maga vezetné a karját.

— Szép álom volt, uram, és sok kegyelmet adott nekem, — hangzott némi aggodalmas hallgatás után. De a mélységes pokolba az Isten sem száll le.

Bernát megrendülve nézett a fakó arcba, melybe mély barázdákat szántott éveken át mindaz, ami egy életnek bűne, gyalázata volt.. És a barázdák mellett, mélyen belevésődve, vonásról-vonásra, amit egy élet megbánása adott volna azért, ha ezt az életet soha sem élte volna. Emitt a pokol karmainak az írása: dúrva, nyers, szemérmetlen — a rosszakarat beleégetett jelei. Itt — ami a szentnek is szent kellett, hogy legyen: az emberi léleknek újra ébredt nemessége, szűzies tisztán és finoman. Éppen olyan csuda, mint a virág, mely évszázados glecserek alján nyílik.

Mély csudálkozás járta át Bernát lelkét. Mit akarhat az Úr *még* ezzel itt? Miért és éppen itt mindig mélyebbre és mélyebbre a kínzó megbánás, álmatlan éjszakák, kínos könnyek között és nem ér a végére? És ő is itt áll kontárként az örök mester mellett, annak ellenére, hogy eddig ismerni vélte az emberi lelket, bár teljes alázatosságban mindig csak azon a három úton haladt, mely megmérhetetlenül, végeláthatatlanul vonúl végig az egész világon:

Bűn, bűnbánat, irgalom.

És ha nem voltak is rosszabb utak, olyan gonoszok, mint ezé itt, a végén a gyóntatószékhez vezettek! De így szenvedni még egyetlen bűnöst sem látott. Egyetlen egyet sem azok közül, akiket feloldozott. Mit akarhat tehát az Isten ezzel? Egyszercsak Bernát megint csak meghallotta a hangot, mely csak a *lelkéhez* szólott

és mindig jobban és hamarabb, semmint az agya felfogta. „Kérdezz tovább, kérdezz tovább!“ hangzott benne.

— Ahol már egyszer megnyilatkozott a megbánás, ott nincs többé pokol, felelt a vigasztalannak saját szavaival. Vagy legalább is olyan, amelybe Isten a maga irgalmasságával ne szállhatna le. Ha pedig e z t hiszed — és ezt minden kereszténynek hinnie kell — hogyan gondolod, hogy ne lehetne rajtad segíteni?

Semmi válasz.

Ekkor Bernát keze feléje nyúlt és szelíden, gyöngéden rátette kezét a nyeregre horgasztott fejre.

— A gondjaim gyermeke vagy! Engedjelek elpusztulni? Szólj tehát, hogyan találhatnánk meg a helyes utat?

A torzonborz fej még mélyebbre hajolt. És mintha levegő után kapkodna, olyan lihegő, nyöszörgő hang tört ki széles melléből. Míg egyszerre csak zokogásban tört ki, ami ennek a szegény léleknek kétségbeesése volt:

— Csak valami csuda tehetné meg, Uram, hogy hinni tudjak magamban... Csak valami csuda! De most engedje, hogy hallgassak. Mert hiszen látja: úgy égek, mintha csupa seb volnék.

Igen, Bernát látta! És az erdő szűzi hallgatása, melyet megszentségtelenített egy bűnterheltnek kínos jajgatása, szomorú visszhangban kiáltotta ezt.

Ez egyszer már Bernát sem tudta mit feleljen. Mert most Isten hangja is elhallgatott benne, — e pillanatban épp oly titokzatosan, mint ahogy megszólította.

Igy haladtak a sötétben, mely hirtelen és minden oldal felől rájok borult.

*

Beköszöntöttek a kora tavasz napjai oly bájosan, hogy még Clairvauxban sem voltak soha ily szép napok. Hirtelen és buján nyílott ki a sok virág az út mentén és a csendes kolostor kertjében is. Olyan virágok, melyeket azelőtt sohasem láttak és melyekről senki sem tudta, hogy honnan kerültek. De itt voltak, egymásután nyíladoztak a fény felé bólogattak a csendesen lépkedő barátokra és még a husvétnak is jelentős kiséretévé lettek. A gyöngyvirág beharangozta a nagyhetet, a temérdek sötét-lila ibolya ugyanazzal a szinnel szegélyezte az ágyásokat és utakat, melybe öltözött az oltár és a sok feszület, mig az aranysárga primula olyan glóriát kölcsönzött a feltámadás reggelének, aminőt itt még nem értek meg soha. Az anemona pedig, mintha magoktól a szent sebektől kapta volna véres pirosságát, oly titokzatos szépségben tündökölt. Amikor a kolostor nagy kertje már nem bírta el ezt a sok virágzást, még az ünnepélyes kolostor folyosóira is belopta magát. Amíg csak meg nem látta az is, aki a fehér erdőn keresztül való útja után éppen olyan csendes és hallgatag lett: Bernát. Ekkor maga elé hívatta a vezeklőt.

Meleg áprilisi nap volt, éppen ebéd után — az egyetlen étkezés, amikor a barátok jóllakhattak — és Bernát egyedül volt a hatalmas keresztfolyosón. Bármennyire ránehezedett is a hely komolysága a kis pihenőre, bármily komoran nyultak is a kékes árnyak a boltozatról és ge-

rendázatról bele a fényes nappalba, bármily ijedten visszhangzott is a mélységes csendben a leghalkabb lépés: a tavaszt és napfényt nem lehetett innen sem kizárni, különösen, hogy még a virágok is itt diszelegtek! Gyermekes ártatlanlanságban őrült a virágnak újonc és szerzetes egyaránt. De az apát nyilván többet is tudott ezekről a virágokról. Neki arról is beszéltek, amit Nivardon és Andráson kivül itt senki sem sejtett, ha ugyan ők már el nem felejtették. De ahogy itt állt, tudta, hogy ez a virágzás és ragyogás több volt: kimondhatatlanúl nehéz munkája a megbánástól szétmarcangolt szívnek. Igy az apát megint csak kiváncsi lehetett a válaszra, melyet majd erről a részről kap.

Bernát feje fölött éppen egy rigó fütyölt oly boldogan és oly ártatlanúl, hogy szinte megremegett a gondolatra: milyen lehet annak a sorsa, aki még ezen a napon sem tud megszabadulni bűnösségének tudatától és a megbánástól? Ebben a sok fényben is mindig ugyanabban a homályban tapogatózik és még ott hol a virágok nyílnak is ki tudja, mit lát. Csak egyet nem tud: hogy aki itt várja, a sok-sok hét alatt, hogyan harcolt érte Istennél: forró imádságban, magányos virrasztásban, olyan szenvedések közepette, melyek hasonlítottak az Olajfák hegyének passiójához. De páratlan alázatosságban is, mert érezte: „Nem csak őt büntette az Isten, hanem engem is!“ Engem, aki nem tudok segíteni azon. aki pedig szemtanuja volt csodatetteimnek. Pedig minden pillantással, mellyel elhalad mellettem, minden lépéssel, mellyel felém jön, tőlem várja gyógyulását, mint sokan, akik ennek a csudálko-

zónak szemeláttára ugyanezt várták és kapták. De bennem nincs több gyógyító erő, — éppen az ő számára nincs! „Kiben rejlik a hiba?“ És mély alázatossággal, a lelke mélyéig megsemmisülve, megint vállalt egy keresztet, melyről nem tudott csak az Isten, meg ő. De megint csak meg kellett hallgatnia egy másikat: — azt, aki ott jő!

Nehézkesen, bár tőle telhetőleg gyorsan, totyogott előre: torzonborz fejét mélyen lehajtotta, vállát behúzta, szája lihegve félig nyitva, szeme lesütve, melynek kínjáról csak Bernát tudott amaz este óta a fehér csudaerdőben: kereszthordozó volt! Végre ott állt előtte.

— Parancsolt uram?

Áttetsző kezét kámzsájának fehér ujjába mélyesztve, szemét szünetlenül rászegezve, Bernát egy ideig váratta: megközelíthetetlen volt, kifürkészhetetlen, mégis soha életében nem állt közelebb a bűnöshöz, soha sem rázta meg emberi gyötrelem jobban. Ha ez akarná, ha mégegyszer rájönne, — ma is meg tudna ölni mindenkit, aki meg akarná támadni, — akár a fél kolostort. És ime: itt áll — egy bárány, melyet a megbánás Krisztus lába elé vetett, Isten pedig egy ember hatalmába — az övébe! És nem tudja, mit tegyen vele!

— Te csempészted be nekünk mindezt a tarka encsembencsemet, és éppen a nagy hét elmélkedésébe? kérdezte Bernát keményen.

— Igen uram, én.

— És mit csináljunk mindezzel itt?

— Hogy lássák, milyen szép, uram, és hogy mennyi mindent rakott le az Isten azok számára akik örülni tudnak.

— Köszönet akart hát lenni a részedről? kérdezte Bernát.

— Csak egyedül önnek legtiszteletreméltóbb, akartam köszönetet mondani. A szépségért, melyre abban az erdőben figyelmeztetett.

Tompán, otrombán és mégis olyan gyengéden hangzott, amit mondott. Emberszív dobogott benne.

Bernát jó ideig hallgatott. A lelke mélyéig fel volt dúlva, mégis erőt vett magán, hogy végig következetes maradjon. Egyetlen köszönő szót sem mondott, amikor újra megszólalt. Csak egy ujabb ostorcsapást osztott:

— Amint látom, lassan megtanultad már a türelmet. És itt az ideje, hogy most már nehezebb munkával terheljelek. Nehogy a türelem a végén még tessék neked, vagy talán még — örömet is okozzon neked?

A ráncos szemhéjak lassan megnyíltak — és egy szempárt mutattak, amelyek olyan vágyat fejeztek ki, aminőt az apát, úgy érezte, még sohasem látott, amióta emberszemekbe pillantott. Azután olyan sóhajtás hallatszott, mely nyögéshez hasonlított:

— Ha úgy véli uram, hogy ez kell, rakjon rám nehéz terhet. Csak úgy gondolom . . .

— Mit gondolsz? kérdezte Bernát és összeráncolta homlokát.

Két szegény kéz kínosan összekulcsolódott, két térd a földre rogyott.

— Hogy a menny és pokol közt, uram, nem találhatott volna számomra keményebb munkát ennél . . .

— Minél? szólt Bernát és úgy tett mintha nem tudná.

— Ellátni a holtakat — gondozni a virágokat.

— Ha jól tudom, már jó ideje nem ástál sírt, szólt Bernát szinte szemrehányóan.

A bozontos fej bólintott:

— Tudom. Éppen azért . . .

— Éppen azért értél rá, hogy többet foglalkozzál a virágokkal?

— Jobban ráértem? hangzott szinte hörögve a föld kemény téglaján végig. Jobban ráértem,.. Majd hirtelenül szinte felordított: Az erdőkből hoztam.

— Vagy úgy, — mormogta Bernát, mintha nem értené. — Az erdőkből?

Választ nem kapott, csak a fej bólogatott hevesen.

— És? Hidegen, majdnem keményen hangzott e kérdés Bernát ajkáról, bár a szíve majd megszakadt a kíntól és a szemét égette a könny. De egy angyal befogta száját.

Végre megkapta a választ, de egyre tele tompa kétségbeeséssel:

— Hogy kívánhatnám én, hogy egy szent értse meg, miért tesz egy hozzám hasonló ember valamit? Oda akartam feküdni egészen az Isten lába elé e z z e l.

— Mivel?

— Ezekkel a virágokkal — uram! mert látja: A fehér gyöngyvirág között egyszer egy gyermeket fojtottam meg, nehogy kiabálásával elárulja apja halálát. Az apjáét, akit én vertem agyon. A primulák közt tönkre tettem egy leányt, aki még félig gyermek volt. Utóbb találkoztam vele

Thouet egy aljas csapszékében — teljesen züllött volt testben és lélekben. Ibolyák fölött is ontottam egyszer vért ... de az anemona ...“

Bernát jobbja lassan kicsúszott kámzsája bal ujjából és eltakarta vele szemét ...

Nem volt mindez több, mint amit már úgyis tudott. Mindig ugyanaz, amit egy szerencsétlen a gyóntatószékben elzokog — és így már tudta előre:

— Nagypénteken pedig megöltem egy — papot ...

— És én keresztre feszítettelek érte! szólt Bernát s már nem bírt magával.

— De anemona virágján folyt végig a vére, uram! És most kérek ennél keményebb munkát! Én kérem ezt! Vagy — és két remegő kéz belekapaszkodott Bernát sarujába — Vagy tegyen velem is csudát, mint ahogy oly sokkal megtette! Hadd lássam: mindezzel már eleget vezekeltem-e és megint szembe nézhessek legalább a — virágokkal. Ha nem is az Istennel és önnel.

Bernát még mindig eltakarva tartotta szemét, erősen és mozdulatlanúl. Nem azért, hogy olyasmit titkoljon, ami szent Isten és ember előtt. Valami kimondhatatlan érzés tartotta fogva. Olyan látománya volt, olyan hirtelen és félelmesen villogott fel lelki szemei előtt, amilyen kegyelemben még sohasem volt része, de egyben oly rettenetes, hogy minden erejére szüksége volt, hogy kibírja azt, amit látott. Éppen csak hogy még meg tudta mozdítani az ajkát, a kezét még fel tudta emelni, hogy alig hallható szavainak csengését megerősítse vele:

— Ez a — csuda — meg fog történni . . . De most ment menj, menj!

Aztán magára maradt.

Ottkünn a rigó még egyre fütyölt, csillogó bogárkák repdestek a levegőben, virágok illatoztak a lába előtt — a valóság ott volt előtte, karöltve a legragyogóbb délidővel, aminőt csak el lehet képzelni. De Bernát szeme lehúnyva maradt. Ám ha kinyitotta volna is, a tiszta valósággal szemben is csak azt látta volna, amit a lelke látott:

Golgota dombját . . . Sötétlilán Isten haragos viharától. A kereszten pedig Őt, a Legszentebbet! Vigasztaló szavakkal fordúlva ahhoz, aki gyalázatokkal tetézetten, vörös véráldozatában, ott függött a jobbja mellett:

— „Még ma velem leszel a Paradicsomban!"

És amilyenéles volt a kép körvonalaiban, oly tisztán volt hallható a Megváltó szava, mialatt a kegyelem vörös árja cseppenkint folyt le a keresztről . . .

Aznap az apát helye a refectóriumban üres maradt. Nem evett egyetlen falatot sem. Amikor pedig vecsernyére megjelent a kórusban, arca halotthalvány volt. De senkinek sem volt bátorsága, hogy egyetlen szót szóljon hozzá. Mert olyan volt, mint aki nem ebből a világból való. Mikor a hozzá legközelebb tartozók mégis meg mertek tenni — András és Nivard voltak a bátrak, az édes testvérei — ujját ajkára illesztette és ezzel hallgatást parancsolt nekik. Cellájában egész éjjel világosság volt.

Kétszer-háromszor is elhaladt fekhelye mellett, emberi vággyal nézte a kemény fekhelyet,

mely neki is adna néhány órai pihenőt. Olyan holtfáradt volt gyönge teste, szinte nem bírta el a lélek kínjait. De hamarosan tisztában volt vele, hogy Isten mást akar. Mert ahányszor azzal a szándékkal közeledett fekhelyéhez, hogy ledőljön, — megint csak az a rettenetes kép tűnt fel előtte: Golgotha! És a Legszentebb mellett Dismast látta. Emberi szív ilyenkor nem alhatik. Szeme azon csüggött, aki a legszégyenteljesebb kín és halálszenvedés közt még talált időt arra, hogy egy gyilkost megvigasztaljon. Most már érezte, hogy ez a kötelessége. Nem a test szükségleteivel kell törődni. Az ő Istene, megint a megváltó akaratot követeli tőle. Tőle, aki megváltó tettet mert elkövetni. Hogy az álom kisértésének ellent tudjon állni, felrántotta az ablakot és mezítelen térddel leborult cellájának kemény köveire. Homlokát és testét kitette az éjjeli hűvös levegőnek, hogy ébren maradjon, míg lelke szinte elragadtatásban merült el a csillagos égboltba, kereste az Istent; harcolt az Istennel egy lélekért, mely a legmélyebb megbánás, emberfeletti vezeklés ellenére, még mindig nem talált nyugalmat, még nem . . .

És Bernát imádkozott:

— Engedd Uram, hogy mint Te, én is szenvedhessek érte! Engedd hogy melléje keresztre feszítsem magamat, mint ahogy keresztre feszítettem őt. De adj erőt, hogy megnyugváshoz tudjam segíteni a lelkét! Add nekem ezt a lelket, szentséges véred által, mely abban az órában, egy hozzá hasonlóért is elfolyt! Ha jól magyarázom, amire édes kegyelmed ebben a látományban méltatott . . . Ha pedig máskép gondoltad, engedd felismernem akaratodat, Uram!

Azután széttárta karjait, behunyta szemét, várt és hallgatózott . . . De választ nem kapott! Az éj csöndes, az ég néma maradt. És amaz arc is mindinkább elhalványulva tűnt el. Amikor egy idő mulva felemelkedett, míg testét és lelkét borzongás járta át, úgy tetszett neki mintha, — bár csak pillanatnyira is, — de elszunnyadt volna. Vagy talán csak megint elalélt félig halálra kínzott teste? Karjai ébredéskor is még egyre szét voltak tárva és egy pillanatig szinte idegenszerűen bámult egy keresztképre, melynek árnyéka ott terült el előtte a teli hold fényében. Amíg ráeszmélt, hogy az ablakfa az, melynek árnyékában térdelt, míg két karja adta meg a keresztnek két keresztfáját. Bár alig gondolt is vele, az az érzése támadt, amikor felemelkedett, hogy amikor kitette magát az éjszaka hideg lehének, megint többet tételezett fel magáról, mint amennyit gyönge teste elbírt. De nem keresztért könyörgött-e? Ám hadd jöjjön!

Teljes önfeledtségben és Istenbe elmerülve egy lélekért, gondolataival lázas sietséggel a jelek után sietett, amelyeknek a szegény lélek kedvéért részesévé lett; és mint eddig már oly sokszor, megint ott állt meg parthenay-i álmánál. Ugyanazon az éjszakán, amikor először aludt azzal az emberrel, akitől egyetlen ajtó választotta el, és akinek azon az éjszakán szintén volt álma; ha nem is egészen ugyanazt álmodta, amint a vezeklő ezt Larreyben elmonta neki. Csakhogy a gyilkos csupa fehér pillangót látott, míg ő egész felhőjét látta a sötéten fekete pillangóknak, és valamennyit Clairvauxban*)

*Clairvauxban ez időszerint súlyos gonosztevőknek börtöne és javító intézete van.

Ezzel az álommal az Isten egy rejtéllyel többet adott útjára, amelyen haladnia kellett. Míg a gyilkos álmát könnyen meg lehet fejteni.

— „Elmulasztottam-e valamit?" töprengett Bernát mindig újra, meg újra. „Vagy a többi fekete pillangó csak a gonosztetteket és sötét gondolatokat jelenti, melyek a szerencsétlent idáig követték, hogy még itt is gyötörjék, sőt talán meg is kísértsék, ha ezt nem vallja is be?"

— Világosítsd meg elmémet Uram!" imádkozott Bernát mindig újra, meg újra és mindig más szavakkal, könnyek és borzongás közepette, amiről senki sem tudott. Még az sem, aki talán ugyanennek az emléknek a hatása alatt vele együtt virraszt. Még az sem.

Végre derengeni kezdett a hajnal és a clairvauxi harangocska a vigilátorral együtt reggeli imára hívott. — Kettőt, akinek arcán egy olyan éjszakának a nyoma látszott, amilyen éjszakát csak az ég — vagy a pokol tud az emberre küldeni.

András vette elsőnek észre az apát állapotát.

— Főtisztelendőm, mi lelt? kérdezte és a rokonvér gyöngéd gondjában ijedten emelte fel karjait.

— Ne kérdezz! tért ki Bernát, de ahogy felfelé haladt a keskeny lépcsőn, mely a kórusból a dormitóriumba vezetett, már rá kellett nagy gyöngeségében arra támaszkodnia, akinek gondosságát az imént elutasította.

— Egész testedben remegsz! szólt András most már teljes meggyőződéssel. Ez úgy látszik már nem gyöngeség, hanem láz.

— Meglehet, felelt Bernát gyöngén és mint aki szédül, úgy kapott maga köré. — De miattam ne aggódjatok!

— És vajjon kiért? szólt András. Már át is fogta karjával gyönge testvérét. Hiszen nem te vagy-e mindannyiunk atyja?

Ám ekkor Bernát már az eszméletét is elvesztette. Szúró fájdalom a két halántékában fosztotta meg eszméletétől. Olyan fájdalom volt ez, mintha sok szúró tövis egyszerre hatolna homlokába. Azután nagy kínban kinyúlt két keze, mely kín végül görcsszerüen átszármazott a lábára is. Félholtan vitték cellájába.

— Tegnap ilyenkor még egészen jól volt. Csak étkezés előtt lett fakó az arca. Hogy jött a baj rá?

— Akkor, hogy e z z e l beszélt! fordult Nivardnak egy haragos tekintete a sötét ember felé, aki mintegy megbabonázva állt és bámult a szerzetesek után, akik az eszméletlent cellájába vitték. De csak Nivard szeme nézett fenyegetően, aki amaz óra óta, melyben megkisértetett gonosz vágyra és engedetlenségre, minden rosszat csak erről az oldalról látott rájok bekövetkezni. De meg ő volt az, aki ezt a komor embert Bernát parancsára eléjé vezette. Ez erősítette meg gyanujában, mely nem csak a lelkiismeretében, hanem az egész lényében benne élt. Amikor aztán kis idő mulva a szerencsétlen, kivert kutya módjára elosont mellette — félénken és anélkül, hogy felnézett volna, még jobban megbizonyosodott feltevésében.

A kolostor laboratóriumában ezalatt megtettek mindent, amit ilyen esetben tenni lehetett: orvosságot készitettek, mindenféle italokat kotyvasztottak és fájdalomcsillapító kenőcsöket kever-

tek füvekből, amelyekről tudták hogy gyógyító nedvet tartalmaznak és már nem egyszer segítettek a szent apát törékeny testén. De most az egyszer nem használt az orvosság. Amikor elhívták az orvost, aki máskor súlyos bajból is kisegítette Bernátot, bárha az nem szívesen engedte át magát az orvosnak, a külömben oly bizakodó orvos is elárulta tehetetlenségét.

— Úgy fekszik itt, mintha keresztre volna feszítve! szólt az orvos és csüggedten rázta fejét. Én azt hiszem, hogy itt sokkal inkább a lélek szenved semmint a test. De valjon elég erős leszek-e, hogy ettől a kereszttől megváltsam? És megint csak csóválta fejét.

— Hátha csak merevgörcs? kérdezte András, aki emlékezett rá, hogy már látott hasonlót.

— Annak mások a tünetei, szólt az orvos alig hallhatóan, mialatt ujra meg újra tapogatta a mintegy hihetetlen fájdalomban vonagló tagokat. Nem vicsorgatja fogát. Szája nyitva van és nyelve mozog. Amit pedig a nyelv ki nem mondhat, azt kifejezi a szem, ez a tágra meredt szem. Ebben még mindig meg van az akarat és öntudat, bárha rólunk ez a szempár nem vesz is tudomást. Figyelje csak, ezt észre lehet venni. Amire ön gondol, annak egészen mások a tünetei.

— Csak nem tartja őt elveszettnek? sírt fel Nivárd az ágy lábánál. Vagy jobb vérre van szüksége? Vegye az enyémet! Már fel is tólta csuhája jobb ujját és a könyökön levő gödröcskére mutatott, melyen egy nagy ér kékes zöld fényben feszült, az ifjuság el nem használt erejéről téve tanuságot.

De az orvos megint csak fejét csóválta:

— Vért? Vért? . . . Egyelőre úgy látszik, hogy még sok is van belőle, bár egyébként nagyon vérszegény. Ám lássa maga . . . Ezzel lehúzta a takarót a beteg karjáról és engedte, hogy a többiek is lássák, amit ő már az ütőér érintésekor észrevett, de félénk csudálkozásában edeig nem árult el: a félelmes verejték színét, melyet a meggyötört pórusai váltottak ki. És ha eddig tudománya mondott csődöt, most már a hangja is megtagadta a szolgálatot.

— Vért izzad, nézzék! Mint egykoron Urunk a passiójában. Ez még a magunk félének is hallatlan dolog. Hogy segítsek hát egy olyan esetnél, melyhez hasonló még soha sem fordult elő a gyakorlatomban? De nehogy ez nagy bajt okozhasson, nyomban készítek neki egy folyadékot. Ezalatt a laikus testvérek egyike vizes ruhával hűtheti a vérző helyeket.

— Majd én megcsinálom, szólt András mély tisztelettel. Te pedig, szólt Nivardhoz, vezesd Balduin urat a laboratóriumba, hogy ott kedve szerint dolgozhasson. Ha pedig látsz útközben valakit, küldj egy tál vizet, hogy ne kelljen testvérünket magára hagynom.

Alighogy az orvos és Nivard elment, az ajtó megnyilt és ott állott a kolostor legkomorabb alakja, kezében mély tállal mely friss vizzel volt tele. Soha még hivatatlanabbul nem jött senki és mégis a kellő pillanatban.

— Nivard küldött? kérdezte András meglepetten, mert jól látta testvére gyanakvását.

A vezeklő fejét rázta:

— Ő most haladt el mellettem az orvossal,

de nem szólt egy szót sem. Akkor hirtelen az volt az érzésem, hogy szólítanak.

— Hm . . . mormolta András, mert ő maga sem tudta hanyadán van. Tedd hát ide le, szólt némi habozás után és siess, hozz néhány puha vászonruhát,

De nem kapott választ és a lábak, melyeknek engedelmeskedniök kellett volna, mintha hirtelen gyökeret vertek volna. Ahelyett, mintha a vezeklőnek a sok virrasztástól gyuladt szeme mind tágabbra meredt volna és amikor András a szinte merev tekintetet követte, azt látta, hogy egészen belemerült Bernát szemébe; az pedig, mint a legtisztább öntudattal, hirtelen a félelmes felé fordult. És ime csakugyan! Már meg is szólalt — de tőle el, a másikhoz:

— Menj és imádkozzál értem!

— Oh te édes, kiáltotta András és térdre rogyott testvére ágya előtt. Megint itt vagy hát! Mennyire ránk ijesztettél.

— A templomba menj és imádkozzál értem!

— Ne menjek én? hördül föl András kedvetlenül és inkább megvetést érzett semint féltékenységet, bár úgy lehet hogy mindakettőt.

De Bernát még egyre a másikra szegezte tekintetét; tagadólag rázta fejét:

— Csak a — legalázatosabbnak szabad! Ha azt akarjátok, hogy meggyógyuljak.

— Tehát Nivard és mi mindnyájan, te legdrágább? szólt András mind izgatottabban.

Ekkor Bernát egészen elfordult tőle, és míg mély fájdalmas tekintetével mind egyre közelebb, közelebb látszott vonni a másikat, halkan szólt:

— Te menj . . . és imádkozzál, úgy ahogy

mondom neked, minden oltárunk előtt. Legelőször Úrnőmhöz, Máriához menj. Azután szent Laurentiushoz. Végül szent Benedekhez. És ha azt akarod, hogy rajtam és rajtad segítve legyen — siess!

— Uram! zokogott fel egy durva hang. Ön félre ismer engem . . . Vagy álmodik. Bizonyosan valaki másnak néz.

Ekkor Bernát felemelkedni próbált. De bár gyengeségében visszaesett, a parancsa ugyanaz maradt:

— Téged gondollak, te is voltál egyszer — Dismas! Te pedig hagyj magamra! parancsolta vérszerinti testvérének. Azután megint mereven és tehetetlenül feküdt, akárcsak egy haldokló.

*

Ragyogó délelőtt volt és még a templom ólomfoglalatú ablakain keresztül is belopózott a nappal fénye. Igaz, hogy csak félénken és loppal, mert ezek az ablakok szűkek voltak, félig megvakultak mintha csak arra készültek volna, hogy a nappal hangos csalárdságát száműzzék a szentélyből, amelyben a lélek csak Istené akar lenni. Az ablakképek szines éke sem díszitette mint más templomok ablakait, amelyekben szent Benedek szabályai voltak érvényben és a pompa és dísz iránt való kedvtelés nemcsak növekedett, hanem ugyanazon rend testvéreit lassan elválasztotta, mint Clairvaux és Cluny. Csak a por és eső hagyta meg rajtok változó nyomait és nem egy pókocska szőtte iveikbe szellős hálóját, mely ívek komoly gótikában a nap felé emelkedtek, mint egy ájtatos imádkozónak összekulcsolt keze. Ez okozta, hogy még a legragyogóbb májusi napon is borostyánszínű derengés borult kórusra

és székekre és a mély fükékbe, melyekben az oltárok állottak és elnyelték ami a kevés világosságból még megmaradt. Csak éppen az „örök mécses" vörös fénye látszott imitt-amott titkos csillogást és fényt kelteni abban a szent színben, mely a keresztnek drága, amióta Krisztus sebei tündököltek benne. Csak itt-ott bólogatott egy kis virág egy-egy bronz tartóból, mert a szent apát még az illat kisértését is távol akarta tartani az imádkozóktól, mint bármely más dísz varázsát. El is csudálkoztak sokan, akik a templomot látogatták és ezt hallották, mikor pedig tudták mily mélyen és gyermekes módon tudta a szent a természet minden szépségét megcsudálni. Hiszen nem egyszer dicsekedett azzal, hogy a biblia és az Uj testamentum után nincs számára bölcsebb és szebb könyv, melyből úgy olvashatna és tanulhatna, mint a természetből. De itt nem tűrte meg csak az Istent.

Aszerint volt az oltár dísze is. A főoltáron óriási kereszt, alatta fából faragva az Ur Testéhez hasonlóan a kezét tördelő Anya. És csak éppen, mert két szent adakozó a kolostornak adományozta, állt a két mellékoltáron Clairvauxnak másik két patrónusa· és szobraikkal legendáik emléke: szent Laurentius, akinek a tüzes rost rózsás fekhellyé lett és szent Benedek, aki a rózsák tövisei közt mintegy égető roston hempergett. Egyébként csak néma csend köröskörül, mely az Isten közelségében a tabernakulum felől kisértett és mindenkit aki itt letérdelt, többnyire úgy elvont a világtól, hogy nagyon nehezen tudott újra abba belé illeszkedni, amikor megint kiment. Ebben a templomban, melyet egy szent épített,

hogy minden egyes kői ismételje, amit Isten maga mondott:

„Csak egy a szükséges" . . .

És ebbe a templomba most olyan valaki jött be, kit egy szent küldött, hogy érte imádkozzék. Ő, az „erdők réme!" Ezeket a kezeket kulcsolja össze, melyekről még csepegett a vér, bárha nem látta is senki. Ezzel a lélekkel, mely oly nagyon szeretett volna felejteni és pihenni hacsak egy éjszakára is. De nem tudott sem aludni sem pihenni, mert gyötörte az emlékezés, mint Medusa feje körül a kigyók. Ezzel az arccal, mely megijed önmagától, ha vagy egyszer meglátja magát a víz tükrében, melyet az emlékezés véres nevetéssel tárt eléje mint saját tükrét. És ez az egyetlen, ami megilleti.

Csuda hát ha egy nap aztán alázatossá is lesz? Nem. De a szentet nem érti! De persze, azért imádkozni fog — imádkozni, oh! Hacsak a mély hitért is, melyet Bernát még egyre beléje helyez. Hiszen csak az életével köszönheti meg neki, ha nem az imával, amellyel az életét oda adja érte. Olyan alázatosan és megvetetten borult le mindjárt a templom bejáratánál, hogy térden csúszszék a főoltárhoz, mely fölött a Megváltó függött, aki benne is hitt, érte is vérzett. És mit tapasztalt érte?

És most imádkozzék ő — egy szentért. Valakiért a ki csudákat mívelt, mint Krisztus és az apostolok óta senki csak — Bernát. Nem kellene-e ezen — kacagni? Igen. Ha a dolog nem volna olyan kétségbeejtően komoly.

De hát éppen tőle kívánták. Meg is akarja hát tenni. Bárha olyan szívvel is, mely még soha sem

vetette meg magát jobban. És mialatt egyik térdről a másikra csúszott. véresre sebezte térdét, összekulcsolta kezét és szólt:

— Uram megtehetem — csakugyan megtehetem? De ne nézz rám, mert soha sem mertem volna megtenni, amit most teszek. Vér tapad a kezemhez — szememben ártatlanok halála áll beírva — még a térdem is, mely hozzád viszen, egy agyonverten pihent. De nem én merészkedem Uram, nem én. Ő küldött, a Te szolgád — Bernát.

Feje lehanyatlott. Könnyei, melyek forró forrásként törtek elő szívéből, a szemébe tolultak és onnan két patakocskaként gördültek végig orcáján — ha még orcának lehet nevezni, ami itt ráncosan és könnytől felszántottan a szemtől az ajakig nyúlt. Mig ugyanabban a könnytükörben vörös fény látszott felcsillogni, vörös mint a vér! Az örök mécses visszfénye, melyet észrevett, Most már a főoltárnál vagyok! De bármennyi vigaszt sugározzon is ez a fény másoknak, nekem ez is csak vért jelent!

Ekkor eszébe jutott, hogy Bernát az ég Királynéjához utasította, ahhoz, kit úgy szeretett „Urnőjének" vagy a „legkegyesebb Királynénak" nevezni. Igy hát nem volt véletlen, talán inkább a betegnek egy sejtése, mellyel bátorítani is akarta amikor ahhoz utasítottta, aki minden imádkozók kegyes közvetítője volt. Ő aki a „bűnösök menedéke." És ha, amint érezni vélte, az Ur ellőkte is magától — Ő meg fogja hallgatni! Ha csak annak a kedvéért is, akiért imádkozni akar; mert hiszen nem magáért könyörög.

— Oh Anyám . . . és tekintete félénken kúszott fel a fájdalmas Anyához, de épp oly hamar megint lesütötte szemét, mélységes alázattal emlékezvén arra, hogy szeplőtelen is. De bizalma erősödött és a keze összekulcsolva maradt. És nem képzelet-e? Mintha gyenge lehelet szállt volna Tőle feléje. A liljomnak balzsamos lehe. Most már nem csak érezte, hanem ebből az érzésből egyszerre tudni is vélte, hogyan kell az Áldotthoz szólania és így meg is szólalt:

— Fogadj el helyette engem, oh Királynéasszony! Helyette, akihez már gyerekkorában kegyes voltál; aki látott Téged örök Fiaddal karodon, mint egykoron Betlehemben. Akkor éjjel Vorlesben. Őt pedig hagyd meg életben. Gyermekként kiáltom ezt feléd, feléd, ki — egykoron — az én Anyám is voltál. Akkor, amikor mint gyermek én is imádkoztam hozzád. Ugyanabban az erdőben, ahol egy gonosz később gyilkolt. Igen, végy magadhoz engem haszontalant, ki rothadt szalmaként csak arra vagyok jó, hogy tüzet gyujtsanak velem. De őt hadd életben, Te Áldott. És ha nem tartasz nagyon csekélynek — adj jelt amiből megérthetem, hogy meghallgattál.

És csak most mert újra feltekinteni . . . Fel Hozzá, aki Fia keresztje alatt a kezét tördeli. De . . .

A szeme megdermedt . . . Jól lát, vagy megvakult-e? Csak a hatalmas feszület volt ott a helyén — magasan, csendesen, rémesen fenyegetően és mégis kegyelemmel tele. De Mária — Mária eltünt!

— Halálra fáradtam és elaludtam, járta át a félelemtől feldúlt agyát. És most álmodom és látom ami nincs vagy legalább is nincs úgy mint volt.

De ekkor egy légy zúgott el felette és egy felhőnek az árnya, mely ottkünn egy pillanatra eltakarta a napot és elterült a térdénél. A vörösen felpislogó mécses pedig az oltárnál halkan, nagyon halkan megsercegett. Mintha titokzatos légáramlat érte volna, melyről senki sem tudta volna megmondani, hogy honnan leng. De ugyanabban a pillanatban ő is úgy érezte, mint egy elsurranó alak közelségét. Így nem csak azt érezte, „ébren vagyok", hanem a bőréig érezte ezt szemmel és fülével. Még csak most fogta fel az egész esemény erejét és fejjel a templom kövére vetette magát a kiáltással:

— Átkozott vagyok — átkozott vagyok! Még Mária is elmenekült előlem! —

Rémületének kiáltását úgy verte vissza a visszhang, mint eddig még ebben a szentelt csarnokban egyetlen hangot sem.

Mit tegyen most?

A homlokához kapott, mennyire tüzel! A halántéka szúr, a feje fáj, mintha sebes volna... Honnan merítsen erőt és bátorságot, hogy a helyeset kitalálja?

Még csak ezután gondolta el, mi történt vele mintegy álomban, az önmegsemmisülés ájulása után, amikor még lélekzeni is alig mert!

— Oh, ha most meghalhatnék — azonnal és érte! sikoltott benne az érzés. De imádkoznom kell! Nekem, aki csak az erdők réme voltam és immár — az Isten rémévé lettem...

Vagy hallotta-e azt már valaki, hogy Mária elmenekült volna egy imádkozó elől magára hagyva őt? Ő aki a legirgalmasabb, legkegyesebb, legédesebb Asszonyunk, ahogy őt minden bűnös

nevezni meri, aki lábaihoz borul. Igy hát ő a bűnösök legnagyobbja Kain és Judás óta és még az Isten szenteinek is iszonyatára van. Hogyan merjen akkor még a másik kettőhöz is imádkozni? akiknek segítségétől az ő megmentője annyit remél: — szent Laurentiushoz és szent Benedekhez? Vértanukhoz egyáltalán . . . Amikor nem tud egyetlen vértanúra sem gondolni, hogy ne lássa egyuttal a — gyilkosaikat is! Pribékek mint ő, eldurvulva és elállatiasodva a szívök legbensejéig. És mégis, mégis, — megparancsolták neki — nem — kérték, tele hittel és bizalommal. Aki pedig kérte, az jóltevője. De valjon az-e? Valjon nem lett volna-e jobb meghalni a bitófán? Akkor a pokol mindjárt hatalmába keríthette volna. És nem kellett volna, hogy az Isten előbb megmutassa neki:

— Iszonyatomra vagy!

De amott van szent Benedek a szabályok hirdetője! Kínos határozatlansággal révedt tekintete a szenttől a roston ahhoz aki a rózsák tövisei közt vergődött . . . Valjon nem szánja-e meg az, és ha nem hallgatja is meg, de talán csudát tesz, hogy a szent apátot bizalmában megerősítse.

Ám ugyanabban a pillanatban — az Istenért jól látnak-e szemei? a szent alakja hirtelen ködként foszlott el! Eltűnt, mintha sohasem is lett volna a képen. Megint csak a félelmes borzongást érezte — mintha valaki, aki láthatatlan, mégis érezhetően osonna el mellette. . . . Amikor hangos sikollyal az ajkán megfordult és mégegyszer odapillantott szent Laurentiusra — ime ott is üres volt a rost és csak hozzá hasonló két gyilkos kotorta még a tüzet, mely immár senkinek sem árthatott.

— Elűzöm Isten szentjeit — én, a barom, járta át a kínzó gyötrelem szívét. Hogy megszentségtelenítettem ezt a templomot a merészségemmel én, aki csudát mertem kérni. Én az erdők és az ég réme!

Haját tépte, fetrengett a földön és zokogása, melyet félénk alázatossággal a hely szentségére való tekintettel visszafojtott, most vad kiáltásban tört ki olyan kínból, melyhez nem volt fogható.

Félig agyonveten végre feltápászkodott — mégegyszer a főoltárra meredt, onnan a másik kettőre. Ugy volt minden mint az imént és egyetlen kegyetlen valóság minden! Az Istenanya nincs itt, szent Laurentius eltünt és eltünt szent Benedek is, akinek szabályainak alávetette magát. Mit keres hát még itt? Akadjon hát rá a gonosz, akinek most egészen kiszolgáltatták ott, ahova való — az erdő állatainál, farkas a farkasok között! Itt már nem maradhat tovább. Ő, aki alatt még a — kereszt is összetörik. Őt már csak a bitófa bírja el.

Igen így van. És ezt meg kell még mondania annak, aki elragadta a bitófa alól, menedéket adott neki, mely mindennek ellenére számára egy darabja volt a mennyországnak és amilyen menedék az ő számára már második nem teremhet. El tehát ujra az erdőbe, a fenevadak közé! Ha nem is azért, hogy gyilkoljon, hanem hogy ott essék kétségbe . . . De persze előbb mégegyszer el hozzá! A jóságoshoz, a szenthez, a nagy fehér pillangóhoz, aki szent szárnyinak libbenésével annyi vigaszt és hűs szellőt lengetett lelkének barlangjába . . .

Feltápászkodott, hogy úgy tegyen, ahogy szíve parancsolta.

Ezalatt Bernát mély csendben, mereven és mozdulatlanúl feküdt. Megint keresztté merevítette a görcs, mely csak éppen annyi időre enyhült, hogy imáját kérje valakinek, akit eddig mindenki elkerült és ajtót mutasson egy tökéletesnek, Andrásnak. Mély engedelmességgel, András kiment. Mint mindig most is engedett az apát parancsának, amit a testvérnek nem mindig tett volna meg. Csak még egyet kért Bernát, mielőtt a cellából kiment, hogy nyissa ki a kis ablakot, amely előtt akkor éjjel térdelt, amikor a maga számára a keresztet kérte, hogy egy szerencsétlent arról levehessen. Azután András is kiment, hogy az orvost nagyobb sietségre serkentse. Mer bármennyire át volt is hatva testvérének szentségétől, kinek csudatevő hatalmát nehéz időben magán is érezte — de most tisztában volt vele, hogy félrebeszél és rendelései nem egyebek egy félig eszméletlennek szeszélyeinél.

Bernát egyedül maradt és nézett ki a szabadba.

Oh be szép ott kinn minden, milyen májusian szép, bár még csak április van! Az a darabka föld odaát — az erdőkbe visz — át a hegyeken! Ennyi az egész, ami számára a világból megmaradt és ezt mennyire szerette! A tél hermelinjében köszöntött-e feléje, vagy a vadalma virágjának pompájában díszelgett-e mint most.

— Talán még mindig jobban szerettem mindezt mint kellett volna! szólt magában, de azért most is látni akarta fájdalmában, most is!

Hadd legyen áldozata teljes azért, akit Isten nevében keresztre mert feszíteni, amelytől már nem tudja megszabadítani.

Valjon mi az Ur célja kettőjökkel? Még sohasem volt olyan homály előtte. Mégis — mintegy legmesszebb, legszentebb távolból hangzott fülébe a szózat:

„Őt küldd hozzám, hogy kettőtökért imádkozzék . . .“ És az most imádkozik.

— Oh, hogy nem kulcsolhatom vele össze kezemet! gondolta Bernát magában. Mert mindkét karja ujra megmerevült. Egyetlen ujját sem tudta megmozgatni. Annál forróbban emelkedett lelke az imában és a párnán nyugvó ezüstösen szőke fej olyan fényben ragyogott, aminőt csak az imában teljesen elmerült lélek sugároztathat emberi arcra. Igy került közelebb, mind közelebb Istenhez . . . mind mélyebben és mélyebben olvadt át egy elragadtatásba, mely álomnak látszott és mégis több volt; — álom, mely azonban csak a testet verte béklyóba, nem a lelket; mely a test szolgasága alól felszabadulva, újból szabadon és gyönyörteljesen működni kezdett. Bernátnak pedig úgy tetszett, mintha szóról-szóra hallaná az imádkozót, még pedig olyan közelben mintha a szemben levő ajtó megnyílnék és a templom annak közvetetlen közelében lenne! Igy csak természetes, hogy merev nyakával arra felé igyekezett fordulni, amennyire éppen lehetett — és íme sikerült!

Ám amint az ajtó felé nézett — az egészen halkan megnyílt, és — bal kezével a szívén, jobbját mintegy köszöntésül az elragadtatott felé nyújtva, belebeget ő maga: a „Consolatrix.“

Mária! Fehér felhőcskéken pihent lába, melyek inkább vitték, semmint ő lépkedett. Szemében benne ragyogott a fény, ahogy az anya néz, amikor vigaszt és segítséget visz gyermeke fekhelyéhez. Baljában, mely szíve fölött összefogta a köpenyt, a könnykendőcske, melyet a fájdalmas Anya ottlenn az oltáron a szeme elé tart, hogy ne lássa azt, amit mégis el kell szenvednie. És ezzel a kendőcskével megérintette Bernátot — előbb a lábát, azután karjait, végül fejét és kezét. Megérintette és így szólt:

— Egy imádság, mely kedvemre volt, megszabadít téged és megváltja őt. — És ezzel már el is tűnt. Csak éppen hogy olyan illat maradt utána, aminő mintha ember nem látta virágokból áradt volna. És alig hogy Ő kint volt — ime egy ragyogó ifjú állt Bernát fekhelyénél — alakra nézve még gyermek, de ruházatában pap. Ott állt előtte és molygott:

— Laurentius vagyok és hozok neked valamicskét egy tetszetős ima lehéből, melyet a legmélyebb alázatosság nem mert elrebegni, de rostom hevét még is hűsítette.

Rálehelt és eltünt. Ám bármily gyorsan történt is ez, lehelete elűzte a forróságot Bernát homlokáról; testét megint átjárta a jóleső öntudat és most már biztosabb volt mint valaha abban, hogy meggyógyul. De még mielőtt mindezt elgondolhatta volna, egy szerzetes állt előtte, ugyanabban a köntösben mint az, akinek szabályait ő és rendje átvette, a szigorú és szent szabályokat, aminők azok a kezdet kezdetén voltak:

Szent Benedek . . . egy szál piros virágot tett eléje és szólt:

„Ilyen rózsát terem a megbánás és töviseim megenyhülnek!"

Ezzel eltünt... Amikor elragadtatásából felébredt, Bernát hiába kereste a rózsát, pedig olyan közel érezte kezéhez, hogy azt hitte megfoghatja, de édes illatát még most is érezte. Ő maga pedig egyszeriben megszabadult minden szenvedésétől; ujra mozgatni tudta minden tagját, végül még fel is tudott emelkedni fekhelyén, — olyan boldog mosollyal és olyan nagy szemekkel, aminővel a gyermek néz, amikor súlyos betegségből újra belebámulhat a világba.

Megtörtént hát a csuda, amelyért könyörgött! És egy gyilkos imája vitte azt végbe. Egy bűnösé, akit Isten levert mint Saulust, hogy Pálként támadjon fel. Igen, így van! És amikor ott ült vidáman mint a gyermek, könnyedén mint a gyermek, teljes tudatában felfrissült erejének: mosolya mindegyre vidámabb lett, egyre hamisabb szinte pajzán, tisztán afelett érzett boldogságában, hogy milyen csellel tudta három kedvenc szentjét magához kényszeríteni: Istenbe és egy — gonosztevőbe vetett hitével!

Igy kell hát ostromolni az eget, akkor lejön és tűri az erőszakot! Oh, ezt jól megjegyzi magának. Mosolya már valósággal a gyermeké volt, mely ravaszkodni vél, tudj Isten milyen nagyon és mégis nem egyéb egyetlen, édes — együgyüségnél.

Ebben a pillanatban nehéz sarukat hallott lebotorkálni a lépcsőn, mely a dormitóriumból a cellájába vezetett — hallotta nehéz lélekzet hörgő lihegését. András jönne ilyen módon? De már megnyilt az ajtó és a küszöbön ott állt

valaki, akitől a lelke mélyéig megremegett: az arc feldúlt az utolsó barázdáig és mintegy elégve a szempár tüzétől, melynek lángja szinte kicsapni látszott — félelmes volt és mégis visszatükrözte a nagy-nagy kétségbeesést, ha ugyan ez nem volt már őrület . . .

Ő volt, aki megmentette! Akinek imája lehozta számára az eget és aki most a valóságos pokolként áll előtte, ugyanazon a küszöbön: halálsápadtan, olyan tűztől emésztetten, mely égette testét, lelkét. Nagy feldúltságában nem látta, hogy az, akinek megmentésére elindult, teljesen gyógyultan ül ágyában — csak tördelte durva kezeit és oly hirtelen, olv hevesen vetette magát eléje, hogy András lelkendezve futott be nyomában — mintha attól tartana, hogy kárt tesz a betegben. Ám alig ért a cellába, mintegy meggyökerezve állt meg, amikor meglátta a hallatlan csudát. Mert hiszen Bernát, a rajongva szeretett testvér, ott ül ágyában mosolyogva, fehéren és rózsásan, mint ottkünn a vad almavirág ragyogó szépsége! A durva szó, melyet a gyilkosnak szánt, ajkára fagyott és összekulcsolt kézzel, növekvő csudálkozással, egyre hol az egyiket nézte, hol a másikat: a szentet, aki megmenekülve gyermeteg derüben ragyogott, a másikat, aki még mindig a sötét poklot hordta magán és még sejteni sem látszott, milyen kegyelem részesévé tette Isten.

Zokogása most már megzavarta a zárka csendjét is. A szívettépő zokogás, amelyről eddig csak az Isten tudott:

— Köszönöm — köszönök mindent! De hadd menjek, mert látja, hiába minden!

— Hiába? szólt Bernát mosolyogva és kezével az előtte meghajólt fej felé nyult, melyen még mindig oly torzonborz volt a hajzat, mint a medvének bundája. — Hiába? Hát nem látod?

De mintha nem is hallott volna. Annyira lesújtotta semmisége, annyira letörte önmagának a megvetése:

— Mit lássak Uram, még mit? A nyomorult, aki három szentet látott előle futni? Ők akikhez küldött... És most Mária eltünt a kereszt alól. Eltűnt szent Benedek a tüskék közül. A szent pedig aki még a rost tűzét is elviselte — előlem, a látásom elől elmenekült. Oh Uram, Uram! Milyen barmot küldött imádkozni!

Erre Bernát már egészen felemelkedett:

— Nézz rám, szólt parancsolóan.

— Már nem tudok, Uram!

— Miért?

— Mert tele vagyok gyalázattal. És ezért kérem hadd menjek. A bitófa elé, amelyre való vagyok.

— Hallgass hát meg! szólt Bernát és hangjában olyan erő volt, melytől még András is megremegett. Az Ur ereje, mely olyan embereknek adatott, akikről azt akarja, hogy helyette tegyenek tanúbizonyságot:

— Az Istenanya, akiről azt hiszed, hogy előled menekült — lekényszerítve imádságodtól, nálam járt — Ő maga! És megérintett, hogy meggyógyult érintésétől testem és lelkem, mely beteg volt miattad.

Két fátyolos szempár ránézett Bernátra — rámeredt... De látszott, hogy még nem ért meg mindent.

Erre Bernát hangja még nyert erőben:

— Szent Laurentius pedig megerősített az ima lehével, melyet alázatosságodban nem mertél elrebegni — és mégis elég erős volt, hogy hozzám hozza őt.

— Szent Laurentius? hebegte két fonnyadt ajak. De látszott, hogy ez a gondolat elveszi szavát.

— Szent Benedek pedig hozott egy rózsát, mely a tövisei közepette nyílt ki, a te könnyeidtől. És ide tette le a jobb kezem mellé — Istenemre mondom!

És mintha már maga az Isten beszélne, oly félelmesen hatalmas volt a Bernát hangja.

Ekkor a fej, amely ott hajlott előtte egészen a földig — nehezen, lassan felemelkedett, még félig agyonverve, de mégis mázsányi tehertől megszabadulva. Oly tehertől, melyet ember el nem viselhetne, hacsak nem ennyi alázatossággal és megbánással. A feldúlt vonások egyszerre felragyogtak, titokzatosan és szépségben, mint amily fény ragyogott a szent arcán. És mosolygott, de milyen mosollyal . . .

— Uram — ez lehetetlen — Lehetetlen Uram!?

— És hogy meg tudok mozdulni kiáltotta Bernát és maga is mindinkább belenőtt a csudába, melynek nagyságát még csak most fogta fel igazán. Hogy fájdalom nélkül tudok megmozdulni, láz nem gyötör, örülni tudok a napnak és fénynek, mint minden egészséges ember . . . Mit gondolsz, hogyan lett volna ez lehetséges, ha nem a te imádságod szerezte ezt meg nekem?

Erre két kéz, mely gyilkolt, a szeraf szent félénkségében kulcsolódott össze:

— De hát akkor Uram, akkor!..

Mint egy gyermekhez, úgy hajolt le Bernát hozzá, kezét rátette a torzonborz fejre, mintha egy gyermek feje volna. És hangja könnyek közt remegett:

— Isten megbocsátott neked és felemelt mint azt, aki egykoron gyüjtötte a köveket, melyekkel István vértanút megkövezték és szívből örült ennek. És mindez azért történt így, hogy végre elhidd! Most pedig állj fel és légy erős és...

Még mondani akart valamit, de egy csudás hang elhallgattatta: ez a hang félig kacagás volt, félig zokogás, végül egy sóhaj, oly boldog és mély, mintha maga a lélek szállna ki vele — ki és el....

És így is volt. Amikor András odaugrott, hogy a hirtelen összeroskadót felsegítse, már csak haldokló volt, akit karjában tartott, hogy nyomban utána ünnepélyesen lefektesse mint holtat. Mintha az Úr a sok megbocsátás után még azt a szót is beteljesiteni akarta volna, melyet a latornak a kereszten mondott:

„Még ma velem leszel a paradicsomban".

András mélyen megrendülve mutatott a halottra, bár titkon aggódott, mílyen hatással lesz az alig felépült testvérére. De az, lelke mélyén eltünődve azon, amit csak az Isten meg ő tudott amaz éjszaka óta amott az ablaknál, egyáltalán nem látszott csudálkozni. Sőt inkább olyan nyugalom látszott rajta, mely épp oly titokzatos volt, mint minden ami eddig történt.

Telve ezzel a nyugalommal felállt, hogy elmondja a halott felett az imát. Ő maga teljesen egészséges volt. Csak a lelke remegett meg titkon, megremegett és meghuzta magát, mint a madárka

a szitáló eső elől. Félénk tisztelettel értette meg, hogy megint tanuja volt a legnagyobb csudák egyikének, melyet csak az Isten legnagyobb kegyelme művelhet, csak az egyedül:

A megbánás csudáját!

Csak még egyszer pillantott fel — imája közepette: amikor a nyitott ablak felől szárnyak gyenge libbenésének lehe érte és nyomban utána egy — fehér pillangó telepedett meg ott. Szárnyai olyan nedvesek és finomak voltak, mintha csak most bujtak volna ki a bábból.

De Bernát nyomban megint lehajtotta fejét. És megint csak az Isten tudta, mi járta át lelkét, amikor azt gondolta:

„Mégis csak fehér pillangóvá lett!"

VÉGE.